

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت
د علومو اکاډمي
معاونیت بخش علوم بشری
مرکز علوم اجتماعی

آریانا

مجله علمی تحقیقی

په دې نېټه کې:

- په تاریخ کې د خلکو او شخصیتونو رول
- تأثیر انکشاف متوازن بالایی ژنده گی مردم
- اضطراب، نشانه ها و راه های پیشگیری
- نیسا (نیسایه) Nisāya پنجمین سر زمین اهورایی
- نقش مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی
- نگاهی اجمالی به شهر و فرهنگ شهر نشینی
- سبب عقد در قانون مدنی افغانستان

- دوره پنجم
- ربع: سوم
- سال: ۱۳۹۸ هـ ش
- شماره مسلسل: ۴۳۴
- سال تأسیس: ۱۳۶۲ هـ ش
- کابل - افغانستان

شماره ۳، سال ۱۳۹۸

ARYANA Quarterly Journal

Establishment 1942
Academic Publication of
Academy of Sciences of Afghanistan
Serial No: 434

Address:
Academy of Sciences of Afghanistan
Torabaz Khan, Shahobobo Jan Str.
Shar-e-Now, Kabul-Afghanistan
Tel: 0202201279

Published: Academy of Science of Afghanistan

Editor in Chief: Senior Research Fellow Shah Mohammad
Maihanwerd

AS. Editor: Refiullah Irfan

Editorial board:

Senior Research Fellow Sher Ali Tazari

Senior Research Fellow Abdul Jabar Abed

Senior Research Fellow Muhammad Mosa Rahimee

Senior Research Fellow Farooq Ansari

Research Fellow Wajih ullah Shpoon

Composed & Designed by:

Rafiullah Irfan

Annual Subscription

Price of each issue in Kabul: 80 AF.

- For Professors, Teachers and Members of Academy of Science of Afghanistan: 70 AF.
- For the disciples and students: 40 AF.
- For other Departments and Offices: 80 AF.

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت

د علومو اکاډمي

د بشري علومو معاونیت

د ټولنيزو علومو مرکز

آريانا

مجله علمي - تحقيقي

اقتصاد، تاريخ و اتنوگرافي، حقوق و علوم سياسي، روانشناسي و تعليم و

تربيه، ژورناليزم، فلسفه و جامعه شناسي

مؤسس احمد علي کهزاد

سال تاسيس ۱۲۳۱ هـ. ش.

شماره مسلسل ۴۳۴

شماره سوم

دوره پنجم

یادداشت:

- مقاله رسماً از آدرس مشخص با ذکر نام، تخلص، رتبه علمی، نمبر تلیفون، و ایمیل آدرس نویسنده به اداره اکادمی علوم فرستاده شود.
- مقاله ارسالی باید علمی - تحقیقی، بکر و مطابق معیارهای پذیرفته شده علمی باشد.
- مقاله باید قبلاً در جای دیگری چاپ نشده باشد.
- عنوان مقاله مختصر و با محتوا مطابقت داشته باشد.
- مقاله باید دارای خلاصه حد اقل حاوی ۸۰ الی ۲۰۰ کلمه بوده، و گویای پرسشی اصلی باشد که مقاله در پی پاسخ دهی به آن است. همچنان خلاصه باید به یکی از زبان‌های یونسکو ترجمه شده باشد.
- مقاله باید دارای مقدمه، مبرمیت، هدف، سؤال تحقیق، روش تحقیق، نتایج به دست آمده و فهرست منابع بوده و در متن به منبع اشاره شده باشد.
- مقاله باید بدون اغلاط تایپی با رعایت تمام نکات دستور زبان، تسلسل منطقی موضوعات در صفحه یک رویه کاغذ A۴ در برنامه word تنظیم شده باشد.
- حجم مقاله حد اقل ۷ و حد اکثر ۱۵ صفحه معیاری بوده، با فونت ۱۳ تایپ شود، فاصله بین سطر ها واحد (Single) باشد و به شکل هارد و سافت کاپی فرستاده شود.
- هیأت تحریر مجله صلاحیت رد، قبول و اصلاح مقالات را با در نظر داشت لایحه نشراتی اکادمی علوم دارد.
- تحلیل ها و اندیشه های ارائه شده بیانگر نظریات محقق و نویسنده بوده، الزاماً ربطی به موقف اداره ندارد.
- حق کاپی مقالات و مضامین منتشره محفوظ بوده، فقط در صورت ذکر مأخذ از آن استفاده نشراتی شده می تواند.
- مقاله وارده دوباره مسترد نمی گردد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

مدیر مسؤؤل: سرمحقق شاه محمد میهن ورد

مهتمم: معاون محقق رفیع الله عرفان

هیأت تحریر:

- سرمحقق شیر علی تیزی
- سرمحقق عبدالجبار عابد
- سرمحقق محمد موسی رحیمی
- سرمحقق داکتر فاروق انصاری
- معاون سرمحقق وجیه الله شیون

دیزاین: رفیع الله عرفان

محل چاپ: الهام نبی زاده، کابل - افغانستان

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

آدرس: اکادمی علوم افغانستان، طره باز خان وات،

کوچه شاه بوبوجان، شهرنو، کابل

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ (۰۰۹۳)

ایمیل ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: info@asa.gov.af

ایمیل مدیریت مجله: aryanajournal777@gmail.com

اشتراک سالانه:

کابل: ۳۰۰ افغانی

ولایات: ۵۰۰ افغانی

کشورهای خارجی: ۱۰۰ دالر امریکایی

- قیمت یک شماره در کابل: ۸۰ افغانی
- برای استادان و دانشمندان اکادمی علوم: ۷۰ افغانی
- برای محصلین و شاگردان مکاتب: ۴۰ افغانی
- برای سایر ادارات: ۸۰ افغانی

فهرست موضوعات

شماره	عنوان	نویسنده	صفحه
۱	په تاریخ کې د خلکو او شخصیتونو رول	سرمحقق محمد شریف خُدران	۱
۲	تأثیر انکشاف متوازن بالای زنده گی مردم	سرمحقق شیرعلی تزری	۱۴
۳	اضطراب، نشانه ها و راه های پیشگیری	سرمحقق فضل احمد غروب	۲۵
۴	Nisāya نیسا (نیسایه) پنجمین سر زمین اهورایی	دکتور خلیل الله اورمر	۳۷
۵	نقش مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی	پوهندوی دکتور سید مبین (هاشمی)	۴۵
۶	نگاهی اجمالی به شهر و فرهنگ شهر نشینی	سرمحقق عبدالجبار عابد	۶۶
۷	سبب عقد در قانون مدنی افغانستان	پوهنیار عیدمحمد فلاح	۸۲
۸	بازتاب اندیشه ها و رویکردهای...	معاون سرمحقق فرزانه حبیبی	۹۸
۹	شناسایی مؤلفه های ارزیابی و...	پوهنیار حسنا شریفی	۱۱۵
۱۰	زعفران؛ کشت بدیل کوکنار در افغانستان	محقق محمد رضا میرزائی	۱۲۹

سر محقق دكتور محمد شريف خدران

په تاريخ كې د خلكو او شخصيتونو رول

The role of people and personalities in history

Sharif Zadran

Abstract:

Undoubtedly history has come into existence since human beings starting living on earth and has gone through constant stages of growth or progress. History is created and written by people. Every individual of society plays his/her role in the creation of history because he or she lives in an environment in which historical events continuously take place. A historical process is made as a result of human's actions in a society, including their mental social and physical efforts. Since history came into being just after the human birth, human life and their activities is something called ((history)) by historians. as human beings are the main producers of all needs for the purpose of people's development and prosperity is a great force of political, social and economical change in a society, they are considered as history makers. Personalities is a small parts of the whole human beings can play either positive or negative role in a social and political changes. Those who have played positive role are referred to is the best in history.

بې له شکه تاريخ له انسان او انسانيت سره يو ځای دنيا ته راغلی دی او د ودې او پرمختيا پرله پسې پړاوونه يې وهلي دي. د تاريخ په جوړولو کې خلکو او شخصيتونو مهم رول لوبولی دی او يا په بل عبارت د انسانانو په وسيله جوړېږي او کښل کېږي. د ټولني هر فرد د تاريخ په جوړولو کې برخه اخلي، ځکه چې هغه د خپل ټولنيز چاپيريال په تاريخي پېښو کې اوسېږي او تاريخي پروسه د ټولني د ټولو انساني ځواکونو له بوختياوو څخه جوړېږي او د دوی د ټولنيزو، ذهني او بدني هڅو پايله وي.

تاريخ چې د انسان له پيداېښت سره جوخت پيدا شوی دی، نو ځکه تاريخ پوهان پر ځمکه باندې د انسان د ژوند او فعاليت کيسې ته تاريخ وايي. انسانان او خلک چې د انساني ژوند د ودې، پرمختيا او آبادۍ په موخه د مادي او معنوي نعمتونو اصلي توليدونکي دي او په ټولنه کې د سياسي، اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو تر ټولو غوره ځواکونه دي، همدا دليل دی چې تاريخ جوړونکي گڼل شوي دي. شخصيتونه چې د خلکو جز دي کولای شي چې په سياسي او ټولنيزو بدلونونو کې مثبت او يا منفي رولونه ولوبوي، خو هغوی چې مثبت رولونه تر سره کړي دي، بې له شکه د تاريخ په پاڼو کې ثبت دي او د تاريخي درنښت وړ گڼل کېږي.

سريزه

په تاريخ کې د انساني پرگنو او شخصيتونو د رول موضوع د انسان او د انساني تاريخ په شان لرغونې ده. شخصيتونه د ولسي پرگنو يوه برخه ده، خو واقعيت دا دی چې ولسي پرگنې د تاريخ په جوړولو کې غوره رول لري. د لرغونې زمانې راهيسې په تاريخ کې د خلکو او شخصيتونو د رول په باب دوې مهمې نظريې موجودې دي:

لومړۍ نظريه دا ده چې يو شمېر پوهان په دې عقیده دي چې شخصيتونه، اتلان او شاهان په تاريخ کې مهم رول لري او حتی د تاريخ جوړونکي يې گڼي.

دويمه نظريه بيا د لومړۍ نظريې په خلاف وايي چې ولسي پرگنې او خلک نه يوازې د مادي او معنوي نعمتونو توليدونکي دي، بلکې په سياسي، اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو او انقلابونو کې تر ټولو غوره ځواک دی او د تاريخ په جوړولو کې مهم رول لري. د بسمارک په قول تاريخ د اجتماعي انسانانو له خوا جوړېږي او يوازینی ((عامل)) يې هماغه اجتماعي انسانان دي. لويدیځ فيلسوفان او پوهان هر يو روسو، ويکو او ديدرو د تاريخ په جوړولو کې

د خلکو او د ستم کوونکو اقلیتونو پر ضد د پرگنو پر مبارزو باندې باور لري او یو شمېر نور یې د تاریخ اصلي جوړونکي او د ټولني د پرمختګ محرکین گڼي.

که څه هم په تاریخ کې د خلکو او ولسي پرگنو رول د یوه ټولنیز ځواک په توګه غوره او زیات دی، خو تاریخي تجربې په ډاګه کوي چې په تاریخ کې ډېر داسې متفکر، مدبر، ځیرک او دراک شخصیتونه تېر شوي دي چې په مختلفو دورو کې یې ولسي پرگنې د شرایطو سره سم د ټاکلي هدف په لور تنظیم، سوق او رهبري کړي دي. له دې امله نه شو کولای چې د شخصیتونو او رهبرانو رول په بشپړه توګه رد کړو. په دې اړه مفصل بحث د مقالې په متن کې راغلی دی.

د موضوع مبرمیت: په تاریخي لحاظ او په ځانګړې توګه د افغانستان په وروستیو څلورو لسیزو کې دغه موضوع ډېره مهمه ده چې په علمي او تاریخي لحاظ وڅېړل شي. په وروستیو څلورو لسیزو کې د هېواد شخصیتونه او رهبران او په ځانګړې توګه ولسي پرگنې ډېرې فعالې وې او په پېښو کې یې غوره او ټاکونکي رول درلود. د موضوع مبرمیت له بلې خوا په دې کې دی چې د دې موضوع په اړه علمي څېړنې لا تر اوسه نه دي شوي.

د موضوع هدف: د لیکنې او څېړنې هدف دا دی چې د علمي او تاریخي آثارو او نظریاتو پر بنسټ په تاریخ کې د شخصیتونو او انساني پرگنو رول بیان کړو او هم په ګوته کړو چې په تاریخ کې د شخصیتونو او ولسي پرگنو رول څومره دی او کوم یو یې ډېر ټاکونکی دي؟ د موضوع په لیکنه او څېړنه کې له تاریخي، تحلیلي او توصیفي میتود څخه کار اخیستل شوی او دغه څېړنه یې په نتیجه کې بشپړه شوې ده.

متن

انسان د انس څخه مشتق شوی چې د الفت، ولسي او ټولنیز کرکټر، د کامل مغزي تکامل، بیان او لیکلو ممتاز حیوان دی. د انسان د انسانیت ځانګړتیاوې د هغه په ادمیت، انسانتوب، تربیت او نیکو اخلاقو کې نغښتي دي. (۱: ۱۵۹-۱۶۰ مخونه) د خادم صاحب په وینا، انسان ته ځکه اشرف المخلوقات ویل شوي چې الله پاک ده ته د بیان، علم، اخلاقو، دیانت، رحم، عاطفې، انسان پالنې، ایثار او د نورو لپاره د خدمت فضیلت او ځواک ورکړی دی. (۱۵: ۷۰۹ مخ)

تاریخ پر ځمکه باندې د انسان د ژوند کیسه ده. یا په بل عبارت تاریخ له انسان سره یو ځای دنیا ته راغلی، نو بنا پر دې تاریخ هم لکه انسان دغومره عمر تېر کړی دی. (۱۰):

۱۲ مخ) ابوريحان بيروني ليکي: ((تر هغه ځايه چې زه پوهېږم ډېر پخوانی او خورا مشهور کار چې د تاريخ مبداء وگرځېد د بشر پيدايښت و... البته هر تاريخ په هغه امت پورې اړوند دی چې په خپله يې وضع او ايجاد کړی دی)) (۱۶: ۱۹ مخ)

د تاريخ د علم لومړني عناصر د لرغونې زمانې راهيسې موجود و. له ميلاد څخه مخکې په پنځمه او څلورمه هزاره کې د کتابت پيدايښت د تاريخ په پرمختيا کې ستر رول درلود. هرودوت د ((تاريخ پلار)) او د يونان او روم، د لرغوني چين او هند نورو مؤرخينو له ارزښته ډک ياد دابښتونه د تاريخي واقعاتو د ثبت په برخه کې له ځانه پرېښي دي. دغه آثار معمولاً د پېښو ثبت او تفسير څخه لوړ نه و.

د رنسانس په دوره کې د لومړي ځل لپاره د تاريخي پېښو د عناصرو معقول بيان او د تاريخ د منابعو نقد منځ ته راغی. د اتلسمې پېړۍ د مؤرخينو په آثارو کې هڅه شوې چې د بشري ټولنو تېر واقعات د تعقلي فلسفې (راسيوناليسټي) اصولو پر بنسټ توجیه کړي. دغه دوره د تاريخي پېښو د درک له نظره په حقيقت کې يوه انتقالي دوره وه. په دې معنا چې د تاريخ د توجیې مذهبي دوران خپل ځای يو بل دوران ته پرېږدي په کوم کې چې د ټولني د پېښو بهير د اشخاصو او افرادو د فعاليت پر بنسټ په برجسته توگه توجیه کېږي.

د نولسمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې چې له اقتصادي او ټولنيز نظره د پرمختگ او د سرمايه دارۍ نظام د پراختيا دوران گڼل کېده، د تاريخ علم تکامل وکړ او د هغه وخت ډېرو مؤرخينو د ټولني د تکامل جريان د ټاکلو قوانينو پر بنسټ توجیه او بيان کړ. خو په ټوليزه توگه د دې عصر تاريخي درک هم د ((شخصيت رول)) د اصل پر بنسټ ولاړ و چې گویا تاريخ ((اتلان)) جوړوي او نه ولسي پرگنې. هغه ټاکلي قوانين چې بورژوازی مؤرخينو د هغوی پر بنسټ تاريخي پېښې تحليل کولې په هيڅ صورت يې د پېښو او د ټولنيز بدلونونو د لاملونو د هر اړخيز واقعي تحليل سره مرسته نه کوله.

د نولسمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې د تاريخ په برخه کې نوي تيورۍ مطرح شوې، تاريخ يوې نوې مرحلې ته ننوځي او په يوه واقعي علم بدلېږي. د تاريخ نوي تيورۍ تاريخي مسايل په هر اړخيزه او نړيواله توگه تر تحليل او تجزيې لاندې نيسي. هغه کمۍ او ستونزې چې د تاريخ په بورژوازي پوهنه کې وې له منځه وړي. تاريخ په يوه داسې علم بدلېږي چې وبې کولای شول چې د تاريخي پېښو او د ټولنيز بدلونونو اصلي رېښې په گوته کړي او په هغوی کې د ټولنيزو طبقاتو رول مشخص کړي او د تکامل جريان په هر اړخيزه توگه روښانه

کړي او د وروستي پرمختګ او تکامل لپاره لاره اواره کړي. ټول انسانان او ولسي پرګنې له تاريخ سره زياته مينه لري، ځکه خپل تېر برخليک او راتلونکې په هغه کې ويني. په داسې حال کې چې خلک او ولسي پرګنې د ټولو سياسي، اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو محرکه قواوې دي، خو حاکمې طبقې تر ډېرې زمانې پورې د تاريخ دغه علمي درک دوی ته نه ور څرګنداو، پټ يې ساته تر څو خلک په تاريخ کې د خپل رول په اهميت ونه پوهېږي. (۱۴: ۱۰-۱۱ مخونه)

تاريخ د خلکو په وسيله جوړېږي او کښل کېږي. (۲: ۲۳ مخ) د تاريخ د بدلونونو مسوول يوازې ستر شخصيتونه او اقليتونه، نه دي، بلکې ولسونه او خلک په تاريخي بدلونونو کې مهم رول لري. د ټولني هر فرد د تاريخ په جوړولو کې برخه اخلي، ځکه چې هغه د خپل چاپېريال په تاريخي پېښو کې اوسېږي او حالات د تېرې زمانې د پېښو او د اوس مهال د ګرځندتوب څخه ټاکل کېږي. ستر شخصيتونه ځکه ستر منل کېږي چې هغوی د ټولني د خلکو، د هغو د غوښتنو او ارمانونو سره يو ځای ځي. له دې امله دوی د ټولنيز ځواک استازيتوب کوي. دوی هغه وخت بريالي کېږي، کله چې دوی د خپلې زمانې له خلکو سره يو ځای تګ ته چمتو وي. ځکه تاريخي پروسه د ټولني د ټولو خلکو د بوختياوو څخه جوړېږي او د دوی د ټولنيزو، ذهني او بدني هڅو پايله وي. (۳: ۱۲۹ مخ)

د انسان د تسميې وجه انس، محبت او تړون دی چې د وحشت او انفراديت ضد دی. د انسان فطرت ټولنيز دی، منافرت او يوازيتوب نه دی، سياسي او ټولنيز ژوند د همدې نظم، محبت، تړون او يو ځای ژوند د تېرولو په معنا دی. د ارسطو په قول، ((انسان يو سياسي او اجتماعي حيوان دی)). انسان چې سياسي اجتماعي او تمدني ژوند ونه لري، نو بيا هغه ته انسان نه ويل کېږي. (۴: ۵۱-۵۲ مخونه)

خلک او ولسي پرګنې چې د تاريخ جوړونکي دي، نو ځکه يو شمېر تاريخ پوهان وايي چې تاريخ د ځمکې پر مخ د بشري واقعاتو مجموعه ده چې د انسان له پيداينبت څخه بيا تر اوسه موجود دی، دغو واقعاتو د انسان ژوند او احوال باندې اغېز شيندلی او يا ورڅخه اغېزمن شوی دی. کله چې د تاريخ اصطلاح اورو، نو بې اختياره د انسان د تاريخ په اړه فکر کوو. ابن خلدون وايي چې تاريخ له حکمت څخه سرچينه اخيستی او د ملتونو د سرگذشت، د پېغمبرانو د سيرت او د شاهانو د سياست بيانونکی دی. (۵: ۱۴ مخ) تر هغه

چې معلومه ده ابن خلدون لومړنی ليکوال و چې تاريخ يې د يوه ځانگړي او مستقل علم په توگه وگاڼه او پر هغه يې بحث وکړ. (۱۴: ۱۲ مخ)

يو اروپايي تاريخپوه، اگستايين برېل ليکي، چې پر ځمکه باندې د انسان د ژوند کيسې ته په حقه تاريخ ويلای شو. (۶: ۳۳۳ مخ) دغه راز روسي ليکوال، ژوکوف ليکي، چې د نړۍ تاريخ، زموږ په نظر د هغه تگلوري مفهوم دی چې انسانانو د يو کُل په شان وهلي دي. د نړۍ تاريخ د نړۍ د ټولو خلکو د تاريخ په معنا دی. (۲: ۱۳۹-۱۴۰ مخونه)

تاريخ د بشري خوځښتونو د مطالعې او د انسان د کارنامو ثبوتول او بيانول دي او د ويچو په وينا په خپله انسان د تاريخي بهير جوړونکی دی او دا انسان دی چې خپل تاريخ په خپله جوړوي. (۳: ۱۷-۱۸ مخونه) دغه راز نامتو فرانسوي مؤرخ جوليس مشلي پر فرانسوي انقلاب يو کتاب وليکه چې د تاريخ په جوړولو کې د خلکو درولو په باب داسې ليکي: ((تاريخ د سترو سړيو د کارنامو پاڼه نه ده، بلکې د عامو انسانانو، ولسونو او مظلومو خلکو تاريخ دی. عام خلک زياتره تر خپلو مشرانو غوره دي. ما چې په دې هکله څومره ژور فکر وکړ هغومره په ډاډ سره دې نتيجې ته ورسېدم، هر څه چې غوره او ښه دي هغه تر ځمکې لاندې پټ دي او مثبت رول د عامو خلکو دی)). (۳: ۴۰ مخ)

پليخانوف د وگړو د رول په بحث کې وايي: ((ستر سړي د خپل رول او د خپلو ذهنونو د ځانگړو وړتياوو له امله د پېښو ځينې ضمني او ځانگړې پايلې بدلولای شي، خو د واقعاتو بشپړ صفات او د هغوی عمومي تگلاره نه شي بدلولای، دا کار د نورو ځواکونو دی)). (۳: ۳۸ مخ) بې له شکه دا عام انسانان دي چې د سياسي، اقتصادي او فرهنگي بدلونونو او د تاريخ په جوړولو کې اساسي رول لري.

ستر شخصيتونه يوازې د عامو انسانانو د ملاتړ په صورت کې کولای شي، چې سياسي، اقتصادي او ټولنيز بدلونونه په ټولنه کې رامنځ ته کړي، ځکه ولسونه د تمدنونو او مدنيتونو جوړونکي دي او کولای شي چې په هغوی کې بدلونونه راولي. لکه چې احمد شوقي وايي: ((اتحاد او يووالی يوه داسې ځواکمني ده چې سړی جوړوي، ټولنه او دولت رامنځ ته کوي)). (۷: ۸ مخ) هو: انساني ټولنې دي چې په خپل گډ کار سره خپل تاريخ جوړوي.

د دې نظريې ترڅنگ چې ((خلک تاريخ جوړوي)) يوه بله نظريه هم شته چې د تاريخ په جوړولو کې د اتلانو، شاهانو، پېغمبرانو، شاعرانو او هنرمندانو له رول څخه ملاتړ کوي، لکه چې ((گوټی)) په تاريخ کې يوازې د لوړو شخصيتونو ارزښت مني او وايي:

((پيغمبران، مذهبي مشران، شاعران، خطيبان او هنرمندان حقيقي تاريخ جوړوونکي دي، نور تاريخ تشه ناپوهي ده)). (۳: ۳۷ مخ)

پليخانوف په خپل اثر ((په تاريخ کې د شخصيت رول)) کې د شخصيت رول په تاريخ کې داسې بيانوي:

شخصيت د خپلو ځانگړو سجاياوو په مرسته کولی شي چې د ټولني په برخليک باندې اغېز وشيندي. په عين حال کې کېدای شي دغه اغېز زيات هم وي، خو د داسې اغېز امکان او حدود د ټولنيزو تشکيلاتو او د ټولنيزو ځواکونو د دوه اړخيزو اړيکو په وسيله ټاکل کېږي. د شخصيت د سجاياوو ځانگړتيا يواځې په زمان، مکان او حدودو کې د ټولنيزې ودې او پرمختيا عامل کېدای شي چې ټولنيزې اړيکې په کوم ځای او کله او تر کومې اندازې اجازه ورکوي، هغوی وکړای شي عامل وگرځي.

ممکن مور ته ووايي چې د شخص د نفوذ اندازه د شخصيت په استعداد پورې هم اړه لري. البته سمه ده، خو شخصيت يوازې په هغو مواردو کې خپل استعداد څرگندوالی شي چې په ټولنه کې لازم موقعيت د هغه د څرگندولو لپاره په لاس کې ولري.

خو کله چې د شخصيت رول د ټولنيزو تشکيلاتو په وسيله ټاکل کېږي، څرنگه ممکنه ده چې د هغه ټولنيز نفوذ چې د همدغه رول زېږنده دی د نظم، قاعدې او قانون په مفهوم په ټولنيزه وده او پرمختيا کې تناقض ولري؟ ټولنيز نفوذ په دغه مفهوم سره نه يوازې تناقض نه لري، بلکې تر ټولو بڼه د هغه د روښانونو لپاره کمک کوي. (۸: ۴۸-۴۹ مخونه)

بانفوده شخصيتونه د خپل هوش، ذکاوت او سجاياوو په وسيله کولای شي چې د پېښو بڼه او د هغوی يو شمېر نتيجې بدلې کړي، خو د هغوی کلي او عمومي لوری نه شي بدلولی، ځکه دغه کلي لوری د نورو ځواکونو په وسيله ټاکل کېږي. (۸: ۵۷ مخ)

پليخانوف ليکي چې ((بيسمارک ويل، چې مور نه شو کولای تاريخ جوړ کړو بايد انتظار وکارو تر څو د تاريخ جريان خپل لوری ووهي. خو تاريخ د چا له خوا جوړېږي؟ تاريخ د اجتماعي انسانانو له خوا جوړېږي او يوازينی ((عامل)) يې هماغه اجتماعي انسانان دي)). (۸: ۷۱-۷۲ مخونه)

پليخانوف د خپلې رسالې ((په تاريخ کې د شخصيت رول)) په وروستي پرگراف کې ليکي: ((يوازې د مبتکرينو او سترو شخصيتونو لپاره د فعاليت ډگر پرانيستی نه دی، بلکې د ټولو هغوی لپاره چې په سترگو ويني، په غوږو اوږي او په زړه کې خپلوان دوست

لري دغه ډگر د پراخ فعاليت لپاره پرانيستی دی، د لويي مفهوم نسبي دی. له اخلاقي لحاظه او د انجيل په اصطلاح هغه شخص لوی دی چې ((خپل ژوند له يارانو قربان کړي)). (۸: ۷۴ مخ)

ستر اشخاص په خپله هېڅ هم نه وي، بلکې د حالاتو زېږنده وي. دغه اشخاص هغه وخت ارزښت ترلاسه کوي، کله چې د دوی لپاره د کار ساحه رامنځ ته شوې وي او حالات مناسب وي. ټولنيز ذهن د دوی د پيغام اورېدلو او عمل کولو ته چمتو وي. کله چې دوی له مناسب چاپېريال څخه وايستل شي دوی خپل لويوالي له لاسه ورکوي. د ټولستوی په وينا، ((ستر اشخاص په خپله هېڅ هم نه دي، بلکې دا پېښې دي چې د دوی بڼه خپلوي)). تاريخي پروسه اشخاصو ته اړه نه وي او پر له پسې وړاندې تگ کوي. اشخاص دغه پروسه گړندی کوي، خو را گرځولایي نه شي. په تاريخ کې اشخاص ارزښت لري، خو يوازې اشخاص تاريخ جوړوونکي نه وي. حالات دوی جوړوي. د دوی فکرونه او نظريې جوړوي. وروسته دوی حالات جوړوي او د ټولني د جوړولو پروسه سرته رسوي. (۳: ۱۱۵-۱۱۷ مخونه)

شخصيت د هر فرد د تاريخي، ټولنيز او شخصي تکامل او د شخص د ټولنيزو ارزښتونو د رامنځ ته کېدو ثمره او محصول دی... شخصيت د ټولنيزو اړيکو د مجموعې پر بنسټ د ټولنيز تکامل ثمره او محصول دی چې د يوه فرد په وجود کې متمرکزې او متبلور کېږي او د ټولني او د ټولنيز، سياسي او اقتصادي ژوند په مختلفو برخو کې د خپلې ونډې لرونکی وي، شخصيت ثابت نه وي او هميشه د تغيير او بدلون په حالت کې وي. د شخصيت په څرنگوالي او جوړولو کې ټولنه او ټاکلي تاريخي شرايط اساسي رول لري.

په تاريخ کې د شخصيتونو او خلکو د رول په اړه نظريات مختلف دي او دغه موضوع د پوهانو ترمنځ د بحثونو او مجادلو وړ گرځېدلې ده، د بېلگې په توگه د يونان مشهور فيلسوف افلاطون د انسانانو برخليک قضا او قدر ته سپاري. خو موم فورډ په دې عقیده دی چې ((هېڅ شی کولای نه شي چې يوې څوړ لرونکې ټولني ته د يوه معتبر او با نفوذه شخصيت په څېر ارامي وبخښي)). (۹: ۲ مخ) په دې ډول د شخصيت رول مطلق گڼي.

لويدیځ فيلسوفان او دانشمندان هر يو روسو، ويکو او ديدرو د تاريخ په جوړولو کې د خلکو په رول او د ستم کوونکو اقليتونو پر ضد د پرگنو پر مبارزو باندې باور لري. دغه راز شوروی پوهاند ا. ی. يور کوويتس ليکي، چې په ټولنيز ژوند کې د زيارکښانو واقعي رول تر

ټولو مخکې په دې کې دې چې دوی په خپله دماډي او معنوي نعمتونو توليد کوونکي دي... د بشر تاريخ اصلي جوړوونکي او د ټولنې د پرمختگ محرکين دي. جرمني پوهاند ف. انگلس ليکي، چې تاريخ خلک جوړوي که تاريخ ته وگورو تر اوسه خلک د تاريخ جوړوونکي وو. (۹: ۲ مخ)

ابو زيد عبدالرحمن ابن محمد خلدون تاريخ د انسانانو ترمنځ اړيکې او د هغوی ترمنځ د مرستې او خواخوږۍ د حسياتو شدت او کمزوري د بنسټ او پرنسپپ په توگه گڼل. (۱۰: ۴۵ مخ)

د ابن خلدون له پورتنۍ وينا څخه په ډاگه ښکاري چې خلک تاريخ جوړوي او د دوی ترمنځ د اړيکو بيانونکی دی. د موستنس په وينا، تاريخ د بشر د اعمالو آئينه ده. (۱۰: ۹ مخ) معنا دا چې د انسانانو د کار او متقابلو اړيکو په نتيجه کې تاريخ رامنځ ته کېږي. انسان يو ټولنيز موجود دی او ځانگړتيا يې دا ده چې د کار د وسايلو د جوړولو او د ژوند چاپېريال او د خپل ماحول واقعيتونو ته د کار د وسايلو، تفکر او ژبې په وسيله بدلون ورکوي. انسان له فلسفي نظره د ټولو اجتماعي اړيکو د مجموعې او مظهر په توگه مطرح دی. انسان پرته له ټولنې ژوند نه شي کولی، ځکه د ټولنې محصول دی، د ټولنې تابع دی او په ماهيت کې يو ټولنيز موجود دی. په همدې دليل جرمني فيلسوف کارل مارکس ټينگار کوي چې د انسان ماهيت د ټولنيزو اړيکو مجموعه ده. (۱۱: ۵۷-۵۸ مخونه)

په دې ډول ويلای شو چې ((شخصيت)) د خلکو او پرگنو يوه برخه ده چې په تلپاتې ډول په تاريخ کې داخلېږي او په ځانگړو شرايطو کې د ولسي پرگنو د تنظيم، سوق او رهبرۍ دنده پر غاړه اخلي او له خلکو سره په گډه تاريخ جوړوي. په دې ډول د ((پرگنو)) رول او د ((شخصيتونو)) رول په ټولنه کې له يو بل سره لازم او ملزم دي، تل له يو بل سره مرسته کوي او يو بل بشپړوي. پرگنې او انساني ټولنې رهبران روزي او رامنځ ته کوي يې او په ټولنه او تاريخ کې د مخکښانو او رهبرانو په توگه خپل رول لوبوي، نه پرگنې او خلک پرته له رهبرانو په دغه کار کې زياتو برياوو ته رسيدلي او نه رهبران پرته له پرگنو او خلکو کولای شي چې حماسې جوړې کړي، نو ځکه د پرگنو او شخصيتونو په رول کې افراط او تفريط کول په ټولنه کې د ترقي او تکامل بهير ته زيان، ويراني او فاجعه اړوي. واقعي او رښتيني رهبران او شخصيتونه د ټولنې او پرگنو مخکښان او د بشري ټولنو څراغان دي، په تاريخ کې د شخصيتونو د رول مطلق کول د شخصيت پالنې لامل گرځي، که چېرې د

پرگنو رول مطلق کړو، نو بيا د شخصيتو د نفی کولو په معنا دی، خو واقعیت دا دی چې نه باید زیاتی، تفریط او مبالغه وکړو، شخصیت پالنه په ټولنه کې د اختناق، د سیاسي رکود، د استعدادونو د وژنې، د دموکراسۍ د محدودیت، د دیکتاتورۍ او د عقایدو د آزادۍ د سلبولو لامل گرځي. که چېرې د پرگنو رول مطلق کړو، نو د شخصیتونو رول نفی کوو او پرگنې پرته له رهبره داسې یو مشال لري چې پوځ بې سپه سالاره وي چې په پوځ کې د گډوډۍ، ماتې، بې نظمې، بې اتفاقی او لانجو لامل کېږي. له دې امله د دغو دوو تاریخي او ټولنیزو مقولو ترمنځ د انډول مراعاتول اړین دي. (۱۱: ۳-۴ مخونه) همدا دلیل دی چې تاریخ د بشري ټولنو تېر ژوند او په اوس کې د متضادو طبقاتو، ټولنو، ملتونو او دولتونو ترمنځ متقابلې اړیکې، د تمدنونو د ترقۍ او زوال علتونه د زمان او مکان په قید سره تشریح، توضیح او بیانوي. (۱۲: ۲ مخ)

شخصیتونه په تاریخ کې هغه څه کوي، چې حالات یې پرې کول غواړي، هغه خپله تاریخ نه، بلکې د تاریخي بهیر یوه برخه وي، کله چې تاریخ پرمخ ولاړ شي، حالات بدل شي او چاپېریال بل ډول شي، نو د دوی افکار او نظریات وروسته پاتې کېږي او د تاریخ یوه برخه گرځي، نوي افکار د اړتیا له مخې نوي شخصیتونه او نظریات رامنځ ته کوي. ویلای شو چې وخت شخصیتونه پیدا کوي او بیا همدا شخصیتونه پر وخت اغېزه کوي. (۱۳: ۶-۸ مخونه)

په تاریخ کې اقتصادي، سیاسي او ټولنیز ځواکونه دومره زور ور دي چې پرله پسې تاریخ بدلوي. په نړۍ کې انقلابونه د همدې ځواکونو په مټ راځي. ستر سړي او شخصیتونه یوازې دغه بدلون ته تېزي وربخښي، خو د بدلون مخه نه شي را گرځولای. پرگنې دي چې په بدلونونو کې غوره رول لوبوي، په تېره بیا په جمهوري ټولنو کې د پرگنو صلاحیتونه او وړتیاوې په یوه لوی ځواک بدلېږي او په تاریخ جوړولو کې د دوی رول روښانه شي او د مؤرخینو د پام وړ وگرځي. (۳: ۳۸-۴۱ مخونه) انسان په خپل ټول ابداعي تنوع سره د تاریخ تر ټولو فعال او مرکزي مخ دي. (۷: ۱۵ مخه)

تاریخ د ټولني او طبیعت د پرمختیا پروسه ده؛ د ټولنیزو پوهنو (تاریخي علومو) کمپلکس دی چې د بشریت تېره زمانه له خپلو ټولو ځانگړتیاوو او څو اړخیزوالي سره خپري. تاریخ د بشریت د ژوند او د هغه د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو اړیکو، پېښو او د هغوی د علت او معلول، د وخت او ځای د څرنگوالي، مطالعې، تحلیل او خپرني علم دی.

په بل عبارت د بشر د بېلابېلو تمدنونو، شخصیتونو، قومونو، ولسونو، حکومتونو او دولتونو، ملي او سیاسي تحریکونو د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو فعالیتونو، کارنامو، ناکامیو او بریاوو، تجربو، متقابلو اړیکو او پېښو د مطالعې، تحلیل، خپرې او نتیجه بندۍ علم دی. انسان ته د تېرې، اوسنۍ او راتلونکې زمانې په باب د مطالعې، تحلیل، خپرې، پېژندنې، د پوهې او تجربې، د انتقاد او قضاوت، د پند او عبرت درس ورکوي. (۶: ۳۳۱ مخ)

د یوه ملت رېښې د هغه په تاریخ کې دي او د یوه ملت په ملي هویت کې ځانگړې او حساس رول لري. تاریخ د یوه ملت د تېرې، اوسنۍ او راتلونکې زمانې یوه ملي هنداره ده چې قومونه او ملتونه خپل ځان په کې لیدای شي. تاریخ د انسان د ژوند او عمل لارښود دی او د انساني ژوند په چوپړ کې دی. تاریخ د بشر حافظه ده او د یوې ټولنې او ملت د هویت او پېژندنې پاڼه او ډېر غوره لارښوونکی دی.

نتیجه

پورتني علمي تاريخي خپرني ته په کتو سره ويلاى شو چې شخصيتونه، رهبران، خلک او عام ولس په تاريخ کې مهم رول لري، خو خلک او ولسي پرگنې په اصل کې د تاريخ جوړونکي دي، ځکه هغوی د مادي او معنوي نعمتونو توليدونکي او د سياسي، اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو او انقلابونو خوځنده او غوره ځواکونه دي. شخصيتونه د ولس جز دي، دوى يوازې د خلکو د ملاتړ او د ذهني او عيني شرايطو د رامنځ ته کېدو په صورت کې ولسي پرگنې عمل ته سوق کولای شي. دا هم د يادولو وړ ده چې متفکر، مدبر، ځيرک او دراک شخصيتونه او ملي او سياسي مشران د ولسي پرگنو په راغونډولو، تنظيم، سوق او رهبرۍ کې کولای شي غوره او تاريخي رول ولوبوي، خو د دې ترڅنگ تاريخي تجربو ښودلې چې يو شمېر مشرانو او رهبرانو کله نا کله پر ولسي پرگنو باندې سياسي سوداگري هم کړې ده چې ډېره ښه بېلگه يې د افغانستان په وروستيو څلورو لسيزو کې ليدلای شو، سربښندنې او سوېې افغان مسلمان ولس وکړې، خو له بده مرغه گټې او خټې ځينو مشرانو او قوماندانانو وکړې.

- ۱- معین، محمد. فرهنگ فارسی، یک جلدی کامل، چاپ چهارم، تهران: انتشارات شجع، ۱۳۸۸.
- ۲- ژوکوف، ای. میتودلوژی تاریخ، مترجم: م. نومیالی، اکادمی علوم افغانستان، کابل: مطبعه دولتی، ۱۳۶۳.
- ۳- مبارک علی. تاریخ او د تاریخ فلسفه، ژباړونکی: محمد نوید، اکرم پریس لاهور: صحاف نشراتی مؤسسه، ۱۳۸۵.
- ۴- مولانا، گوهر رحمان. اسلامي سیاست، ژباړن: قریب الرحمن سعید، شرکت پرنټنگ پریس لاهور، ۱۹۸۳.
- ۵- مفتخری، حسین. مبانی علم تاریخ، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۰.
- ۶- خُدران، محمد شریف. پښتانه د تاریخ په بهیر کې (د مقالو ټولگه)، کابل: شمشاد هاشمی مطبعه، ۱۳۹۷.
- ۷- شائق، نظام الدین. د علم او فرهنگ په پرتله تللی خبرې، د اسلامي دعوت او ثقافت علمي ټولنه: کابل، ۱۳۸۵.
- ۸- پلیخانوف گ. و. ، نقش شخصیت در تاریخ، مترجم: خلیل ملکی، انتشارات صدا چاپ احمدی، (...).
- ۹- داکتر آرین. نقش شخصیت و توده های مردم در تاریخ و تکامل آن
http://mashal.org/blood. ۱۳۹۸/۹/۲
- ۱۰- ساپی، محمد حسن. د تاریخ په باره کې، کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی کابل: دولتي مطبعه، ۱۳۳۹.
- ۱۱- جرأت، شېر آقا. فرهنگ اصطلاحات شامل مفاهیم اسماء مکتب های فلسفی و اجتماعی، پوهنتون کابل، پوهنځی علوم اجتماعی دیپارتمنت فلسفه، ۱۳۶۱.
- ۱۲- ضمیر سافی، محمد حسن. نظري بر مبادی تاریخ، پوهنتون کابل، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، (...).
- ۱۳- مبارک علی. تاریخ او سیاست، ژباړن: میر احمد یاد، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۳.

- ۱۴- کاژدان آ. وديگران. تاريخ جهان باستان، جلد اول، چاپ چهارم، ترجمه صادق انصاری، علي الله همدانی و محمد باقر مؤمنی، تهران: اندیشه، ۱۳۵۳.
- ۱۵- خادم، قیام الدین، رنه چینه، دویم ټوک، لومړی چاپ، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل، ۱۳۹۶.
- ۱۶- بیروني، ابوریحان. آثار الباقیه، چاپ ششم، ترجمه اکبر دانا سرشت، تهران: امیر کبیر، ۱۳۸۹.

سرمحقق شیرعلی تازی

تأثیر انکشاف متوازن بالای زنده گی مردم

Impact of balanced development on people's lives

Shir Ali Tazri

Abstract

Balanced development is one of the important economic debates that have recently attracted the attention of scientists, economists and policymakers. Since ۱۹۵۰s and ۱۹۶۰s, balanced development was mostly understood in terms of economic growth with some statistics and figures indicating high Gross Domestic Product (GDP) and Per Capita Income (PCI). At that time, development was considered to be the only economic phenomenon, and they believed that economic growth would bring about greater equality and prosperity. Today, what has come to the attention of the people from the concept of development is that it has to be balanced and comprehensive, taking into account all economic, political and social dimensions. Some scholars consider balanced development to be geographically readable only, others discuss balanced development from economic sectors point of view and some insist on the expansion of the scope of production and make it a prerequisite for the development of all economic sectors. In this article, each of the sections mentioned above will be explained and would clear which of these is superior and should be prioritized. It also explains whether balanced development should always be implemented in all countries?

Can balanced development provide social justice and improve people's lives? In general, it will explain what the benefits and limitations of balanced development will be, and in which situations its unconditional implementation must be emphasized, and in what situations it may be ignored?

خلاصه

انکشاف متوازن یکی از بحث‌های مهم اقتصادی است که در این اواخر توجه دانشمندان، اقتصاد دانان و پالیسی‌سازان را بخود معطوف داشته است. انکشاف متوازن تا دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ بیشتر به مفهوم رشد اقتصادی توأم با برخی آمار و ارقام فهمیده می‌شد که حاکی از بلند بودن تولید ناخالص ملی و عاید سرانه بود. در آن زمان انکشاف تنها پدیده اقتصادی تلقی می‌شد و اغلب به این باور بودند که رشد اقتصادی مساوات و برابری بیشتر را به ارمغان آورده و باعث محو فقر می‌گردد. آنچه که امروز از مفهوم انکشاف مورد توجه مردم قرار گرفته است اینست که باید به انکشاف نگاه همه‌جانبه و متوازن داشت و همه ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آن مد نظر گرفته شود.

بعضی از دانشمندان، انکشاف متوازن را فقط از دید جغرافیایی قابل مطالعه میدانند و وعده دیگر انکشاف متوازن را از نقطه نظر سکتورهای اقتصادی مورد بحث قرار داده و تعداد هم بر گستردگی دامنه تولید پافشاری نموده و آنرا برای توسعه تمام بخش‌های اقتصاد به عنوان پیش شرط ضروری می‌پندارند که درین مقاله به توضیح هر یک از بخش‌های متذکره پرداخته شده واضح می‌گردد که کدام یک از این‌ها بردیگری برتری داشته و باید در اولویت قرار داده شود. همچنان توضیح می‌گردد که آیا انکشاف متوازن همیشه و در همه کشورها باید تطبیق گردد؟ آیا انکشاف متوازن میتواند عدالت را تأمین نموده و بهبود برزنده‌گی مردم بوجود آورد؟ درکل توضیح خواهد گردید که انکشاف متوازن چه مزایا و محدودیت‌های خواهد داشت و در کدام حالات به تطبیق بلا قید و شرط آن تأکید و در کدام حالات از آن باید صرف نظر صورت گیرد.

مقدمه

یکی از عمده‌ترین چالش‌هایی که همه ساله در تصویب بودجه دولت افغانستان پیشکش می‌شود عدم متوازن بودن آن است. پیوسته نماینده‌های مردم برای تأمین عدالت و بهبود در زنده‌گی عامه مردم خواهان توزیع متوازن بودجه، بویژه بودجه انکشافی دولت می‌

باشند. زیرا قانون اساسی کشور دولت را مکلف به انکشاف متوازن همه مناطق کشور ساخته است. چنانچه در ماده ششم قانون اساسی آمده است: "دولت به ایجاد یک جامعه مرفه و مترقی براساس عدالت اجتماعی، حفظ کرامت انسانی، حمایت حقوق بشر، تحقق دیموکراسی، تأمین وحدت ملی، برابری بین همه اقوام و قبایل و انکشاف متوازن در همه مناطق کشور مکلف میباشد." اما اینکه انکشاف متوازن از نگاه تیوری ونظری تنها به معنای انکشاف همزمان همه مناطق یک کشور میباشد؟ ویا مفاهیم دیگری را نیز افاده می نماید؟ واینکه آیا انکشاف متوازن یگانه راه تأمین عدالت در یک کشور است یا راه های دیگری نیز وجود دارد؟ موضوعاً تیست که به تحقیق و مطالعه بیشتر نیاز دارد. روی همین مبرمیت بود که خواستم این مقاله را به توضیح ابعاد مختلف انکشاف متوازن اختصاص داده واضح سازم که انکشاف متوازن چه تأثیری بالای زنده گی مردم خواهد داشت.

روش تحقیق: این تحقیق برمبنای تیوری استوار بوده که با استفاده از کتب و سایت های انترنتی موضوع به تحلیل گرفته شده است.

انکشاف متوازن چیست؟

انکشاف متوازن یکی از بحث های مهم اقتصادی است که در این اواخر توجه دانشمندان، اقتصاد دانان و پالیسی سازان را بخود معطوف داشته است و بحث های زیاد درین مورد بین دانشمندان تبادل میگردد که گویای اهمیت موضوع بوده وایجاب می نماید که این موضوع به صورت همه جانبه توضیح وتشریح شود، لاکن پیش از اینکه به توضیح انکشاف متوازن پرداخته شود نخست باید دانست که انکشاف چیست و چه وقت در ادبیات اقتصادی جای گرفته است؟ انکشاف کلمه است که بعد از جنگ دوم جهانی داخل ادبیات اقتصادی گردیده است وهمزمان مانند سایر پدیده ها موافقین و مخالفین خود را نیز پیدا کرده است. لذا عده به این باورند که انکشاف ویژه کشورهای عقب مانده بوده واین کشورها شدیداً به آن نیاز مند اند. آنها به این باور اند که انکشاف نسخه است که از طرف کشورهای انکشاف یافته برای حل مشکل کشورهای عقب مانده تجویز شده و باید آنرا بدون کم وکاست پذیرفت وکشورهای عقب مانده را ازآفت و بلای عقب افتاده گی نجات داد. عده دیگربرعکس به این باورند که انکشاف ثمره تجدد و انکشاف در بستر الحاد و دین زدایی وگریز از هویت دینی شکل گرفته است، لذا نمی توان آنرا در کشورهای اسلامی

ولو عقب مانده هم باشند عملی ساخت.(۳: انترنت) که این خود اهمیت موضوع را برجسته ساخته ضرورت تحقیق را برملا می سازد.

لاکن انکشاف متوازن تا دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ بیشتر به مفهوم رشد اقتصادی توأم با برخی آمار و ارقام فهمیده می شد که حاکی از بلند بودن تولید ناخالص ملی و عاید سرانه بود. در آن زمان انکشاف تنها پدیده اقتصادی تلقی می شد و اغلب به این باور بودند که رشد اقتصادی مساوات و برابری بیشتر را به ارمغان آورده و باعث محو فقر می گردد. به همین خاطر در سال ۱۹۵۷ رشد یا انکشاف را با افزایش تولید سرانه کالا های مادی تعریف کرده اند. مگر در دهه ۱۹۶۰ مفهوم گسترده تری به انکشاف قایل شده و آنرا عبارت از رشد توأم با دیگر گونی به هدف بهبود کیفیت زنده گی مردم دانستند. به تعقیب آن با رویکرد انسان گرایانه به انکشاف نگریسته افزودند که انسان باید نقش بیشتری در انکشاف داشته باشد. یونسکو در سال ۱۹۷۵ تصریح کرد که انکشاف باید یک پارچه و فراگیر بوده و فرایند تمام عیار و چند وجهی که تمام ابعاد زنده گی یک جامعه و روابط آن با دنیای خارج را نیز دربر داشته باشد.(۳: انترنت)

آنچه که امروز از مفهوم انکشاف مورد توجه مردم قرار گرفته است اینست که باید به انکشاف نگاه همه جانبه و متوازن داشت و همه ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آن مد نظر گرفته شود. پس انکشاف متوازن به معنای اینست که در انکشاف و پیشرفت یک جامعه باید ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مانند یک مثلثی سه ضلعی مد نظر گرفته شود که یکی بدون دیگری مفهوم ندارد.

در مقابل انکشاف نامتوازن قرارداد که به معنای ترویج یکی از این ابعاد سه گانه ویا ارزش دهی بیش از حد به یکی از این سه بعد بدون توجه به ابعاد دیگر است. که بیشتر جنبه اقتصادی آن مطرح است. به عبارتی دیگر نوع رشد اقتصادی برای جامعه که بر اساس آن یک بخش در اقتصاد نقش مرکزی رشد یا بخش پیشتاز را ایفا می کند واز طریق پیوند ها و ارتباط های خود با سایر بخش ها، بخش های دیگر اقتصاد را به جلو می کشد؛ بطورمثال: بخش نساجی در انگلستان، راه آهن در فرانسه و... همین نقش تاریخی را در این کشور ها ایفا کرده اند. گفته می شود که در کشور های در حال انکشاف نقش بخش پیشتاز را بخش تولید مواد اولیه مانند نفت، در ایران، عراق و... ایفا می کند. به هر حال به دلیل عدم ظهور پیوند های این بخش با کل اقتصاد، این بخش تاریخی خارج از توان بخش نفت بوده

است. (۱: ص. ۱۰۰۶) طرفداران این نظریه به این باور اند که در کشورهای در حال انکشاف به علت کمبود منابع، امکان انجام برنامه رشد متوازن وجود ندارد. مدافعین نظریه رشد نامتوازن عبارتند از: هیرشمن، سینجر، استریتن، مارکوسن و فلیمنگ، اینها معتقد اند در هر کشور در حال انکشاف از قبل بر اساس ترجیحات موجود در رشته های از اقتصاد سرمایه گذاری شده است و این نوعی عدم توازن را می رساند. پس هر گونه برنامه رشد متوازن به یک عدم توازن جدید می انجامد و این خط همواره ادامه دارد. هیرشمن که بنیان گذار اصلی این نظریه است میگوید: بهترین برنامه انکشاف، برنامه است که نامتوازن باشد، چراکه باید برنامه های سرمایه گذاری که از قبل به طور نامتعادل در سکتور های مختلف اقتصاد انجام شده است. (۴: انترنت) گاهی توسعه نابرابر بخش های اقتصادی سبب می شود تا انکشاف سریع تر انجام شود. گاهی لازم است که یک صنعت از صنعت دیگر بیشتر انکشاف یابد، انکشاف باید از واقعیت های موجود در جامعه درس بگیرد و تبعیت نماید. مدیریت و قدرت های کار فرمایی در یک کشور در حال انکشاف به طور متوازن وجود ندارد. پس باید سرمایه گذاری ها نیز متناسب به آنها به طور نامتناسب انجام شود. عدم توازن در سایر عوامل و منابع تولید موجود نیز همین امر را تأیید می کند. (۲: ص. ۸۲۳) با همه این توضیحات باید گفت که تعریف واحدی در رابطه به مفهوم و ساحت مورد بحث انکشاف متوازن از جانب دانشمندان ارائه نگردیده است. تا هنوز هم ابعاد و عرصه بحث انکشاف متوازن مشخص نگردیده است و از دیدگاه ها و نقطه نظرهای مختلف مورد مطالعه قرار می گیرد.

بعضی از دانشمندان، انکشاف متوازن را از دید جغرافیایی تعریف نموده و تأکید دارند که انکشاف باید همزمان در تمام قلمرو جغرافیایی یک کشور در نظر گرفته شود و عده دیگر از آنها انکشاف متوازن را از نقطه نظر سکتور های اقتصادی مورد بحث قرار داده و فقط توسعه همزمان سکتورهای اقتصادی را خواهند و تعداد از دانشمندان بر گستردگی دامنه تولید پافشاری نموده و آنرا برای توسعه تمام بخش های اقتصاد به عنوان پیش شرط ضروری می پندارند.

در دید کلی و به مفهوم عام، همانطور که گفته شد انکشاف متوازن را توسعه همزمان تمام ابعاد زندگی انسانها که شامل ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می شود، تعریف نموده اند. در این مفهوم انکشاف متوازن، انکشاف و تمدن یک جامعه زمانی تحقق

پیدا کرده میتواند که به تمام عرصه های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی زندگی انسانها همزمان توجه صورت گیرد و پیشرفت ها در تمام این عرصه ها در هماهنگی بین همدیگر انجام یابد.

از دید دانشمندان اقتصاد، انکشاف متوازن بیشتر در حوزه اقتصادی مطرح بوده از همین رو نظریات را که آنها ارائه داشته اند پسوند اقتصاد را در خود دارد وزیرعنوان انکشاف متوازن اقتصادی مطالعه می شود. از نظر آنها توسعه اقتصادی متوازن عبارت از "وضعیتی است که در آن کلیه بخش های یک اقتصاد همزمان با هم انکشاف پیدا کنند به گونه که به یک نوع انکشاف متوازن برسد." (۱:ص.۹۲) یا حالت از یک اقتصاد ملی را نشان میدهد که در آن یک رابطه پایدار بین اجزای تشکیل دهنده درآمد ملی وجود داشته باشد. در این حالت مخارج مصرفی، هزینه های سرمایه گذاری و اشتغال به همان نرخ رشد می کند که درآمد ملی رشد می کند. از طرف دیگر درمبحث انکشاف، رشد متعادل آن رشدی است که براساس آن از منابع و عوامل تولید بویژه سرمایه در جهت رشد تمام بخش های مهم اقتصادی استفاده شود. در چنین حالت تخصیص منابع طورصورت می گیرد که تمام بخشهای اقتصادی از آن استفاده خواهند کرد. (۲:ص.۴۴) به عنوان مثال، لوئیس (Lewis) انکشاف متوازن را توسعه همزمان سکتورهای مهم اقتصادی، بخصوص توسعه سکتورهای زراعت و صنعت، تعریف نموده است. چنانچه او مینویسد: "تمام سکتور های اقتصادی باید در هماهنگی باهم رشد نمایند، در غیر آن این سکتور ها توسعه پایدار نخواهند داشت." (۳:انترنت) چراکه به باور او اگر تنها یک صنعت رشد کند، رشد آن دوام دار نخواهد بود، ضرور است تا نیاز مندی ها به کالا های تمام بخش های صنایع برآورده شود در غیر آن تقاضای مؤثر به امتعه تولید یک صنعت بوجود نخواهد آمد. همچنان او به این عقیده است که سکتور زراعت نیز باید رشد نماید، زیرا روستائیانیکه خریداران اصلی محصولات صنعتی به خصوص صنایع سبک هستند درصورت فقر و نداشتن عاید مناسب نمی توانند محصولات بخش صنعتی را خریداری کنند. پس میتوان گفت که با رشد همزمان و متوازن سکتور صنعت و زراعت بازار کافی برای محصولات هردو بخش بوجود می آید. (۱:ص.۹۲) همچنان مینویسد: "در برنامه های انکشاف وی تمام سکتور ها باید همزمان رشد داشته باشد، تا بین رشد زراعت و صنعت تعادل حفظ گردد".

از این دید گاه میتوان گفت که انکشاف متوازن مزایای ذیل را دارد:

- تقسیم بهتر کار؛
- افزایش تخصص و مؤثریت اقتصادی؛
- توسعه بازار؛
- استفاده مؤثر از منابع اقتصادی؛
- کاهش وابستگی به بازار های خارجی؛
- افزایش ثبات اقتصادی.

نورکسین Nurksian، یکی دیگر از نظریه پردازان اقتصادی، تیوری انکشاف متوازن را توسعه داده و توضیح مینماید که در کشور های عقب مانده دلیل عمده عدم مؤفقیت سرمایه گذاریها، محدودیت تقاضای کافی است. او می افزاید که توسعه سرمایه گذاری زمانی میتواند مؤثر واقع شود که سرمایه گذاریها همزمان در بخش های تولید امتعه مصرفی و مورد ضرورت مستهلکین داخلی صورت گیرد. او ادعا مینماید که هر نوع سرمایه گذاری بزرگ بالای یک یا چند امتعه به ناکامی می انجامد. زیرا، تقاضای که توسط افزایش استخدام ناشی از سرمایه گذاری مذکور ایجاد میگردد نمی تواند مشکل کمبود تقاضا را برطرف نماید. زیرا، کارمندان به اجناس مختلف نیاز دارند و عواید خویش را در بخش های مختلف اختصاص میدهند. او ادعا مینماید که اگر بالای تمام امتعه مورد نظر مستهلکین همزمان سرمایه گذاری صورت گیرد و در بخش های مختلف امتعه مصرفی تولید ایجاد گردد، تقاضای کارمندان کمپنی ها مشکل کمبود تقاضا را مرفوع خواهد نمود. زیرا، محصولات هر کمپنی توسط کارمندان کمپنی های دیگر تقاضا خواهد شد و این مشکل از میان برداشته خواهد شد. به نظر موصوف مشکل بزرگ در کشورهای عقب مانده از یک طرف محدودیت تقاضای کافی برای محصولات است که در اثر تولید کتلوی و میکانیزم های مدرن بوجود میآید و از طرف دیگر راه حل این دشواری توسعه همزمان سرمایه گذاری ها روی تمام امتعه مصرفی مستهلکین داخلی است.

از نظریه موصوف چنین استنباط میگردد که انکشاف متوازن تنها به مفهوم توسعه همزمان سکتور های مهم اقتصادی نیست، بلکه انکشاف متوازن به معنای توسعه تمام بخش ها در داخل سکتور های رزاعت و صنعت است که مستهلکین به آن نیازمند اند. انکشاف متوازن از نظر موقعیت جغرافیایی که بنام انکشاف متوازن منطوقی نیز یاد میگردد، عبارتست از پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در تمام ساحات

جغرافیایی یک کشور. انکشاف متوازن منطقی یکی از پیش شرط های مهم و اساسی برای رسیدن به انکشاف پایدار در هر کشور به حساب می‌رود. انکشاف متوازن منطقی به معنای بکارگیری همه ظرفیت های موجود در تمام ولایات کشور و سهیم ساختن تمام افراد در رشد اقتصادی می‌باشد.

انکشاف متوازن منطقی در اثر بسیج و توزیع منظم پلانه‌های سرمایه گذاری در تمام جغرافیای کشور با در نظر داشت ظرفیت های موجود هر ولایت بوجود می‌آید.

انکشاف متوازن دارای مزایا و محدودیتهای مختلف می‌باشد که در گام نخست مزایا و به تعقیب آن محدودیتهای آن توضیح می‌گردد.

اول مزایا: (اقتصادی و غیر اقتصادی)

الف- مزایای اقتصادی انکشاف متوازن

۱- بکارگیری تمام منابع کشور بشکل مؤثر و جلوگیری از ضیاع آنها؛ مانند: استخراج معادن، استفاده از منابع آبی کشور و همچنان به کارگیری مؤثر منابع انسانی و غیره.

۲- ایجاد و توسعه فرصت های شغلی در تمام ولایات کشور، این امر باعث می شود تا نیروی انسانی هر ولایت در خانه و کاشانه خویش باقی مانده و در جستجوی کار به ولایات دیگر مهاجرت نکنند.

۳- توسعه زیربنای اقتصادی که هم در توسعه تجارت مفید واقع خواهد شد و هم سطح رفاه اقتصادی و اجتماعی در روستاها را بلند خواهد برد. زیرا هر ولایت می تواند از منابع دست داشته خویش به وجه احسن استفاده نموده و نیاز مندی های خود را رفع نماید.

۴- چون انکشاف متوازن منطقی فرصت های شغلی را ایجاد مینماید، تنوع تولید و سطح تولید را بیشتر می سازد، لذا فرصت این را نیز فراهم می سازد تا در آینده بنیه مالی دولت با پرداخت مالیات مردم قویتر گردد.

ب- مزایای غیر اقتصادی انکشاف متوازن

۱- کاهش مشاخره های اجتماعی- سیاسی: انکشاف متوازن منطقی باعث کاهش مشاخره های اجتماعی- سیاسی در کشور می‌گردد. زیرا همه مناطق از مزایای انکشاف

مستفید میگردند که یکی از دلایل تأکید نماینده های مردم در شورای ملی مبتنی بر توزیع متوازن بودجه دولت نیز همین موضوع است.

۲- باعث کاهش مهاجرت های اقتصادی میگردد. یکی از بزرگترین مشکلات جهان معاصر مهاجرت از ده به شهر و از یک منطقه به منطقه دیگر می باشد. به خصوص مهاجرت به منظور پیدا کردن کار و بهبود وضع زنده گی می باشد. هر گاه با استفاده از سیاست انکشاف متوازن منطقی زمینه کار برای جوانان در محل سکونت شان مهیا گردد هرگز علاقه مند به مهاجرت و ترک محل زنده گی خود نخواهند بود. چنانچه امروز هزارها جوان ما در تلاش پیدا کردن کار و به دست آوردن عاید به کشور های همسایه (ایران و پاکستان) مهاجر شده که بعضاً به جای نایل شدن به زنده گی بهتر به مواد مخدره معتاد شده بار دوش فامیل و جامعه می گردند.

۳- باعث کاهش نابرابری عاید بین طبقات مختلف، بخصوص شهرنشین و روستان نشین میگردد. یکی از مسایل عمده که فاصله بین دولت و ملت را زیاد می نماید واعتماد مردم به دولت را ضعیف می سازد بی عدالتی و توزیع نابرابر عاید می باشد، باروی دست گرفتن سیاست انکشاف متوازن زمینه برای توزیع عادلانه تری عاید مساعد گردیده و شگاف عایداتی بین شهر و روستا کاهش می یابد.

۴- از نظر استراتیژیک نیز انکشاف متوازن دارای اهمیت میباشد. اکثر تمرکز فعالیت های اقتصادی در چند نقطه کشور باعث میگردد که فعالیت های اقتصادی در برابر وقوع حوادث طبیعی و غیر طبیعی آسیب پذیر باقی بمانند. دانشمندان پیشنهاد مینمایند کشور های که در معرض جنگ قرار دارند و خطرات ناشی از جنگ در آن بیشتر باشد، نباید تمام فعالیت های اقتصادی خویش را در چند نقطه متمرکز سازند. بلکه آنرا به طور گسترده و سراسری جابه جا نمایند تا در صورت وقوع حوادث و ورود آسیب در یک منطقه منطقه دیگر از آسیب مصئون بمانند.

دوم- محدودیت های انکشاف متوازن

علیرغم نظریات طرفداران سیاست انکشاف متوازن عده از دانشمندان به این باوراند که انکشاف متوازن باوجود اینکه دارای مزایای زیاد میباشد محدودیتهای نیز دارد. زیرا همه کشورها در یک سطح انکشاف وامکانات اقتصادی قرار ندارند، بلکه تفاوت های وجود دارد که بادر نظر داشت آن تصمیم به اتخاذ سیاست انکشاف متوازن مشکل خواهد بود، زیرا

معمولاً محدودیت های در بعضی کشور ها وجود دارد که مانع تعمیم انکشاف متوازن می شود. محدودیت بزرگ اینست که معمولاً تعقیب سیاست انکشاف متوازن نیازمند هزینه هنگفت می باشد که کشور های عقب مانده به مشکل می توانند از عهده آن بر آیند. بنا برآن سیاست انکشاف نا متوازن در برابر انکشاف متوازن قرار داشته و در آن انکشاف سکتور ها و حوزه های جغرافیایی بر اساس اولویت بندی صورت میگیرد. در این صورت، تمرکز سرمایه گذاری بالای پروژه های صورت میگیرد که مؤثریت و بهره وری بیشتر داشته باشند. این سیاست در کشور های مؤثریت بیشتر دارد که منابع کافی برای توسعه همزمان تمام سکتور های اقتصادی نداشته باشند. در چنین کشور ها سرمایه گذاری در سکتور های که بهره وری بلند تر دارد چانس آنرا فراهم می سازد تا فرصت های تمویلی برای پروژه های بعدی قدم به قدم مهیا گردد. اما مسئله مهم اینست که سیاست انکشاف نامتوازن یک سیاست کوتاه مدت بوده و در دراز مدت نمیتواند مؤثریت داشته باشد، بلکه فقط زمینه ساز برای انکشاف متوازن میباشد. زیرا سیاست انکشاف متوازن یک سیاست دراز مدت بوده و برای تحکیم ثبات اقتصادی ضروری میباشد. بنا برآن می توان گفت که انکشاف نا متوازن آنطوریکه بعضی ها فکر میکنند نه تنها مضر نیست ، بلکه یک بخش ضروری از انکشاف اقتصادی محسوب می شود و برای رسیدن به انکشاف متوازن یک ضرورت و پیش شرط است.

بادر نظر داشت توضیحات نقطه نظر های مختلف باید دانست که کدام پالیسی از اهمیت بیشتر برخوردار است؟

در مورد اینکه کدام یکی از این پالیسی ها برای یک کشور بهتر است اتفاق نظر بین دانشمندان وجود ندارد. اما بعضی اقتصاد دانان به این عقیده اند که یک کشور نباید بطور قاطع یکی را نفی و دیگر را قبول نماید، زیرا هر یک دارای مزایای و محدودیت های خود میباشد و بهتر است با در نظر داشت امکانات اقتصادی بین هردو نظرتعادال حفظ گردد. منطق هم این را می پذیرد که هیچ یک از نظریات مطرحه در مورد انکشاف بدون در نظر داشت نظریات دیگر جامع و کامل نبوده و نمی تواند حلال تمام مشکلات باشد، بلکه هریک از آن خوبیها و محدودیت های دارد که باید به آن توجه صورت گیرد و متناسب به ارزشها و هنجار های جامعه از آن بهره برداری صورت گیرد.

نتیجه

لذا با توضیحات فوق می توان نتیجه گرفت که الگوی توسعه هرکشور مختص همان کشور بوده و قابل تطبیق به کشورهای دیگر نیست، اما این بدان معنا نیست که از تجارب کشور های دیگر استفاده صورت نگیرد، بلکه باید بادر نظرداشت شرایط هرکشور از تجارب کشورهای دیگر نیز استفاده گردد تا مبتنی به آن وبا در نظرداشت شرایط کشور مورد نظر، سیاست جامع، معقول و کارآ را برگزید و از کاپی کردن و تقلید بیجا وغیر قابل تطبیق خود داری کرد.

مآخذ

- ۱- توانایان فرد، حسن. فرهنگ تشریحی اقتصاد، تهران: نشرالکترونیکی واطلاع رسانی جهان رایانه، ۱۳۸۵
- ۲- قره باغیان، مرتضی. فرهنگ اقتصاد و بازرگانی، چاپ دوم، موسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۶
- ۳- توسعه متوازن و نا متوازن چیست؟ <https://www.welayatnet.com> تاریخ مراجعه ۱۳۹۸/۷/۸
- ۴- رشد متوازن وغیر متوازن اقتصادی <https://finmag.ir> تاریخ نشر ۱۵/شهریور ۱۳۹۷ تاریخ مراجعه ۱۳۹۸/۷/۸

سرمحقق فضل احمد غروب

اضطراب، نشانه ها و راه های پیشگیری

Anxiety, symptoms and way to prevent in

Fazail Ahmad Ghorooob

Abstract

Anxiety is a pervasive and unpleasant feeling of tension, dread, apprehension and impending disaster. Anxiety often is a response to an undefined or unknown threat which may stem from internal conflicts, feelings, of insecurity or forbidden impulses. Fear from the future and the sense of forthcoming danger brings anxiety to the people and changes their psychical balance.

Anxiety which is the discussion of this essay is considering by people in all ages. Anxiety is seen in the work places, educational process, and social relation and even in the family life. Anxiety in a balance cases do not damages people, but it motivates them to work and effort hard in daily programs. If the anxiety is more than the balance,(sever) brings depression, suspension and phobia, and recognized with the psychical and physical symptoms.

اضطراب یک احساس نامطبوع، ناخوش آیند و فراگیری است که با هیجان، ترس و نگرانی توأم می باشد و از اثر یک حادثه خطرناک و قریب الوقوع به وجود می آید. اضطراب معمولاً یک نوع واکنش در برابر عمل ناشناخته و تعریف نشده است که از احساس و تعارض های نامناسب و نامجاز ریشه می گیرد. ترس از آینده و احساس خطر قریب الوقوع باعث اضطراب می شود و سلامت روانی انسان را برهم می زند. اضطراب به دلیل گسترده گی آن در همه دوره های سنی و در روابط اجتماعی، شغلی، تحصیلی و حتی در زنده گی خانواده گی به درجه های متفاوت تجربه می شود و در حد متعادل برای انسان زیان ندارد و حتی باعث سعی و تلاش در امور روزمره می گردد. اضطراب از مقیاس متعادل اگر تجاوز کند برای انسان افسرده گی، ترس و نگرانی ایجاد می نماید. این اختلال با نشانه های بدنی و روانی مشخص می گردد.

مقدمه

هنگامی که فشار روانی انسان به سطح بالا و غیرعادی برسد و فرد نتواند تعارض های درونی و بیرونی خود را در حال متعادل نگهدارد، دچار نگرانی و اضطراب می شود. اضطراب و نگرانی بالای رفتار انسان تأثیر می گذارد و سبب ترس و دلهره در او می گردد. شخص مضطرب نمی تواند فعالیت های روزمره را به وجه درست انجام دهد و با محیط زنده گی سازگاری نماید. اضطراب حالتی است که به صورت ناگهانی ظاهر نمی شود، بلکه در جریان زنده گی و از اثر انگیزه های فشارآور بیرونی به تدریج پیدا می شود. اضطراب (ترس شدید) بالای زنده گی و روابط اجتماعی تأثیر می گذارد و باعث اختلال و ناسازگاری انسان می گردد و گاهی از پیشرفت انسان در بسیاری زمینه ها جلوگیری می نماید. ترس و اضطراب در حد متعادل بعضاً پایه و زیربنای زنده گی بوده و برای بقای انسان ضرور و به عنوان پاسخ مناسب و عادی تلقی می شود و گاهی انسان را از گزند حوادث در امان نگه میدارد.

مبرمیت: اضطراب یک واکنش درونی است که از اثر حادثه غیرمنتظره به وجود می آید و حالات درونی و بیرونی انسان را تغییر می دهد. اضطراب شدید، توانایی های فکری و فراگیری شخص را کاهش داده، ضربان قلب را سریع و باعث جاری شدن عرق از بدن می گردد. شخص مضطرب نمی تواند رفتار و هیجانات خود را کنترل، با حوادث و

گزینه‌های ماحول برخورد منطقی و سازش‌گرا نه نماید. اضطراب در زنده‌گی فردی و اجتماعی اثرات ناخوش‌آیند داشته و به آسانی روابط انسان را با محیط پیرامون ناسازگار و آسیب‌پذیر می‌گرداند. اضطراب کنش ناسالم و نامناسب دانسته می‌شود و به انسان و زنده‌گی اجتماعی اثرات ناگواری دارد و به همین ملحوظ مورد بحث این مقاله قرار گرفته است.

هدف تحقیق: هدف از تحقیق این موضوع شناخت معنا و مفهوم اضطراب، تشخیص نشانه‌های اضطراب و همچنان مطالعه چگونگی راه‌های پیشگیری از اضطراب است.
شیوه تحقیق: در تحقیق حاضر از شیوه‌های تحلیلی و توصیفی استفاده شده است.

معنا و مفهوم اضطراب

انسان متفکر و جستجوگر عصر حاضر به آسایش و آرامش نیاز دارد. آسایش و آرامش انسان نباید با مصرف قرص‌های تسکین‌دهنده و یا با گشتن احساسات درونی و نابود کردن حالت‌های اضطراب حاصل گردد، بلکه لازم است برای رسیدن به آرامش و آسایش واقعی، زمینه‌های که عامل برهم‌زدن تعادل و تألم انسان می‌گردند، از میان برداشته و روند زنده‌گی اجتماعی را از هر نوع آسیب، ناسازگاری و صدمه‌های روانی پاک و به حال آرامش در آورد.

امروز همه جا سخن از پیدا کردن راه حل و مقابله با اضطراب و به دست آوردن آرامش برای انسان است. سوال این جاست، چرا با وجود پیشرفت‌های علوم و همه‌سهولت‌ها در زمینه رفاه و آسایش و کام‌جویی از همه نعمات و پدیده‌ها، به جای اینکه انسان در زنده‌گی شاد، سازگار و با انگیزه باشد، بیشتر از پیش فرسوده، مضطرب و ناآرام بوده، زنده‌گی را با نگرانی و اضطراب به پیش می‌برد.

در واقع، نسل مضطرب و نگران امروز نه تنها سراسیمه پیشرفت‌مدنیت و تحولات فضای مجازی است؛ بلکه برای دریافت گم‌شده خود (آسایش و آرامش روانی) نیز سرگردان است، طوری که نمی‌تواند آن را با وجوه مادی و ثروت به دست آورد. کسانی که در تلاش آسایش و آرامش اند و هر گاه نتوانند نظر به عواملی به آسایش و آرامش مورد نظر برسند، دچار نگرانی و اضطراب می‌شوند و برای جلوگیری از تشویش و اضطراب و سپری نمودن لحظاتی در بی‌خبری و بی‌خودی، به نوشابه‌های الکلی و مواد مخدر پناه می‌برند و به اصطلاح موقتاً زمینه رفاه و آسایش خود را از این طریق

فراهم می سازند. این نوع عملکردها به هر انسان هوشدار می دهد که مسکرات و مخدرها نه تنها تأثیرات مقطعی و مؤقتی نمی گذارند، بلکه عوارض زیانبار همیشه گی بالای سلامت بدنی و روانی انسان دارند.

اضطراب در فرهنگ عمید به معنای جنبیدن، لرزیدن، تپیدن، پریشان حال شدن، آشفته گی، بی قراری و ناآرامی آمده که بیانگر یک حالت ناآرام و ناراحت در شخص است. (۹: ۱۶۰) اما در زبان انگلیسی اضطراب به لفظ انگزایتی Anxiety بیان می شود. این واژه از ریشه فرانسوی Anxiete و لاتینی Anxietas گرفته شده و در اوایل قرن شانزدهم به میان آمده که به معنای شوک دادن To choke ترجمه شده است. (۱۴: ۵۷) اضطراب در همه دوره های سنی از نوزادی تا هنگام مرگ وجود دارد و به شیوه های مختلف اثر می گذارد. اضطراب به عنوان شایع ترین تظاهر هیجانات و احساسات از اثر عوامل مختلف، مانند؛ درمانده گی، در انتظار آسیب بودن، احساس نایمنی، اعتماد به نفس ضعیف، در انزوا قرار گرفتن و موارد دیگر به وجود می آید. (۵: ۱۹۱)

همان طوری که بیان گردید، اضطراب در اصطلاح یک احساس نامطبوع، ناخوش آید و فراگیری است که با هیجان، ترس و نگرانی توأم و از اثر حادثه و نگرانی از یک پیشآمد قریب الوقوع و خطر ناک در شخص پیدا می شود. (۱۵: ۵۸) به عبارت دیگر اضطراب وضعیت تشدید شده و تحریک هیجانات است که احساس نگرانی و ترس را افزایش می دهد و فرد را برای مقابله با تهدید آماده می گرداند؛ مانند نگرانی فردی که احساس می کند، در خطر تهدید به برکناری از وظیفه است و یا مادری که احساس می کند، فرزندش از اثر یک پیش آمد قریب الوقوع با خطر مرگ روبرو است. در واقع اضطراب یک نوع واکنشی است در برابر خطر نامعلوم (درونی، بیرونی و مبهم) و از نظر منشاء با تعارض همراه می باشد. در حالیکه ترس منبع تهدید را به گونه مبهم و نه چندان دقیق بیان می کند و عکس العملی است در برابر تهدید آشکار، بیرونی و از نظر منشاء بدون تعارض دانسته می شود. (۳: ۹۴-۹۲)

اختلال اضطراب فراگیر (Generalized anxiety disorder) (GAD) اکثراً باعث نگرانی و وسواس در شخص می شود. انسان مبتلا به این اختلال همواره در رابطه به موضوعاتی، مانند: نگرانی از بیماری فرزندان، نگرانی از مرگ عزیزان، نگرانی از فقر،

بیچاره‌گی و تنهایی به وسواس دچار می‌شود. این فرد ساعت‌ها در باره گستره وسیع از این نوع مسایل احساس نگرانی می‌کند و آن را موضوع مهار ناپذیر برای خود می‌داند. اضطراب ممکن آگاهانه و ناآگاهانه به وجود آید و شخص را به تعارض و نگرانی دچار نماید. (۱۳: ۱۹۱)

فریود سه نوع اضطراب را مانند: اضطراب واقع بینانه *Realistic Anxiety*، اضطراب روان رنجوری *Neurotic Anxiety* و اضطراب اخلاقی *Moral Anxiety* مشخص و از نگاه روانشناسی چنین توضیح نموده است.

شخصی که به اضطراب واقع بینانه مبتلا است، باور دارد که رویداد های دنیای واقعی برای او زیانبار می‌باشند. مثلاً فردی که هنگام رد شدن از خیابان به دلیل نزدیک شدن موتر و خطر تصادم، دچار ترس و نگرانی می‌شود، در حقیقت دچار یک نوع اضطراب واقع بینانه شده است.

اضطراب روان رنجوری به اضطرابی گفته می‌شود که شخص تسلیم تکانه‌ها و به ویژه تکانه‌های ناآگاه و پرخاشگر درون خود می‌گردد. در واقع تمایلات پرخاشگر و ناآگاه درونی که سرنوشت فرد را تحت کنترل دارد، اگر دچار اضطراب شود و شخص در انتظار یک نوع شکست، مأیوس گردد و به وضع نگران کننده قرار گیرد، در واقع به اضطراب روان رنجوری مبتلا شده است.

اضطراب اخلاقی وقتی پیدا می‌شود که شخص احساس می‌کند رفتاری که او انجام داده، معیار های ارزشی را نقض و نسبت به آن عمل بی‌اعتنایی اختیار کرده است، اما زمانی که از اشتباه خود، اطلاع حاصل می‌کند؛ دچار شرم، گناه حتی وحشت و اضطراب می‌شود. اسطوره ادیپ، نمونه کلاسیک از نوع اضطراب اخلاقی محسوب می‌گردد. (ادیپ با پی بردن به این موضوع که پدرش را کشته و با مادر خود ازدواج کرده، دچار گناه، شرم و وحشت می‌شود و چشمان خود را کور می‌کند.) (مراجعه به فرهنگ جامع روانشناسی و روانپزشکی، داکتر نصرت‌الله پور افکاری، جلد اول صفحه ۲۹۰) (۷: ۱۰۸-۱۰۹)

توضیحات بالا نشان می‌دهد که اضطراب و ترس از هم فرق دارند. اضطراب عکس العملی است که با خطر واقعی رابطه ندارد، بلکه از تصور و توهم شخص ناشی می‌گردد. حالت مادری که از اثر یک آسیب کوچک برای طفلش دچار نگرانی می‌شود و

فکر می کند فرزندش از بین خواهد رفت، یک نوع اضطراب است. در حالی که همان مادر اگر به خاطر یک بیماری جدی و شدید فرزندش نگران گردد، واکنش او حالت ترس را بیان می نماید. (۱: ۹-۱۰)

اضطراب ممکن به گونه موهوم و یا به شکل واقعی به میان آید. اضطراب واقعی تقریباً معنای مشابه با ترس را دارد و در زنده گی امر طبیعی تلقی می شود و از اثر احساس خطر قریب الوقوع طوری که شخص نمی داند چه اتفاقی، در کجا و یا در چه موقعی رخ خواهد داد، پیدا می شود. این نوع اضطراب، انسان را برای چاره جویی و حل مشکلی که در زنده گی به آن مقابل شده است، کمک می کند و در جستجوی راه حل می شود و در واقع نشانه از سلامت فکری و انگیزه برای دستگاه عصبی اوست. در حالی که اضطراب موهوم به شکلی از اشکال مانع تفکر و تعقل فرد می گردد و او را غرق در اوهام و خیالات می سازد. اضطراب موهوم هماهنگی جسم و روان را مختل و منشاء خطر در زنده گی انسان می باشد. (۱۰: ۲۰۰)

روانشناسان به این عقیده اند که هر مرحله از زنده گی انسان با یک نوع اضطراب خاص همراه می گردد. مهم ترین اختلال اضطراب در دوره کودکی و نوزادی، اضطراب جدایی از والدین، ترس از تنها شدن، ترس از رفتن به کودکستان و مدرسه است. بعد ها کودک در باره بدن خود، سلامتی و جد شدن از هم بازی ها نگران می گردد. به تدریج که بزرگ می شود، به اضطراب اخلاقی که با وجدان او رابطه دارد، روبرو می گردد. اضطراب در مورد ارزشمندی، استقلال و آزادی، کسب موفقیت در زنده گی، برقراری روابط عاطفی و اجتماعی، انتخاب دوست و سپری نمودن امتحان از مسایلی اند که یکی پی دیگری به وجود می آیند. در سالمندی اضطراب مرگ، اضطراب پیشمانی و ندامت از عملکردهای گذشته، اضطراب بیمار شدن، تنها و بیکیس بودن و از دست دادن منابع مالی از موضوعاتی است که باعث نگرانی سالمندان می گردند. (۸:

(۱۵۸)

اضطراب از لحاظ درجه شدت با توجه به اثرات آن در رابطه به محیط ادراکی به چهار نوع دسته بندی شده که شامل؛ اضطراب خفیف Mild Anxiety، اضطراب متوسط Moderate Anxiety، اضطراب شدید Severe Anxiety و اضطراب وحشت زده گی Panic Anxiety است.

اضطراب خفیف Mild Anxiety، با تنش‌های روزانه زنده‌گی همراه بوده و باعث برانگیخته‌گی یادگیری می‌گردد.

اضطراب متوسط Moderate Anxiety آن است که شخص به روابط فوری ولی محدود با محیط پیرامون خود تمرکز می‌نماید و اگر در این هنگام مشغول به کاری گردید، ممکن تمرکز او در باره موضوع مورد نظر (کاری که انجام می‌دهد) افزایش پیدا کند.

اضطراب شدید Severe Anxiety به اضطرابی گفته می‌شود که باعث کاهش حوزه‌های ادراکی در شخص می‌گردد، طوری که واکنش او متناسب با محرک‌های بیرونی صورت نمی‌گیرد و در بسیاری موارد شخص بی‌اراده می‌شود.

اضطراب وحشت‌زده‌گی Panic Anxiety نوع اضطرابی است که باعث به هم خوردن تعادل روانی فرد می‌شود و شخص به رعب و وحشت دچار شده، کنترل خود را از دست می‌دهد. (۴: ۲۱-۲۲)

عوامل اضطراب

اضطراب از همراهان همیشه‌گی در حیات اجتماعی و زمینه‌های رشد و تکامل انسان است و از اثر عوامل مختلف قرار زیر به وجود می‌آید:

- عوامل محیطی و اجتماعی، مانند: ناسازگاری‌های خانواده‌گی، جنگ، بیماری، مرگ عزیزان، جدا شدن از خانواده، فقر، تنهایی، حوادث طبیعی (زلزله، طوفان، سونامی) و غیره.

- عوامل جسمانی و ژنتیکی، مانند: تعامل نامنظم هورمون‌ها، کم‌کاری و پرکاری غده تیروئید، پائین بودن قند خون، تغذیه نادرست، کمبود بعضی از ویتامین‌ها و امینو اسیدها در بدن.

- عوامل روانی مانند: احساس ناراحتی، نگرانی، احساس ناپیمنی، ترس‌های غیرمنطقی، وحشت‌زده‌گی، خسته‌گی مفرط، ناتوانی در تمرکز، ناتوانی در حل مشکلات، تحریک‌پذیری و زودرنجی، ترس از خطر، ترس از سرزنش، ترس از مرگ و غیره.

نشانه های اضطراب:

اضطراب از جمله فشار های روانی است که انسان را در زنده گی دچار سردرگمی می کند و به نحوی نگرانی شخص را شدت می بخشد. علائم و نشانه های اضطراب به دو دسته بدنی و روانی تقسیم می شوند.

۱- نشانه های بدنی: شامل؛ پرش عضلات، رنگ پریده گی، نفس تنگی، خستگی مفرط، بی اشتها، ناتوانی جنسی، عرق کردن، خشکی دهان، شدت ضربان قلب و غیره.

۲- نشانه های روانی: مانند؛ لکنت زبان، اختلال در خواب، (کم خوابی و یا دیدن خواب های پریشان)، جویدن ناخن، فراموشی، کم علاقه بودن به زنده گی، ترس از آینده، کاهش اعتماد به نفس، بیقراری، وسواس و غیره. (۲: ۴۹)

اضطراب از متداول ترین اختلال های عاطفی است که به بخشی از زنده گی انسان تعلق می گیرد و به گونه طبیعی تجربه می شود. باوجودی که اضطراب در انسان ها متفاوت است؛ اما علل و عوامل بروز آن مشترک می باشند، مانند: واکنش های که از زمینه های خاص اجتماعی، روانی و طبیعی به وجود می آیند: واکنش های که از زمینه های اجتماعی به وجود می آیند، مانند؛ ترس از مکان های پُر ازدهام، ترس هنگام سخنرانی، ترس از حیوانات و خزنده گان. واکنش های که از زمینه های روانی به وجود می آیند، مانند؛ ترس های موهوم، تروما های آسیب زا، بی خوابی، عدم تمرکز فکری، تحریک پذیری، خواب های خطرناک و غیره.

واکنش های که از زمینه های طبیعی پیدا می شوند، مانند؛ طوفان، زلزله، رعد و برق، سونامی و غیره. (۱۱: ۵۷-۶۱)

اضطراب به گونه عادی (سالم) و یا غیر عادی (ناسالم) بالای انسان اثر می گذارد؛ دانش آموزی که از امتحان و گرفتن نمره بلند نگران است، به قدر کافی درس می خواند و در امتحان نتیجه بسیار خوب می گیرد. در چنین حالت، اضطراب برای دانش آموز عادی (سالم) است و نه تنها به او مفید تمام شده، بلکه انگیزه می دهد تا درس بخواند و نمره بلند بگیرد. برعکس اگر اضطراب همین دانش آموز غیرعادی (ناسالم) و

شدید) باشد و او نتواند از شدت اضطراب برای امتحان آماده گی بگیرد و خواب راحت شود، طبیعی است که نمره پائین گرفته و به ضررش تمام می گردد. (۱۲: ۶۹-۷۲)

اضطراب غیر عادی (ناسالم و شدید) باعث ناراحتی فرد شده و روابط او را با دیگران پر تنش می گرداند. فرد مضطرب از شکست و به خصوص شکست های معنوی به شدت هراس دارد و اگر عملی انجام دهد، از عملکرد خود پشیمان و به وحشت زده گی، وسواس و نگرانی دچار می شود. فردی که اضطراب شدید دارد، دچار استرس و فشار روانی می شود، او خود را شکست خورده، مأیوس و درمانده می پندارد و در زنده گی ناامید و کم علاقه می گردد. فرد مضطرب همیشه احساس بیچارگی و تنهایی می کند و به دیگران بیشتر متکی بوده و اکثراً نسبت به دیگران احساس عناد کرده، کینه توز می شود.

اضطراب در همه دوره های زنده گی به خصوص رشد عملکرد های فردی و گروهی نقش دارد. فردی که به اضطراب دچار می باشد، هر نوع محرک استرس زا بالای رفتارش تأثیر می گذارد و فعالیت های روزمره او را مختل می گرداند. شناخت نادرست از شرایط و فقدان اعتماد به نفس در مدیریت خودی از کنش های اند که در بسیاری موارد، باعث بروز اضطراب شده، خواب و آرامش انسان را دگرگون می سازند. اضطراب به سن و مرحله خاصی از زنده گی مربوط نمی شود، بلکه امکان بروز آن از کودکی تا سالمندی وجود دارد، ولی نوع و دلایل بروز آن با هم متفاوت می باشد.

اضطراب یکی از شایع ترین اختلال هایی است که تأثیرات فراوان بالای فرد و زندگی روزمره دارد و بنمایه اختلال های انسان را تشکیل می دهد. اضطراب تحمل فرد را در برابر فشار های روانی به شدت کاهش داده و قدرت سازگاری با محیط را ضعیف می گرداند. اضطراب در خانم ها، اشخاص کم درآمد و افراد میان سال بیشتر دیده می شود. (۶: ۱۰۵)

اضطراب در کشور های جنگ زده از اختلال های شایع و مهم در میان مردم است. اختناق، وحشت، ناامنی و جنگ به هر اندازه که در جامعه بیشتر باشند، به همان پیمانه نگرانی و اضطراب بیشتر گردیده و مردم در زمینه های اجتماعی ناسازگار تر می شوند.

توصیه ها برای جلوگیری از اضطراب

اگر چه برای درمان اضطراب دارو هایی طبی هم وجود دارد، اما بهتر است برای پیشگیری، توصیه های زیر مراعات گردد:

- از رژیم غذایی مناسب استفاده شود.
- فرد مضطرب با دوستان و خانواده روابط اجتماعی سالم برقرار نماید و در همه موارد از خشونت خودداری ورزد.
- به فعالیت های بدنی سالم، مانند: ورزش، پیاده روی، یوگا و غیره مصروف گردد.
- از شیوه های تن آرامی Relaxation، مراقبه Meditation، تلقین Suggestion، تمرکز فکری Concentration و خودهیپنوتیزم Auto Hypnotic استفاده شود.
- همسرداری خوب که تضمین کننده محبت دو جانبه است از اضطراب جلوگیری می نماید.
- میزان اعتماد به نفس شخص تقویت گردد تا با اضطراب و استرس مقابله نماید.
- آگاهی از اضطراب، نشانه ها و زمینه های بروز آن، باعث جلوگیری از اضطراب می شود.
- نوشتن نگرانی های ذهنی روی کاغذ، باعث تخلیه هیجانات و اضطراب در شخص می گردد.
- زمینه های لازم برای تفریح، خنده و خوشی مساعد گردد.

نتیجه گیری

از مطالعه این بحث نتیجه می شود که اضطراب مانند سایر اختلال های شخصیتی و روانی تأثیرات ناگواری در زنده گی و عملکرد های انسان دارد. اضطراب خصوصیت نگران کننده و هیجانی داشته و در زنده گی فردی و روابط اجتماعی تأثیرات ناگوار دارد. اضطراب دارای علائم بیرونی و درونی بوده و پیامد های مثبت و منفی در زنده گی انسان می گذارد. اضطراب به دو گونه، (متعادل و شدید) مشخص می شود: اضطراب متعادل برای فعالیت ها و تکامل شخصیت انسان انگیزه می دهد و آسیب نمی رساند، بلکه قدرت عملکرد انسان را بهبود می بخشد. هر گاه از حالت عادی تغییر نماید، باعث عکس العمل های غیر عادی و بیمارگونه در شخص شده، نگرانی و

اضطراب، نشانه‌ها و راه... —————

وحشت را افزایش می‌دهد. اضطراب شدید و غیرعادی انسان را از کار و فعالیت باز می‌دارد و تأثیرات ناگواری بالای بدن، روان و روابط اجتماعی او می‌گذارد.

پیشنهادهات

- اکنون برای پیشگیری از اضطراب، نکات زیر پیشنهاد می‌گردد:
- ۱- فراهم نمودن زمینه‌های رفاه و آسایش از طریق خدمات عامه و رفاه اجتماعی و جلوگیری از تناقض‌گویی و خشونت در میان مردم.
 - ۲- تهیه زمینه‌های مناسب تفریحی، سپورت و مصروفیت‌های سالم شغلی و فکری برای افراد به خصوص جوانان.
 - ۳- تأمین امنیت، عدالت و قانونمداری و همچنان از بین بردن تنش‌های قومی، زبانی و منطوقوی در جامعه برای جلوگیری از بروز اضطراب.
 - ۴- تأسیس مراکز صحتی و کلینیک‌های روان‌درمانی جهت مداوا و مشوره دهی به بیماران مضطرب در تمام ولایات کشور.

مآخذ

- (۱) الیگودرزی، محمودی امیر ملک، درمان اضطراب و افسرده‌گی، چاپ یاران، چاپ نهم، قم، ۱۳۸۹.
- (۲) امیری، مطهری و امیری مصطفی، آشنایی با بیماری‌های روانی، چاپ دوم، چاپ فرزان‌دیش سبز، تهران ۱۳۸۶.
- (۳) پورافکاری، نصرت‌الله، فرهنگ جامعه‌روانشناسی و روانپزشکی، جلد اول، چاپ ششم، چاپ فرهنگ معاصر، تهران، ۱۳۸۶.
- (۴) جان بزرگی، مسعود و نوری‌ناهد، شیوه‌های درمانگری، اضطراب و تنیده‌گی، چاپ سوم، چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۸۸.
- (۵) حمدیه، مصطفی و شهیدی شهریار داکتر، اصول و مبانی بهداشت روانی، چاپ دوم، چاپ کارور، تهران، ۱۳۸۶.
- (۶) رانکوهی، منصور لبیبی، اضطراب، آرامش و ارتباط آن با تغذیه، چاپ الغدیر، تهران، ۱۳۷۸.
- (۷) روزنهان، ال دیوید و سلیگمن پی‌مارتین‌ای، آسیب‌شناسی روانی، جلد اول، مترجم یحیی سید محمدی، جلد اول، چاپ نهم، چاپ طیف نگار، تهران ۱۳۸۷.

(۸) شعاری، نژاد علی اکبر، درآمدی به روانشناسی انسان، چاپ مروی، تهران. ۱۳۷۱.

(۹) عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، چاپ سی ام، چاپ سپهر، تهران، ۱۳۸۳.
(۱۰) کالات، جمیز، روانشناسی فزیولوژیکی، مترجم یحیی سید محمدی، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۷.

(۱۱) مرزایی، مژگان، بیماری های روانی و چگونگی اثرات آن در افراد جامعه افغانی، نشرآکادمی علوم، ۱۳۹۲، کابل.

(۱۲) نابدل، یونس، روان پزشکی مشاور در خانه شما، چاپ دوم، چاپ فراین، تهران، ۱۳۸۴.

(۱۳) نیل، دیویسون و کرینگ، آسیب شناسی روانی، جلد اول، مترجم دکترمهدی دهستانی، چاپ دیدآور، تهران، ۱۳۸۳.

(۱۴) AS Hornby, Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 7th Edition, Oxford University Press, New York, ۲۰۰۵.

(۱۵) Corsini. j. Raymond, the Dictionary of Psychology, BRUNNER/MAZEL Publication, USA, ۱۹۹۹.

دكتور خليل الله اورمر

نيسا (نيسايه) *Nisāya*

پنجمين سر زمين اهورايي

Harōiva

Khalilullah Ormar

Abstract:

Avestan geography, is the geographical references in the Avesta, which are limited to the regions on the Aryānā plateau (of which mostly including today's Afghanistan) up to Indo-Aryāni border. It was common among the Indo-Aryāni to identify concepts or features of traditional cosmography—mountains, lakes, rivers, etc.—with their concrete historical and geographical situation as they migrated and settled in various places.

Vendidād references

The main Avestan text of geographical interest is the first chapter of the Vidēvdād. This consists of a list of sixteen districts (gava suṽdō-Cayanem ,mvnayaC-ODGus) created by Ahura Mazda and threatened by a corresponding number of counter-creations that Angra Mainyu set up against them (paityāra-).

١. Airyana Vaēj ah; ٢. Gava = Sogdiana; ٣. Mōuru; ٤. Bāxōī; ٥. Nisāya= Maimana; ٦. **Harōiva** = Areia, Herat; ٧. Vaēkərəta; ٨. Urvā; ٩. Xnənta; ١٠. Harax^vaitī; ١١. Haētumant; ١٢. Raṣa; ١٣. Čaxra; ١٤. Varəna; ١٥. Hapta Həndu; ١٦. Raṅhā.

به ادامه مقالات تثبیت و شناخت (۱۶) قطعه سرزمین آریانا به استناد اوستا اینک مقاله ششم بنام نیسایه ارایه می‌گردد.

طبق بند ۸ فرگرد اول وندیداد جایگاه نیسایه به اندازه‌ی که باید دقیق داده شده: میان مرو و بلخ، مرگیانه و باکتریانه است امروز در جغرافیای افغانستان، ایران و ترکمنستان سه محل بنام نیسایه یاد می‌شوند (۸: ۷۰۱) سرزمین نیسایه که در نوشته‌های اوستا و پهلوی از آن سخن رفته در افغانستان شهر میمنه است.

دانشمندان اتحاد شوروی از حفاریات و کاوش‌ها در دشت‌های آمو دریا و ماوراءالنهر محل دقیق این شهر را کشف کرده و معلوم داشته‌اند که منظور زرتشت در وندیداد از نیسایه همان سرزمین میان مرو و بلخ یعنی نیسایه یی میانک است.

متن اوستایی

,OY ,mvza ,mvsrvvBqArf ,mvtSihaW ,acm&narqiOC ,acm&hMasa ,mvDxup Y
 ` ,acmIDxAb ,acmuruOm ,vratNa ,miY ,miAsin ,ldzam ,Oruha
 ,acmvGa ,Okraham-uruop ,Suyniam ,OrMa ,TatNvrvkArf ,mvrAytiap ,eha ,TaA
 .mlh-OnamIW

آوانویسی متن اوستایی

*puxdem asanghāmčā Cōiθranāmčā vahiStem frāθweresem azem yō ahurō mazdā
 nisāim
 yim aňtare mōurumčā bāxōimčā, āat ahe paityūrem frākereňtat angrō mainyuS
 pouru-mahrkō aγemčā vīmanō-hīm.*

ترجمه متن اوستایی

پنجمین سرزمین و کشور نیکی که من، اهوره مزدا، آفریدم نیسایه *Nisāya* [میمنه] در میان بلخ و مرو بود. پس آنگاه انگره‌مینوی همه تن مرگ بیامد و به پتیارگی، گناه سست‌باوری را بیافرید.

ترجمه از کتاب AVESTA, The sacred book of the parris, Edited by Karl. F. Geldner. Stuttgart 1896, p.3 [۱:ص.۳][۲:ص.۱۲۳]

وجه تسمیه: کلمه نسیایه Nisāya · ayAsin اوستایی متشکل از پیشوند *ni-* به معنای «پایین» + *sāya-* از ریشه *say-* / *sī-* اوستایی به معنای «فریب دادن»، در فارسی باستان؛ *Nisāya*؛ در سانسکریت *īś*؛ در یونانی باستان *ταίλεικ* «می فریبد» از ریشه اندو اروپایی ei □ [۱۴:ص ۱۹]

نیسایه

نیسایه که در گزارش تفسیر پهلوی، نسیای میانک خوانده شده، یعنی میان مرو و بلخ. «از اینکه نیسایه میان مرو و بلخ قید شده برای این است که سرزمین دیگری هم به همین نام هست... نیسایه که موضوع ما است در پهلوی نسا میانک خوانده شده است» (۳: ج. ۱ ص. ۴۳)

نسیای میانک همان نیسایه است که در قرون وسطی یهودیان یا جهودان خوانده میشد و کرسی نشینان حکام عرب فاریاب خوانده اند و پس از آن جوزجان (گوزگان) گردید. دانشمند ایران سعید نفیسی در کتاب (تاریخ اجتماعی ایران در دوره پیش از تاریخ و آغاز تاریخ) ص ۴۹ مینگارد:

«گوزگانان خدایة حکمران ناحیه گوزگانان یا جوزجان در میان مرو و بلخ همان ناحیه میمنه در شمال غربی افغانستان امروز و در شمال سرزمین هرات باشد» [۱۰: ص. ۴۹]. همچنین در کتاب «ایرانشهر در جغرافیای بطلمیوس» نوشته پروفیسور یوزف مارکوارت (*Josef markwart*)، ترجمه دکتور مریم میراحمدی در صفحه ۵۲ آمده است: «... (جهودان) «در قدیم، در دوران خلیفه، پایتخت (پاریاب) بوده است که امروزه به نام (میمنه) است. در کتاب موسی خورنی (نسیای) = میانک ذکر شده است. [۹: صص ۵۲ و ۷۸] [۲: ص. ۱۲۳].

آقای هاشم رضی معتقد است که این نیسایه شهر قدیم ماد بود و به گمان اغلب در حوالی نیشاپور یا سرخس موقعیت دارد. [۵: ص. ۸۰۴].

علامه احمد علی کهزاد [۷: ص. ۲۵۸]، میر غلام محمد غبار [۶: ۳۷]، استاد ابراهیم پورداود [۳: ص. ۴۳]، و مارکوارت [۹: ص. ۷۸ و ۵۲] و توماشک [۱۵: ص. ۱۰۸ و ۱۴۶-۲۳۱] نیسای را که میانک خوانده شده یعنی میان مرو و بلخ، در خاک افغانستان میمنه دانسته اند. نیسای را که بطلمیوس در نظر دارد گایگر آن را میمنه و سرپیل اندخوی و شبرغان

سراغ داده است. [۱۶:ص. ۸۲] علامه عبدالحی حبیبی نیسایه را در شمال خراسان گفته است. [۳:ص ۲۵]

بناً با قیدی که در اوستا و تفسیر پهلوی آن شده و اسناد معتبر علمی اوستا شناسان، مؤرخین و متن شناسانی؛ چون پروفیسور یوزف مارکوراف، استاد سعید نفیسی این سرزمین «میمنه امروزی» است، پس بعضی از دانشمدان به خطا آن را شهر قدیم ماد، بعضی ها نیشاپور یا سرخس و بعضی ها ... دانسته اند.

د کتور جواد مشکور نیز در کتاب جغرافیایی تاریخی ایران باستان در صفحات ۷۰۱-۷۰۴ از دو نیسایا (نیسای کهن و نیسای نو) در ۱۲ کیلومتری شمال غرب عشق آباد نامبرده است. نیسای نخستین، پایتخت اشکانیان است و ایزودور خاراکسی این شهر را پاراتونیسایا (*Parthau-nisa*) خوانده است. معلوم نیست که نام قدیم پارسی این شهر «متری دات کرت» بوده یا نام دیگر داشته است. [۸: ۷۰۱]

جواد مشکور در مورد وجه تسمیه این شهر که از طرف یاقوت حموی پیشنهاد شده چنین بیان میدارد: « چون مسلمین برای تسخیر خراسان به این منطقه هجوم آوردند قصد تصرف نیسا کردند، اما پس از ورود به شهر با تعجب دیدند که همه افراد آنجا زن هستند مردان شهر را ترک گفته اند، بنا بر این به عربی گفتند «هؤلاء نیساء» اینان زنان هستند. پس از جنگ با آنان منصرف شدند و این شهر را از تصرف آنان در امان ماند، ازینرو واژه (نیسا) علم شد و نام شهر را نیسا گذاشتند». [همانجا: ۷۰۲] اما جواد مشکور وجه تسمیه مذکور را رد و از کاوش های باستانشناسی دو شهر نیسایای کهن و نیسایای نو که با فاصله نزدیک از هم دیگر واقع اند (در جنوب جمهوری ترکمنستان امروزی و نزدیکی ریگزار قره قوم و در دامنه کوه «کویت داغ» و نزدیک قصبه موسوم به باقر *Baghir* واقع در ۱۸ کیلو متری شمال غربی عشق آباد ویرانه های دو شهر باستانی نسایه یی قدیم و نسایه یی جدید دیده می شود)، گزارش مفصل داده است و به خطا آنرا نیسایای اوستایی دانسته است. اما آن چنان که در فوق به استناد متن اوستا تذکر داده شد، نیسایای اوستایی مشخصاً بین مرو و بلخ قرار دارد، در حالیکه عشق آباد در بین بلخ و مرو قرار نداشته و خارج از این ساحه می باشد.

ولایت جوزجان

ولایت جوزجان یکی از ولایات صفحات شمال افغانستان است که به طرف شرقولایت بلخ به طرف جنوب ولایت فاریاب موقعیت دارد

جوزجان در اوستا پنجمین سرزمین فصل اول وندیداد بنام نیسایه ذکر شده است و در گزارش تفسیر پهلوی بنام نسای میانک خوانده شده، یعنی میان مرو و بلخ .

به قول اکثر مؤرخان و جغرافیه نگاران جوزجان در قدیم ساحه وسیعی را احتوا می کرده است. چنانچه احمد بن ابی یعقوب (۲۸۴ هـ)، ابو اسحق اصطخری (متوفی ۳۴۶ هـ) و ابوالقاسم محمد بن حوقل (متوفی ۳۵۰ هـ) به معرفی شهرها و قصبات مربوط به جوزجان پرداخته اند. ابن حوقل می نویسد:

«جوزجان اسم ناحیه، و بزرگترین شهرهای آن اینهاست: **یهودیه** (میمنه)، **اشبورقان** (شبرغان)، **اندخذ** (اندخود) که روستا و ناحیه یی است و مرکز آن [اشترج و کندرم] است. شهرهای دیگر آن عبارت اند از **انبار**، **سان**، **نقماش** که نام شهر جلار است - **اشبورقان** و **نریان** که شهری میان **یهودیه** و **فاریاب** است، بزرگترین شهر **جوزجان انبار** (سر پل) است. و آل افرغون (فریغون) زمستان در همین شهر مقیم باشند و در زمستان به شهر جزروان اقامت کنند.

جزروان میان دوکوه قرار دارد و شبیه ترین شهر است به مکه، و دره هایی چون مکه دارد، انبار بزرگتر از مروالرود و دارای تاکها و فراخی نعمت و باغهاست و بناهایش از گل است. و پیش از این گفتیم که شهر «سان» کوچک است و آب و باغها دارد و جزو جبل است [و یهودیه بزرگتر از سان و دارای آب و باغهاست و این نیز درجبل است] و **کندرم** نیز از جبل به شمار است و در آن شهر تاک و گردو و بادام و میوه های خوب فراوان است. **اشبورقان** آبهای جاری فراوان بیش از حد کفایت و کشتزارها دارد و باغهایی آن کم، در وسعت به شهر یهودیه نزدیک است. **اندخذ** (اندخود) شهر کوچکی است واقع در بیابان که هفت قریه دارد و در آن خانه های اکراد است و این اکراد گوسفند و شتر دارند. در جوزجان پوست دباغی شده (آتش شده) به عمل می آید و آن را به خراسان و ماوراءالنهر می برند، و ناحیه یی فراخ نعمت با وسایل تجارتنی و کالاهای جالب توجه است و مردم آن دهقان اند [و جوزجان را جز شهرهای مذکور روستاها و قرایی دارای آبهای جاری و میوه های بسیار است. باج آنجا سالانه صد هزار دینار و چهارصد هزار درهم است].

اما مسافتها از اشبورقان تا انبار یک منزل در ناحیه جنوب، و از اشبورقان تا یهودیه راهی است که به فاریاب بر می گردد و دو منزل و کمی بیشتر است و از آنجا تا یهودیه یک منزل، و از اشبورقان تا اندخود دو منزل در شمال و از اشبورقان تا کندرم چهار روز است که سه روز آن تا یهودیه و از یهودیه تا کندرم نیز یک منزل است.» (۱۱: ص. ۱۷۷)

احمد بن ابی یعقوب مشهور به یعقوبی در اثر مشهورش «البلدان» می نگارد:

« از فاریاب تا جوزجان پنج منزل است و چهار شهر دارد: مرکز جوزجان انبار گفته می شود و والیان آن جا منزل میکنند، و دوم بآن اسان صمعاکن گفته می شود، و سوم را که پادشاه جوزجان در آن ساکن می شود کندرم و قُرمُمان گویند و چهارم را شُبورقان و آن را در دوران پیشین مملکتی بوده است و جوزجان بر زمین هند برابر کرمان واقع است.» (۱۳: ۶۳)

ابو اسحق اصطخری (متوفی ۳۴۶هـ) در کتاب مسالک و ممالک می نویسد:

« گوزگانان (مغرب = جوزجانان) نام ناحیت است و قصبه جهودستان است. و شبورقان روستاست، و قصبه آن گُنددرم خوانند. و سان (سنگ چارک) شهرکی بود. [و انبار (سرپل) بزرگ تر است] و شاهان در آن جا مقام دارند. بزرگ تر از مرو رود باشد. آب روان و باغ و بوستان دارد. و گُنددرم در میان کوهست. آن جا میوه بسیار خیزد. و شبورقان آب روان دارد و بزرگ تر از کندرم است. و سان کشاورزی بسیار دارد. و از شبورقان تا آن جا یک مرحله دارند، و تا پاریاب از شبورقان دو مرحله، و از شبورقان تا کندرم چهار مرحله.» (۱۲: ص. ۲۱۳)

امروز شیرغان مرکز ولایت جوزجان یکی از شهرهای تاریخی کشور است.

تالقان

« تالقان شهری است از جوزجان که وسعت آن در حدود مروالرود و دارای آبهای جاری و باغهای اندک و بناهای گلین و هوایش سالم تر از هوای مروالرود است. از مروالرود تا جبل از طرف مغرب سه فرسخ و از جبل به مروالرود از طرف مشرق دو فرسخ است، و تالقان در رشته کوههای متصل به جبال جوزجان قرار دارد و آن را روستاهایی آباد بسیار است.» (۱۱: ۱۷۶)

یعقوبی در اثر مشهورش «البلدان» می نگارد:

« از شهر سرخس تا طالقان چهار منزل راه است و طالقان میان دو کوه واقع شده و در آن از نظر وسعتش دو مسجد جامع است که روز جمعه در آن اقامه جمعه می شود.» (۱۳: ص. ۶۲) امروز تالقان مرکز ولایت تخار است

فاریاب

فاریاب شهری است از جوزجان (گوزگانان) و کوچکتر از طالقان است لیکن باغ و آب آن بیشتر و بنایش از گل است. فاریاب مسجد جامعی بی مناره دارد و شهری نیکوست و همه صنایع شهرهای دیگر را داراست.

دیگر از شهرهای جوزجان یهودیه است که شهر نیکو و دارای صنایع و تجارت است، و مسجد جامع آن را دومناره است [و اگر در باره ایجاد مناره فاریاب سخن بگویم که مرا با مردم و امیر آنجا چه گذشت سخن به درازا می کشد سخن ایشان پیوسته این بود که این سنت است و تغییر رای گذشتگان برای آینده گان سزا نیست.] «(۱۱: ص. ۱۷۶) یعقوبی در اثر مشهورش «البلدان» می نگارد:

« از شهر سرخس تا طالقان چهار منزل است، فاریاب شهر کهنه است، و شهر دوم به آن یهودان گفته می شود که حاکم فاریاب در آن منزل میکند.» (۱۳: ص. ۶۲). نتیجه از جمله (۱۶) قطعه سرزمین آریانا نیسایه یگانه منطقه است که در اوستا در موقعیت آن وضاحت داده شده است. در اوستا میان مرو و بلخ و در پهلو نیسای میانک خوانده شده است. با قیدی که در اوستا و تفسیر پهلو آن شده و اسناد معتبر علمی اوستا شناسان، مؤرخین و متن شناسان؛ چون پروفیسور یوزف مارکوراف، استاد سعید نفیسی ... این سرزمین « میمنه امروزی» است.

مآخذ:

۱. اورمر خلیل الله ترجمه فرگرد اول وندیداد برای دایرة المعارف آریانا، جلد ششم، آرتیکل وندیداد.
۲. نظر اکادمی علوم در رابطه به مقاله نیسایه. در مجموعه مقالات سمینار بین المللی علمی-تحقیقی علامه احمد علی کهزاد، اکادمی علوم افغانستان، کابل: ۱۳۹۶ [۲: ص. ۱۲۳].
۳. پورداد ابراهیم. یسنا جلد اول، اساطیر، ۱۳۸۰
۴. حبیبی عبدالحی. تاریخ مختصر افغانستان، جلد اول، ۱۳۳۶

۵. رضی هاشم. فرهنگ نام های اوستا. جلد دوم، تهران: ۱۳۸۱
۶. غبارمیر غلام محمد. افغانستان در مسیر تاریخ، کابل ۱۳۴۶، ص. ۳۷
۷. کهزاد احمدعلی. افغانستان در پرتو تاریخ. انتشارات دانش، ۱۳۸۷
۸. مشکور محمدجواد. جغرافیای تاریخی ایران باستان، دنیای کتاب، ۱۳۷۱
صفحات ۷۰۱-۷۰۴.
۹. مارکوارت، یوزف. ایرانشهر در جغرافیای بطلمیوس، ترجمه مریم میراحمدی، چاپ اول، تهران، طهوری، تابستان ۱۳۸۳، ص ۵۲.
۱۰. نفیسی سعید. تاریخ اجتماعی ایران در دوران پیش از تاریخ و آغاز تاریخ. به اتمام عبدالکریم جریزه دار، تهران: انتشارات اساطیر، ۱۳۴۸، ص ۴۹.
۱۱. ابن حوقل ابوالقاسم محمد. صورة الارض، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران: ۱۳۴۶
۱۲. اصطخری ابو اسحق. مسالک و ممالک، بنکاه ترجمه و نشر کتاب، تهران: ۱۳۴۰
۱۳. احمد بن ابی یعقوب. البلدان، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران: ۱۳۴۶
۱۴. Kent, Ronald: *Old Persian: Grammar, Texts, lexicon*. New Haven. ۱۹۵۳. p. ۱۹۴
۱۵. Tomaschek, W. "Zur historischen Topographie von Persien," *Sb. d. Wiener Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl.*, ۱۰۲, ۱۸۸۳, pp. ۱۴۶-۲۳۱; ۱۰۸, ۱۸۸۵, pp. ۵۸۳-۶۵۲ (repr. Osnabrück, ۱۹۷۲).
۱۶. Geiger, W. "Geographie von Iran," in Geiger and Kuhn, *Grundr. Ir. Phil.* II, ۳, pp. ۳۷۱-۹۴.

پوهندوی دکتړ سید مبین هاشمی

نقش مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی

The role of migration on urban culture

Sayed Mobin Hashimi

Abstract

The city is one of the most complex realities of humans that can not be easily understood. The study of the city\ urbanization and its relation with immigration is further reflected in the science if urban sociology.

The science of urban sociology shares within its self some of the sociology domains, but the interests of the subject is very wide and diverse. Therefore, certain problems are faced while dealing with this science .

One of the topics of urban sociology is urbanization and the city. The city is called a place or settlement where there are limits and captivations. Relations are mostly formal and human life is more depended on production and trade that agriculture. Cities also have government departments and business centers. People have an easier access to services like education, social life, economic living, recreational activities etc. what exactly is urbanization if not the acceptance of culture of living in the city. One of the factors which influence urbanization is immigration .

شهر یکی از جمله واقعیت های پیچیده ای بشر بوده که به آسانی نمی توان آن را درک کرد. مطالعه شهر، شهر نشینی و رابطه متقابل آن با مهاجرت بیشتر بر می گردد به علم جامعه شناسی شهری. یکی از جمله موضوعات این رشته مطالعه شهر و شهر نشینی است. شهر به سکونت گاهی گفته می شود که دارای حد و حصر- بوده و در آنجا روابط اکثراً رسمی بوده زنده گی انسان ها بیشتر بر تولید و تجارت وابسته بوده تا کشاورزی؛ همچنان در آنجا ادارات دولتی و مراکز تجارتي موجوده بوده و همه از خدمات آموزشی، اجتماعی، اقتصادی، تفریحی و ... بهره مند اند. شهر نشینی عبارت از پذیرفتن فرهنگ زنده گی کردن در شهر می باشد. یکی از جمله فکتور های که بالای فرهنگ شهر نشینی تأثیر دارد مهاجرت می باشد که ما در این مقاله چگونگی تأثیر مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی را مورد بررسی قرار می دهیم.

مقدمه

علم جامعه شناسی شهری یک رشته جدید بوده و ریشه پیدایش این علم را می توان در نظریات کارل مارکس، ماکس وبر و امیل دورکیم یافت. زیرا مهم ترین کار این سه متفکر، تحلیل ویژه گی های جوامع صنعتی قرن نوزدهم است. اما هیچ یک از این سه متفکر به تحلیل و مشخصات زنده گی شهری مدرن نپرداخته اند. چون آنها را باور به آن بود که شهر مدرن کدام ویژه گی خاص و متمایز ندارد. این جامعه ای سنتی بود که در آن تفاوتی بین روستا و شهر وجود داشت و شهر دارای استقلال سیاسی و اقتصادی بود (۴: ص ۸).
 علی الرغم آن مارکس پیرامون تجمع مردم در شهر ها نظر ارایه کرده و در پیوند به تجمع مردم در شهر ها و تأثیر آن بر نظم اجتماعی سخن گفته است. او عامل تغییرات رخ داده در شهر را سرمایه داری می دانست. بعد از مارکس بعضی از جامعه شناسان دیگر مانند کاستلز نیز بعد از سال های ۱۹۶۰ به ریشه های سرمایه داری در شهر توجه کردند.
 اصطلاح شهر هر چند جدید است اما خود شهر بخشی از زنده گی روز مره انسان شده که وجودش کاملاً طبیعی است. از سوی دیگر شهر با تمدن یک رابطه بسیار تنگاتنگ دارد. اصطلاح تمدن که در انگلیسی به آن Civilization می گویند به معنی زنده گی در شهر بوده یعنی شهر محل سکونت، اقامه و ادامه حیات تمدن است. حتی گفته می شود در بین یونانیان بزرگ ترین مجازات و تنبیه اخراج فرد از شهر بوده است (۴: ص ۳۶).

مهاجرت یک پدیده اجتماعی بوده که در اصل کوچ کردن انسان ویا انسان ها از یک محل به محل دیگر را بیان می کند اما اکنون به یک پدیده جهانی تبدیل شده است. بعد از جنگ جهانی اول و به خصوص بعد از جنگ جهانی دوم با به میان آمدن جامعه صنعتی و پیشرفت های تکنالوژیکی و اقتصادی همچنان شدت یافتن جنگ ها در بعضی کشور ها و در نتیجه خراب شدن وضعیت اقتصادی شهروندان و افزایش بیکاری، اکثر انسان های مسکون در روستاها ویا انسان های کشور های عقب مانده و رو به انکشاف به خاطر دریافت کار ویا داشتن زنده گی نسبتاً بهتر به شهر ها و کشور های پیشرفته مهاجرت نمودند. به سبب شدت یافتن مهاجرت ها، جامعه جهانی در فکر تشکیل و تأسیس کنوانسیون ها شده و کنوانسیون های مهاجرین را به میان آوردند تا باشد راه حلی برای مشکلات مهاجرین پیدا کنند و مسئله مهاجرت را قانونی سازند.

مهاجرت عوامل گوناگون دارد اما موردی که در اینجا مهم است تأثیر و نقش مهاجرت ها بر فرهنگ شهر نشینی است. وقتی انسان ها از فرهنگ و جامعه دیگر به شهر می آیند از یکسو با پدیده ها و موارد جدید رو به رو می شوند از سوی دیگر بالای فرهنگ آن شهر نیز تأثیر می گذارند. چون همه ای جوامع صنعتی به پیمانانه زیاد شهر نشین هستند (۹) : ص ۶۰۳.

موضوع تحقیق: چنانکه از عنوان مقاله هویدا است موضوع این مقاله چگونگی تأثیر مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی و بررسی ابعاد مثبت و منفی این تأثیر ها است. در این مقاله کوشش می شود در قدم نخست تاریخچه مهاجرت، عوامل مهاجرت، چیستی شهر و تأثیرات مهاجرت بالای فرهنگ شهرنشینی در ابعاد مختلف آن مورد مطالعه قرار گیرد.

مربیت موضوع: افغانستان یکی از جمله کشور هایی است که بیشترین مهاجر را در کشور های بیرونی دارد که بعضی از این مهاجرین یا به رضایت شخصی ویا هم از روی مجبوریت دو باره به وطن برگشت می کنند که با برگشت آنها به کشور در مهاجرت های داخلی یک سلسله مشکلات پیش می آید. بناء دانستن و یادگیری انواع مهاجرت، چیستی شهرنشینی و تأثیرات مثبت و منفی مهاجرت اهمیت موضوع را بر ملا می سازد.

هدف تحقیق: مهم ترین این هدف مقاله بیان نمودن چیستی شهر، ویژه گی های آن، مهاجرت همچنان فرهنگ شهر نشینی و فکتور های مؤثر بالای آن است. همچنان وضاحت

داده خواهد شد که یک رابطه بسیار نزدیک بین شهرنشینی و مهاجرت وجود داشته و این دو پدیده از یکدیگر متأثر اند.

شیوه تحقیق: در این تحقیق ضمن اینکه به پرسش های از قبیل چیستی شهر، شهرنشینی و عوامل آن همچنان تأثیر مهاجرت بالای فرهنگ شهرنشینی پاسخ داده می شود؛ موضوع با استفاده از روش تحلیلی و توصیفی و کتابخانه ای به شکل علمی آن مورد مطالعه قرار می گیرد.

تعریف مهاجرت

مهاجرت یک پدیده ای جهانی و بشری بوده و تعاریف گوناگون دارد. در زبان فارسی مهاجرت از جایی به جای دیگر انتقال کردن و در آنجا مسکن گزیدن و دوری کردن از شهر و دیار خود می باشد. در این تعریف هدف از دوری از شهر دوری دائمی است؛ نه مثل توریست ها دوری موقتی. اما آدینه (۱: ص ۶) را باور به آن است که مهاجرت می تواند نیمه دائمی باشد. در یک تعریف دیگر آمده است که مهاجرت عبارت از کوچ کردن فرد از مسکن و وطن اش و مسکن گزیدن به مکان دیگر؛ مهاجرت پدیده ای است که با صنعتی شدن اهمیت پیدا می کند. تعریف دیگر اینکه مهاجرت عبارت از کوچ کردن فرد و یا گروه ها بنا بر سبب های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از یک منطقه به منطقه ای دیگر می باشد (۱۴: ص ۱۸۵). همچنان گفته شده است مهاجرت عبارت از پدیده ای است که تحرک اجتماعی از یک جغرافیه به جغرافیه دیگر را بنا بر سبب های مختلف بیان می کند (۱۲: ص ۲۹۷). از نگاه جامعه شناسی، مهاجرت یک پدیده ای اجتماعی بوده که بیانگر تحرک جمعیت از یک مکان به مکان دیگر می باشد. نقل مکان مردم از محلی به محل دیگر برای زنده گی و کار را نیز مهاجرت گویند؛ مهاجرت حرکت جمعی همراه با نقل مکان که دارای ارزش ها و اهداف فرهنگی خاص باشد، می باشد (۱: ص ۱ و ۵).

چنانکه دیده شد در تعریف های داده شده از جانب دانشمندان اکثراً عامل و سبب مهاجرت در نظر گرفته شده است. در بسیاری از تعریف ها مهاجرت به معنی کوچ کردن و انتقال پیدا کردن انسان ها به جای دیگر و مسکن گزیدن، آمده است؛ اما مهاجرت تنها این مورد نبوده چون این پدیده همه افراد یک جامعه را نه؛ صرف گروهی از افراد جامعه را بیان می کند. چون امکان ندارد که تمام افراد یک جامعه مهاجر شود.

مهاجرت از زمانه های دیر بدینسو رواج داشته اما در این زمینه رویه های قانونی موجود نبوده است. بعد ها کشورها متوجه این شده و در صدد ساختن رویه های قانونی آن گردیده اند. مهم ترین کنوانسیون های مهاجرت عبارتند از: کنوانسیون شماره ۹۸ مصوب سال ۱۹۴۹ میلادی مهاجرت برای استخدام، کنوانسیون شماره ۱۴۳ سال ۱۹۷۵ در مورد کارگران مهاجر، کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان که در ۲۸ جولای سال ۱۹۵۱ میلادی در ژنو به امضاء رسیده است (۵: ص ۱۶۶).

تاریخچه مهاجرت

مهاجرت از سال های دور بدینسو موجود بوده و انسان ها از یک منطقه به منطقه ای دیگر مهاجر شده اند. مثلاً مهاجرت حضرت ابراهیم علیه السلام و بی بی هاجر به خاطر آب، مهاجرت پیامبر صلی الله علیه و سلم از مکه به مدینه و ... اما بیشترین مهاجرت های دسته جمعی بعد از سال های ۱۸۵۰ میلادی الی ۱۹۱۴ صورت گرفته که در این دوره در حدود ۱۰ درصد جمعیت جهان مهاجر شده اند؛ سالانه در حدود یک میلیون نفر جای خود را تغییر داده اند. بیشترین شهروندان آمریکا مهاجرین این دوره اند که از اروپا در آنجا مسکن گزین شده اند. در شرایط کنونی نیز تعداد انسان های مهاجر در اروپا از مرز میلیون ها گذشته است. در افغانستان نیز بعد از سال ۱۳۵۷ مهاجرت بیشتر گردیده است همچنان تعداد مهاجرین بین المللی افزایش یافته است (۵: ص ۱۶۷). نظر به پیش بینی هایی که اتحادیه اروپا انجام داده در سال ۲۰۱۷ میلادی تعداد مهاجرین در اروپا از مرز ۳ میلیون می گذشت. اکنون در حدود ۳ درصد نفوس جهان را مهاجرین تشکیل می دهند (۱: ص ۱۱ و ۱۴-۱۵). نظر به گزارش هارپس آمار پناهنده گان در سراسر جهان حدود ۷۰ میلیون نفر است (۸: ص ۶۵).

اولین مهاجرت از افغانستان در عهد شاه محمود پسر- تیمور شاه صورت گرفته و مردم ایماق، هرات و بادغیس، کشور را ترک کرده به آسیای میانه، هند، ایران و عراق رفته اند بعداً در سال ۱۸۶۰ میلادی بیشتر از ۷۰ خانواده به سوی استرالیا مهاجرت کرده اند که این مهاجرت به خواست دولت انگلیس صورت گرفته است. همچنان مهاجرت از نواحی غزنی و کابل صورت گرفته و سبب آن ناملایمتی طبیعت و موجودیت جنایت کاران و آدم کشان در این نواحی بوده است (۱: ص ۱۶-۱۷). افغانستان با داشتن در حدود ۳/۵ میلیون مهاجر در سال ۲۰۰۱ میلادی ۴۰ درصد از مهاجرین جهان را به خود اختصاص

می داد (۳: ص ۸). اما گزارش های دیگر آمار مهاجرین افغانستان را بیشتر از این نشان می دهد. مثلاً نظر به یک گزارش دیگر سه میلیون مهاجر افغانستان در پاکستان، دو میلیون و چهار صد هزار در ایران، حدود ۳۵۰ هزار در کشور های اروپایی و استرالیا و ۶۵۰ هزار تن در سایر کشور های منطقه موجود بوده است (۱: ص ۳۲). نظر به راپور گزارش های داده شده، افغانستان در سال ۲۰۱۶ میلادی بعد از سوریه به حیث کشوری که بیشترین مهاجر را دارد، در رده دوم قرار گرفته است (همان: ۲). باید یاد آور شد که بنا بر تحركات اجتماعی و وضعیت امنیتی، اقتصادی و سیاسی کشور ما همچنان پالیسی مهاجرت کشور های بیرونی احتمال کم و یا زیاد شدن ارقام بالا موجود است.

مهاجرت به طور عموم به دو شکل صورت می گیرد یکی مهاجرت داخلی دومی مهاجرت خارجی. وقتی که فرد و گروهی در داخل کشور از روستا به شهر و یا از یک شهر به شهر دیگر مهاجرت می کند این عمل به نام مهاجرت داخلی یاد می شود اما وقتی که انسان ها کشور خود را ترک کرده به یک کشور دیگر رفته در آنجا مسکن گزین می شوند آن را مهاجرت خارجی گویند.

عوامل مهاجرت

مهاجرت به طور عموم دو عامل دارد یکی جذب کننده دیگری دفع کننده. جذب کننده به این معنی که فرصت ها و امکانات موجود در شهر و کشور ها از قبیل: فرصت کاری، امنیت، اقتصاد خوب، زنده گی مرفه، امکانات خدمات اجتماعی، آموزشی، صحتی و... افراد و انسان های جامعه ی دیگر را به سوی خود می کشاند. دفع کننده یعنی شرایط امنیتی، اقتصادی و اجتماعی موجود در جامعه برای انسان مساعد نبوده و انسان را مجبور به ترک آن مکان می کند. چنانکه دیده شده بسیاری جوانان کشور از روستا ها به خاطر نا مساعد بودن وضعیت امنیتی و بیکاری به شهر ها و یا کشور های بیگانه می روند (۱۲: ص ۲۹۷). انسان ها معمولاً به دلیل شرایط نا مساعد دفع کننده مانند فقر، بیماری و بیکاری مهاجر می شوند. نظر به گفته معین وزارت کار و امور اجتماعی اکنون در کشور ۸ درصد جوانان مطلق بیکار و ۱۷ درصد آنها نیمه بیکار هستند (۱: ص ۱۳۰). همین بیکاری سبب می شود که جوان به خاطر پیدا کردن یک لقمه نان برای خود و خانواده اش راه مهاجرت را پیش گیرد. سروکین (۱۴: ص ۱۸۵) جامعه شناسان آمریکایی، عامل مهاجرت را فقر و گرسنگی پنداشته گفته است که مهاجرت ها همیشه از جاهای قلتی به جاهای فراوانی

صورت گرفته است. باید گفت این مورد تنها مربوط کشور های آسیایی نبوده در مهاجرت از یک کشور اروپایی به کشور دیگر اروپایی نیز این عامل نقش داشته است. به طور مثال دهقانان و روستاییان اروپایی نیز به علت نبود امکانات در نواحی روستا ها و جذابیت های آشکار شهر ها، به شهر مهاجرت کرده اند (۹: ص ۶۰۴).

کیفیت بلند زنده گی شهری امکانات و سهولت های آموزشی، صحتی و اجتماعی نیز از جمله عواملی اند که انسان ها را به مهاجرت سوق می دهند. چون انسان ها به خاطر به دست آوردن امکانات و رسیدن به زنده گی خوب با استندرد بالا، دست به مهاجرت می زنند و آنها می دانند که در شهر ها ویا کشور های پیشرفته تقریباً همه امکانات و خدمات اجتماعی (آب، برق، سرک و...) خدمات آموزشی (کودکستان، مکتب، دانشگاه و...) امکانات صحتی (کلینیک، شفاخانه، داکتر و...) موجود است. حوادث طبیعی، مشکل امنیتی، بازار کار، تجارت، آزادی های سیاسی و... نیز از جمله عوامل مهاجرت به شمار می روند (۱: ص ۴).

یکی دیگر از جمله عوامل مهاجرت استثمار است. ماکیاولی فیلسوف قرن شانزدهم ایتالیا برای دولتمردان اروپایی گفته بود برای استثمار کشور ها مؤثر ترین و کم هزینه ترین راه، فرستادن مهاجرین است؛ زیرا در مهاجرت نه خطر عملیات نظامی وجود دارد و نه در تاریخ از آن به نام استثمار یاد می کنند (۶: ص ۴). اینکه در گذشته ها این شیوه در قسمت استثمار نقش بازی کرد یا نه دقیق چیزی نمی دانم اما می توانم بگویم در شرایط کنونی این روند واقعیت ندارد. چون مهاجرین کنونی از کشور های جهان سوم به کشور های جهان اول رفته و در صدد داشتن یک زنده گی خوب و مرفه هستند. حال کسی به خاطر تحت استثمار قرار دادن فردی چنین کاری نمی کند. از سوی دیگر مهاجرت همیشه از کشور های ضعیف و عقب مانده صورت می گیرد تا کشور های قوی و دارای اقتصاد خوب.

شهر

جامعه شناسان و دانشمندانی که پیرامون جامعه شناسی شهری نظر ارایه کرده اند عبارتند از رابرت پارک، ارنست برجیس و لوئیس ورت؛ اصطلاح شهر نشینی به عنوان یک شیوه ای زنده گی مربوط ورت می باشد و نخستین رویکرد ها پیرامون جامعه شناسی شهری تحت تأثیر مطالعات دانشمندان مکتب شیکاگو صورت گرفته و آنها شهر را بر حسب مدل های بوم شناختی آن مطالعه کرده اند. شهر گاهی بر اساس کارکرد اداری، گاهی بر

اساس فرهنگ شهری و گاهی بر اساس جمعیت تعریف می شود. تعریف های گوناگونی پیرامون شهر وجود دارد که مهم ترین و مشهور ترین آنها عبارتند از: شهر فضای دارای حد و حصر بوده که جمعیت زیاد و متراکمی در آن زنده گی می کنند و این جمعیت از لحاظ فرهنگی نامتجانس اند. به عبارت دیگر شهر به محلی اطلاق می شود که علاوه بر تراکم و تمرکز جمعیت، نیروی کاری آن درگیر فعالیت های مبتنی بر تجارت، تولید صنعتی و ارایه خدمات است (۴: ۱۰-۱۱). نظر به یک تعریف دیگر شهر عبارت از منطقه ای است که پیشینه ای فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی داشته، روند تکاملی را طی کرده، تکرر نفوس وجود داشته و تقسیم کاری موجود باشد. شهر آیینی جامعیه بوده، گذشته جامعه را با خود داشته و مکانی است که در بافت های فرهنگی خود را نشان می دهد (۱۲: ص ۱۹ و ۹۴).

از سوی دیگر شهر مکانی است که در آنجا رابطه های سنتی تا حدی از هم پاشیده و به جای آن روابط رسمی توسعه یافته است. مکتب شیگاگو را باور به این است شهر عبارت از مکانی است که انسان را از طبیعت آن دور می سازد (۱۲: ص ۵۱). هرچند کارل مارکس توجه چندانی به مسئله شهر نشینی نداشت اما او و همکارش انگلس را باور به این بود که شهر عبارت از قلمروی است که در آن فراهم های درهم تنیده ای انباشت سرمایه و ستیز طبقاتی متمرکز می شود و قلمرو شهری محیط مساعد و ضروری برای بروز آگاهی طبقاتی به حساب می آید (۲: ص ۸۸).

نخستین شهر های جهان در حدود ۳۵۰۰ سال پیش از میلاد در دره های رود نیل در مصر، دجله و فرات در عراق و سند در پاکستان امروزی پدید گردیده اند (۱۰: ص ۸۴) و پرجمعیت ترین شهر ها در کشور های صنعتی تا حدود بیست میلیون نفوس دارد. نفوس شهر ها به مرور زمان افزایش یافته است. مثلاً شهر لندن در سال ۱۸۰۰ میلادی در حدود ۱٫۱ میلیون نفوس داشت اما در آغاز قرن بیستم این تعداد به بیش از هفت میلیون نفر رسید (۹: ص ۶۰۲-۶۰۳). به باور شارع پور اولین شهر ها در حدود ۴۰۰۰ سال پیش از میلاد در رود دجله و فرات پدید آمده سپس در حدود ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد شهر هایی در دره نیل در مصر- به میان آمده است. اولین نظر در مورد نخستین شهر ها را یک دانشمند استرالیایی به نام گوردون چایلد داده است. او تاریخ بشر را به چهار مرحله ذیل تقسیم کرده: دیرینه سنگی، نو سنگی، شهری و صنعت و برای اولین بار اصطلاح جامعه

شهری را به کار برده است (۴: ص ۴۱). در افغانستان شهر به مکانی گفته می شود که بیشتر از ۲۰۰۰ نفر نفوس داشته و مراکز دولتی همراه با بازار در آنجا وجود داشته باشد (۱۰: ص ۹۱). بناءً شهر به مکانی گفته می شود که از نگاه زیستی انسان های گروه ها و فرهنگ های مختلف در آنجا زنده گی کنند، از نگاه اقتصادی مردم به جای کشاورزی به صنعت و فابریکه ها سر و کار داشته باشند، از نگاه دولتی حکومت و نظام حاکمیت داشته باشد، از نگاه اجتماعی روابط رسمی بوده و پیوند های سنتی نقش خود را از دست داده و یا حد اقل نقش آنها کاهش یافته باشد، خدمات اجتماعی، صحتی، فرهنگی، تفریحی و ... موجود باشد. یکی از جمله کار های شهر این است که فرهنگ و اجتماع را ارتقا داده زمینه رشد انسان ها را میسر می کند.

شهر نشینی و عوامل آن

اگر به معنی لغوی کلمه دیده شود چنین برداشت می شود که شهر نشینی یعنی زیستن، زنده گی کردن و بودن در شهر است؛ درحالیکه حقیقت امر تنها مورد بالا نیست. زیرا شهر نشینی در اصل یک طرز زنده گی است تا بودن در شهر. چون بعضاً چنان می شود که شخص در شهر زنده گی می کند اما از آداب، رسوم و فرهنگ شهر هیچ آگاهی ندارد؛ پس ما نمی توانیم همچو افراد را شهری بگوییم. هرچند در اروپا اساس شهر نشینی را صنعتی شدن تشکیل می دهد. در کشور های رو به توسعه ای شرقی شهر نشینی به معنی افزایش و ازدحام نفوس می باشد. حال آنکه در اروپا چنین نیست.

شهر نشینی عبارت از افزایش نفوس، بزرگ شدن شهر، از نگاه اقتصادی گذار از فعالیت های زراعتی به فعالیت های صنعتی و سکتور خدماتی، از نگاه اجتماعی و فرهنگی تغییر زنده گی اجتماعی بوده همچنان رفتار مناسب با فرهنگ شهر و زنده گی اجتماعی، قبولی ارزش ها و سطح روابط زنده گی از طرف مردم شهر می باشد (۱۳: ص ۲۹۹ و ۳۰۲). شهر نشینی در ذهنیت فردی، گرایش، رفتار زنده گی فرهنگی و دینی شخص تأثیرات خود را می داشته باشد (همان: ۲۹۸) چونکه با پدیده ی شهر نشینی و زنده گی اجتماعی- فرهنگی یک رابطه متقابل وجود دارد. مسئله گذار از جامعه سنتی به جامعه شهری را بیشتر دورکیم، ردفیلد، ورث و تونیس مورد مطالعه قرار داده و آنها گفته اند گذار از زنده گی روستایی به زنده گی شهری عواقب نا مطلوب به بار می آورد (۷: ص ۳۶۴). هدف آنها

از عواقب ناگوار شاید جایگزینی روابط غیر خصوصی بر روابط خصوصی و به تأسی آن ایجاد دگرگونی و منازعه در بین انسان ها باشد.

در طول تاریخ بشر اولین شهر و شهرنشینی با احتیاج انسان ها به سبب رفع نیازهای محافظتی با ترک کردن مراکز مسکونی کوچک و زنده گی در مسکن های بزرگ شکل گرفته است اما از نگاه جامعه شناسی اولین روند شهر نشینی در قرن ۱۹ میلادی به خصوص با روند صنعتی شدن و به تأسی آن وسعت یافتن شهر ها به میان آمده و این پدیده از اینکه از نگاه فرهنگی قبول کردن ارزش های شهری را نشان می دهد به عنوان نماد مدرنیته نیز شناخته شده است. فرایند شهر نشینی وقتی روی می دهد که گروهی از مردم مناطق روستایی و کشاورزی را ترک کرده به سکونت گاه ها در شهر جابجا شده و به مرور زمان فرهنگ شهر را بپذیرند. شهر نشینی در قرن بیستم در کشور های رو به توسعه گسترش یافته است حتی به حدی که در بین سال های ۱۹۰۰-۱۹۶۰ میلادی نفوس شهر های بزرگ آسیا از ۱۹ میلیون به ۲۰۴ میلیون و در افریقا از ۱ میلیون به ۲۰ میلیون رسیده بود (همان: ص ۳۶۰). در سال ۱۹۷۵ میلادی حدود ۳۹ فیصد نفوس دنیا در شهر ها زنده گی می کردند در سال ۲۰۰۰ میلادی این رقم به ۵۰ درصد رسید و قرار است تا سال ۲۰۲۵ میلادی این رقم تا ۶۳ فیصد افزایش یابد (۱۰: ص ۹۱). شهر نشینی تا پیش از قرن ۲۰ میلادی تنها مربوط شهرهای اروپایی بود اما در قرن ۲۰ فرایند جهانی به خود گرفت (۹: ص ۶۰۳).

در رابطه به عوامل و فکتور های مؤثر در روند شهر نشینی نظریات مختلف وجود دارد اما مواردی که بسیار مهم و اساس است عبارتند از انقلاب صنعتی، پیشرفت های فنی در کشاورزی، حمل و نقل و ارتباطات می باشد (۷: ص ۳۶۲). عوامل دفع کننده در شهر نشینی در ترکیه مهاجرت ها، افزایش نفوس و عدم کفایت خاک بوده و عوامل جذب کننده آن امکانات آموزشی، صحتی، فرهنگی و کاری است (۱۲: ص ۳۸). البته که تنها موارد بالا نبوده بلکه موجودیت فرصت های شغلی خوب، سهولت ها و امکانات آموزشی، اجتماعی، اقتصادی و صحتی نیز از جمله عوامل تحریک کننده به زنده گی شهری به شمار می روند. تقسیم کار، مبتنی بودن سازمان اجتماعی بر اشتغال و طبقه اجتماعی، موجودیت نهاد رسمی و نظام بازرگانی، وسایل ارتباط و فناوری و حاکمیت دولت از جمله ویژه گی های دیگر شهر نشینی به شمار می رود.

مهاجرت با شهر نشینی رابطه متقابل دارند. زیرا هر دو پدیده بالای یکدیگر تأثیرات خود را دارند. گهی شهر بالای مهاجرین تأثیر می‌گذارد و گهی مهاجرین بالای شهر. بعضی‌ها را باور به آن است که فضاهای زنده گی شهری از قبیل: ساختمان‌ها، آرایش درونی، بیرونی، دکان‌ها بر رفتار و نگرش انسان‌ها اثر گذار است (۲: ص ۸۷ به نقل از هیلر وهنسن). انسان و شهر تأثیر متقابل بالای یکدیگر دارند و حتی گه‌گاهی تأثیر شهر بالای انسان‌ها بیشتر می‌شود. چون شهر تنها مرکز سکونت نبوده بلکه مرکز نوآوری و نظارت بر زنده گی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نیز بوده که دورترین اجتماعات جهان را به مدار خود کشیده است (۹: ص ۶۰۸). در فرهنگ شهر تأکید بر تجارت، تولید و خدمات است (۴: ص ۴۷). پدیده ای مهاجرت در جهان مدرن بیشتر با روند صنعتی شدن و شهر نشینی شرح داده می‌شود و سبب مورد بحث قرار گرفتن مهاجرت در علم جامعه‌شناسی این است که در فرایند مهاجرت توسط ذهنیت و رفتار انسان‌ها در زنده گی اجتماعی و فرهنگی تغییراتی رو نما می‌شود. زیرا فرد مهاجر تنها از نگاه مکانی شاهد تغییر نمی‌شود بلکه از نگاه فرهنگی، اجتماعی و روانی نیز دچار تغییر می‌شود. وقتی که مهاجرین یک کتله بزرگ را تشکیل دهند هم مهاجرین هم جامعه مهاجر پذیر از این مورد متأثر می‌شوند (۱۲: ص ۲۹۸).

به باور ورث شهر نشینی تنها زنده گی کردن در شهر نبوده؛ بلکه پسندیدن و قبول کردن نوع زنده گی در شهر می‌باشد. بناءً شهر نشینی زنده گی اجتماعی را به شکل مثبت و یا منفی آن متأثر می‌سازد. همچنان مهاجرت نیز بالای انسان‌ها، شهر و فرهنگ شهر نشینی تأثیر دارند. در مورد مهاجرت دو دیدگاه وجود دارد: دیدگاه اولی مهاجرت را به عنوان یک فرصت تلقی می‌کند و نگاه دومی مهاجرت را به عنوان یک تهدید می‌بیند (۱: ص ۲). مهاجرت سبب تغییر در زنده گی و حتی جهان بینی انسان می‌شود. مهاجرت تأثیرات مثبت و منفی خود را بالای شهر و فرهنگ شهر نشینی دارد. چون مهاجر در غربت با جامعه پذیری رو به رو شده یکتعداد فرهنگ غیر خود را می‌پذیرد و از فرهنگ خود دور می‌شود. شخص مهاجر احساس تنهایی کرده اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهد و دچار بحران خانوادگی می‌شود (۱: ص ۵۸-۵۹). مهاجرت‌ها سبب نزدیک شدن جوامع کوچک به جوامع بزرگ می‌شود. در گذشته‌ها مهاجرین در ایالات متحده آمریکا به دلیل جرم، جنایت، گسترش بیماری و تداوم فقر در مراکز شهری، مورد سرزنش قرار می‌گرفتند؛

چون آنها جمعیتی بودند که برای هر نوع درگیری های اجتماعی آماده بودند (۱: ص ۱۲). اما در شرایط کنونی وضعیت تا حدی تغییر کرده است. زیرا اکثر مهاجرین مقیم در آمریکا انسان های با سواد با درجه تحصیلی نسبتاً بلند بوده که هر کدام آنها مثل یک شهروند آمریکایی کار کرده و در رشد اقتصاد و صنعت آمریکا نقش بازی می کنند. از اینجا چنین معلوم می شود که اکنون مهاجرین یک کتله بخور بخواب ویا عاملین خرابی ها نبوده؛ بلکه انسان های کارکن و کارا همچنان مفید هستند. از همین رو دید دولت و مردم آمریکا نسبت به مهاجرین بسیار منفی نیست؛ پذیرش صد ها مهاجر و پناهنده همه ساله از طرف دولت آمریکا نیز گواه این امر است.

نقش مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی را می توان به دو بُعد یکی تأثیرات مثبت مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی دیگری تأثیرات منفی مهاجرت بر فرهنگ نشینی مورد مطالعه قرار داد:

نقش مثبت مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی

- تقویه و گسترش فرهنگ شهر: وقتی که انسان ها از گروه های مختلف در یک شهر زنده گی می کنند این کار سبب می شود که مردم شهر در مورد فرهنگ دیگران معلومات حاصل کند که در نتیجه آن فرهنگ شهر گسترش می باید. مثلاً وقتی که روستایی ها به شهر می آیند با خود بعضی فرهنگ را نیز می آورند که این کار سبب گسترش فرهنگ شهر می گردد. چنانکه در نتیجه مهاجرت ها فرهنگ شهر های کابل، مزار شریف و هرات در کشور ما تقویت و گسترش یافته است.

- زمینه شغل: یکی از جمله ابعاد مؤثر و خوب مهاجرت مساعد شدن زمینه شغل و کار است. همین است که در بسیاری از کشور های مهاجر پذیری چون: ایران، پاکستان، ترکیه، آلمان، سوئیس و... بعد از ورود مهاجرین برای بعضی از شهروندان شان زمینه شغل های کاری از قبیل ترجمانی، وکالت مدافع و... مساعد گردیده است. مثلاً امروز ده ها جوان ترک و افغان در کشور ترکیه مصروف ترجمانی برای مهاجرین هستند.

- ایجاد فرصت کاری: هرچند اکثر مهاجرین پراکنده و منزوی هستند اما در حال حاضر آنها به مراکز شهر های بزرگ دسترسی دارند. شهر های بزرگ جهان چون: قاهره، استانبول، مکزیک، بمبئی و هانگ کانگ به مراکز فعالیت پناهنده گان تبدیل شده و

نقش مهاجرت بر فرهنگ...

برای عده ای از فعالین آنها مشاغلی همچو: مشاوریت، ترجمانی و وکالت مدافع پیدا شده است (۸: ص ۷۳ و ۸۰).

- نیروی کاری جوان: از اینکه اکثر مهاجرین از قشر جوان هستند بناءً این خود سبب می شود که کشور مهاجر پذیر صاحب نیروی کاری جوان گردد. نظر به تحقیقات انجام شده بسیاری از کشور های اروپایی بیشترین نیروی کاری جوان خود را از مهاجرین موجود در کشور شان استخدام می کنند چون خود شان دارای نیروی کاری جوان نیستند.

- آشنا شدن با دین، عرف و فرهنگ جدید: یکی از تأثیرات مثبت مهاجرت آشنا شدن با ادیان و فرهنگ های مختلف است. زیرا در نتیجه مهاجرت تفاوت های فرهنگی و اجتماعی بسیار کاهش یافته ساختار های دولت محو می شود و جهان بی مرزی پدید می آید (همان: ص ۶۳).

نقش منفی مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی

- تورم کارگر در بازار کار: این مورد در بعضی از کشور های مهاجر پذیر شرقی مطرح است. از اینکه میزان بیکاری در کشور شان بلند است بناءً آنها مخالف ورود مهاجرین می باشند. مثلاً در ترکیه چندی پیش گروهی از مردم به سرک ها ریخته علیه ورود مهاجرین سوریه یی شعار دادند.

- بلند رفتن آمار جرایم: وقتی که انسان ها از روستا به شهر می آیند و یا از یک کشور به کشور دیگر می روند بنا بر عوامل مختلف یکی از جمله کار هایی که انجام می دهند جرایم خفیف و سنگین می باشد. مثلاً مهاجرین کشور های اروپای شرقی به صورت عموم دست به سرقت و دزدی زده از مارکیت و دکانها با مهارت خاص اموال دزدی نموده آن را می فروشند (۱۱: ص ۲۰۳)؛ در ایران و پاکستان نیز وضعیت چنین است؛ زیرا بعضی از مهاجرین افغانستان در آنجا جرایم مختلف را انجام می دهند. این روند در افغانستان نیز موجود است. چنانکه دیده می شود شهر کابل شاهد جرایم گوناگون بوده و آمار جرم روز به روز افزایش می باید.

- انجام جرایم جدید: با پیشرفته شدن جامعه و شهر ها نوعیت جرم نیز تغییر می کند. حتی می توان گفت با انکشاف شهر و مسکن گزینی مهاجرین در شهر ها جرایم تازه به میان می آید. چنانکه در کابل و مزار شریف مثال های زیاد این نوع جرایم دیده شده است. مثلاً دزدی موتر با طریقه های مختلف، دزدی خانه ها، قتل انسان ها از راه های

گونگون و... چنانکه چندی پیش در اخبار پخش شده بود که گروهی از انسان ها در کابل با ساختن یک موتر شویی انسان ها را به دام انداخته به قتل می رساندند. اما در بسیاری از کشور ها بعضاً تکنالوژی های موجود و پیشرفته نقش اساسی را ایفا می نمایند چنانچه در اتریش شخصی به نام غلام حسن در یکی از چوکی ها، بکس جیبی را دید که در داخل آن ۱۲۰۰ دالر موجود بود اما او از ترس دوربین ها آنرا نگرفت (همان: ص ۱۴۲).

- عدم مطابقت و سازگاری با محیط: ترک کشور و مسکن گزین شدن در کشور دیگر بعضاً انسان را با مشکل سازگاری با محیط رو به رو می کند. البته که در آغاز مرحله مهاجرت بعضی میکانیزم ها و شبکه هایی وجود دارد که زمینه انطباق به زنده گی شهری را آماده سازد (۱۲: ص ۳۷). علی الرغم آن تا وقتی که انسان با محیط آشنا می شود بعضی مشکلات خود را می داشته باشد. مثلاً کارگر های ترک که از ترکیه به آلمان رفته بودند در اوایل با جامعه آلمان سازگاری کرده نتوانستند (۱۴: ص ۱۸۵) اما به مرور زمان آنها با جامعه عادت کرده زندگی نورمال را اختیار کردند. بعضی از شهروندان افغانستان نیز با این مشکل رو به رو اند.

- انتقال بیماری ها: انتقال و شیوع بیماری ها یکی دیگر از جمله مشکلات مهاجرین می باشد. زیرا وقتی که انسان از یک محیط به محیط دیگر مسکن گزین می شود خوبی ها و بیماری های خود را نیز با خود انتقال می دهد. همین است که در مهاجرت های خارجی، کشور های میزبان پیش از اینکه مهاجر را به کشور میزبان ببرند ویا انتقال دهند از نزد شان فورم و معاینات صحتی خواسته از مبتلا نبودن مهاجرین به بیماری های ساری اطمینان حاصل می کنند.

- بیماری اجتماعی: یکی از جمله ویژه گی های شهر همانا موجودیت بیماری های اجتماعی، تورم اخلاقی و از بین رفتن جامعه است (۱۵: ص ۱۱). از نگاه واژه شناسی اصطلاحات شهر و تمدن دارای نقاط مشترک بوده و در سطح ذهنی بین تمدن و شهر نزدیکی های موجود بوده (۱۶: ص ۲-۱۱) و مهاجرت این روند را سریع تر می سازد. اما حقیقت امر این است که در شهر ها بعضی بیماری های اجتماعی دیده می شود. این کار دو عامل مهم دارد یکی عدم کنترل اجتماعی عامل دیگر موجودیت انسان های از

گروه های مختلف؛ که موارد بالا نقش مهمی را در انتقال دادن بیماری های اجتماعی بازی می کنند.

- مشکلات اخلاقی و روسپی گری: عباشی و روسپی گری دو پدیده ای از هم جدا اند که اولی در کشور های اروپایی و دومی در کشور های آسیایی بسیار است. اما با آمدن مهاجرین به کشور های اروپایی بازار روسپی گری گرم تر شده است. از اینکه فاحشه خانه های رسمی از انجام این کار مالیه می گیرند و این کار برای مهاجرین قیمت تمام می شود بناءً آنها از روی مجبورت و فرار از مالیه به بازار سیاه فحش رو می آورند که این کار سبب گرم شدن بازار روسپی گری می گردد (۱۱: ص ۱۵۸)؛ نظر به تخمین های زده شده، در سراسر جهان بیش از ۴ میلیون زن و دختر از طریق برده گی، فحشا و ازدواج های اجباری فروخته می شوند (۶: ص ۵۲).

- شکل گیری محل های فقیر نشین: بدون شک وقتی که انسان از یک منطقه به منطقه ای دیگر آن هم به جایی که بلدیت نداشته باشد، برود خواه نخواه دچار مشکل شده و در آن زمان به رهنما و کسی که برایش کمک کند نیاز دارد؛ مهاجرت نیز چنین است. بنا بر عدم موجودیت امکانات زیربنایی کافی و مشکلات مادی موجود مهاجرین اکثراً به جاهایی که اقارب و همشهری های شان از اول آنجا مسکن گزیده اند رفته مسکن می گزینند که به این شکل ساحات محل های فقیر نشین گویند (۱۸: ص ۲۸). خانواده های محل های فقیر نشین، روابط همسایه داری و شبکه های محلی موجود در آنجا، در قسمت تحکیم روابط مهاجرین با یکدیگر و عادت کردن شان با زنده گی شهری کمک می کند (۱۲: ۳۹). در شهر کابل نیز از این نوع محل ها بسیار است. حتی شرایط چنان آمده که مهاجرین یک ولایت اکثراً در یک ویا دو منطقه مشخص تجمع کرده اند. مثلاً در منطقه سرای شمالی، کوتل و ۳۱۵ اکثراً مردم ولایات شمالی؛ در برجی، کوه سنگی، شهرک حاجی نبی هزاره ها؛ در کارته نو و به امتداد آن اکثراً پشتون ها و... زنده گی می کنند. از سوی دیگر بعضی از گروه های کوچی در مرکز شهر کابل مسکن گزین شده یک نمای دیگر که اصلاً با فرهنگ و نمای شهر نزدیکی ندارد، به شهر داده اند. مثلاً در سرک ۵ پروژه تایمنی با همه بلاک ها و بلند منزل هایش یک گروه از کوچی ها مسکن گزین شده با همان شیوه و فرهنگ خود شان زنده گی می کنند.

- مشکلات اجتماعی: در بسیاری از کشور و شهرها زنده گی شهری، بلند بودن سطح زنده گی، مشکلات اقتصادی، اختلاف فرهنگ و سطح آن و... امکان داشتن یک زنده گی استندرد را از مهاجرین گرفته است. از همین رو مهاجرینی که از اطراف به شهر آمده اند در قسمت استفاده کانال های روابط اجتماعی همچنان در قسمت آموزش، مسلک و کار محروم هستند (۱۲: ص ۲۹ و ۶۳). این مشکل را مهاجرین افغان مقیم در اروپا نیز دارند.

در اروپا مشکلات اجتماعی را اکثراً مهاجرینی خلق می کنند که در حالت بلا سرنوشتی به سر ببرند. آنها به ریل و اوتوبوس ها پول نداده و از وسایل ترانسپورتی عمومی استفاده جویی می کنند، از چهار راه عبور می کنند، آشغال شان را در هر جا می اندازند و در مقابل مقررات شهر بی احترامی می کنند (۱۱: ص ۱۱۲ و ۲۰۳)؛ در افغانستان مشکلات شهری از این قبیل بسیار است حتی می توان گفت هنوز فرهنگ شهر نشینی در این کشور نهادینه نشده است.

- تضاد فرهنگی: مختلف بودن فرهنگ ها بعضاً سبب تضاد فرهنگی در دوران مهاجرت گردیده است. زیرا به مرور زمان در اثر ارتباط و تقابل دو فرهنگ مختلف یکی از گروه های نامبرده فرهنگ خود را بالای دیگر تحمیل کرده و می قبولاند اگر مهاجر ویا روستایی فرهنگ خود را بقبولاند این کار به معنی قریه سازی شهرها تلقی گردیده و در نتیجه ای آن روابط اجتماعی تازه ای شکل می گیرد و شاید هم فرهنگ شهر تغییر کند. تغییرات به وجود آمده در نتیجه مهاجرت بیشتر و افزایش نفوس، در گام نخست به معنی احاطه فرهنگ و محیط شهری توسط فرهنگ اطرافی می باشد. از سوی دیگر تمایل مهاجرین به ساختار سنتی و جماعتی شان سبب می شود که مهاجرین در مقابل زنده گی و فرهنگ شهری، زنده گی خود را به وجود بیاورند (۱۲: ص ۴۰ و ۶۳).

- فرهنگ پذیری: فرهنگ پذیری به روندی گفته می شود که عنصر- فرهنگی یک جامعه وارد فرهنگ و جامعه دیگر گردیده و انسان ها آن را قبول کنند. بدون شک که فرهنگ ها با یکدیگر ارتباط داشته که این کار بعضاً سبب دگرگونی فرهنگی نیز می گردد. زیرا فرهنگ از جمله مهم ترین عامل توجیه کننده تغییرات اجتماعی است (۱۷: ص ۳۱). از اینکه اکثر پناهندگان در شهر های بزرگ اروپایی مستقر شده و به اجتماعات هموطنان خویش می پیوندند بعضی شهر های بزرگ اروپا چون: پاریس و برلین با شهر های جهان

سومی نقاط مشترک فراوان دارد (۸: ص ۷۹)؛ از همین رو می توان از فرهنگ پذیری جامعه مهاجر پذیر نیز یاد کرد.

- کار قاچاق: از اینکه برای اکثر پناهندگان کار های قانونی وجود ندارد آنها به کار های قاچاق رجوع کرده از یکسو زمینه کار برای جوانان کشور مهمان را از دست شان می گیرند از سوی دیگر سبب فرار مالیه می گردند. چون در کار های قاچاق و غیر قانونی نه کارگر مالیه می دهد و نه صاحب کار. در اروپا مهاجرین کار های قاچاق از قبیل: زراعت، نگهبانی و غیره را انجام می دهند؛ بهانه آنها به خاطر خارج شدن از کمپ، همانا عیادت بیمار و دوستان است. زیرا در کمپ ها قیودات زیاد است و مهاجرین مجبور هستند که به خاطر خارج شدن از کمپ بهانه پیدا کنند. مثلاً در کمپ رادین تین، هفته سه نفر را برای دو روز آن هم به طور پنهانی از دولت اجازه بیرون رفتن می دهند (۱۱ : ص ۷۲). وقتی که این قیودات در نظر گرفته شود به آسانی گفته می توانیم مهاجرین کارگر اکثر اوقات در نتیجه بهانه ها از کمپ های خویش بیرون می شوند. در سال ۲۰۱۷ میلادی در ترکیه در مجموع به تعداد ۶۵۰ هزار شهروند سوریه به شکل قاچاق کار می کرد (۱۹: انترنت). حقیقت امر این است که این تعداد مهاجرین در اصل زمینه کار ۶۵۰ هزار جوان ترک را گرفته و از سوی دیگر سبب فرار مالیه گردیده اند.

- رونق یافتن بازار پول سیاه: پول سیاه به پولی گفته می شود که از راه های غیر قانونی از قبیل: رشوت، اختلاس، جعل و... به دست آمده باشد. این پول اکثراً در کشور هایی بیشتر می باشد که حکومت مرکزی ضعیف بوده، فساد اداری بیشتر است و دولت توانایی کنترل دارایی شهروندان را نداشته باشد. یکی از جمله عواملی که در رونق یافتن پول سیاه نقش دارد مهاجرت می باشد. زیرا اکثر مهاجرین مقیم در اروپا بعضاً یا مقدار دقیق عاید شان را به دولت میزبان نمی گویند و یا به دور از چشم دولت در چندین جا کار می کنند که در هر دو حالت پول به دست آمده پول سیاه حساب می شود. اما وقتی که دولت از این امر آگاه می شود تمام دارایی های آن فرد را ضبط می کند که این نوع حادثه چندین بار در کشور های اروپایی به خصوص آلمان اتفاق افتاده است. شکل دیگر پول سیاه انتقال پول ها از راه های غیر قانونی و یا توسط صرافان به شکل غیر قانونی آن می باشد. چنانکه اکثر سرمایه داران افغانستان مقیم در ترکیه پول های سیاه خویش را

از طریق صرافان افغان که هیچ نوع رسمیتی در نزد دولت ترکیه ندارند به آنجا انتقال داده خانه می‌خرند و یا در دیگر بخش‌ها سرمایه‌گذاری می‌کنند.

- جعل اسناد: در اینجا هدف از جعل اسناد ساختن شناسنامه‌ها و پاسپورت‌ها به نام‌های دیگر است. نظر به گفته‌ای آقای نظری (۱۱: ص ۸۳) یکی از دوستان پاکستانی‌اش برایش گفته که یک رفیق وی برای بسیاری‌ها پاسپورت‌های انگلیسی ساخته و مشخصات تعدادی از شهروندان انگلیس را از کامپیوتر می‌گیرد حتی عکس آنها را نیز دور کرده به عوض آن عکس مسافر را به جای آن نصب می‌کند. شخصاً خودم نیز در جریان تحصیل در ترکیه چندین بار شاهد این کار شده‌ام که بعضی از شهروندان ما اقامت ترکیه را از همین راه به دست آورده‌اند. هرچند تکنالوژی موجود در شهر و کشور‌های خارجی به مهاجرین این انگیزه را داده است هرگاه کسی، قتل و دزدی و... کند و مرتکب را پولیس توسط دوربین‌های سیار و استفاده از تکنالوژی زود دستگیر می‌کند؛ علی‌الرغم آن مهاجرت‌های غیر قانونی سبب جعل سازی در اسناد می‌گردد.

تجاوز: مسئله تجاوز بالای دختران یکی از جمله مسایل حاد در پیوند به مهاجرت می‌باشد. زیرا اکثر جوانان روستایی و یا انسان جهان‌سومی و کشور‌های رو به انکشاف از اینکه در زنده‌گی اجتماعی خود با جنس مقابل تماس نداشته و از آن دور‌اند؛ با مجرد رسیدن به شهر و یا کشور‌های اروپایی در فکر داشتن دوست دختر و یا برقراری رابطه جنسی می‌شوند اما از اینکه این کار را از راه‌های مشروع تأمین کرده نمی‌توانند از روی مجبوریت بالای دختر جوانان تجاوز می‌کنند. مثال‌های این نوع تجاوز را در کشور‌های ایران، آلمان، پولند و... می‌توان مشاهده کرد.

تگدی‌گری: از نگاه اسلام تگدی‌گری برای کسانی جایز است که توانایی کار کردن را نداشته و دیگر چاره‌ای هم نباشد. اما این کار تقریباً در تمام کشور‌های اروپایی، آمریکایی و بعضی کشور‌های پیشرفته منع بوده و عاملین آن مجازات می‌شوند. اما بعضاً مهاجرین ناچار دست به تگدی‌گری زده برای انسان‌های کشور مهمان مشکل‌خلق می‌کنند. بعضاً پالیسی‌های دولت سبب تگدی‌گری می‌شوند. مثلاً در اتریش خود دولت از مهاجرین متگدی ساخته است زیرا دولت برای آنها اجازه کار نداده و این کار سبب شده که مهاجرین زنده‌گی شرافتمندانه نداشته باشد و زنده‌گی در کمپ برای آنها تبدیل به زندان شود (۱۱: ص ۶۷).

نتیجه گیری

مهاجرت عبارت از کوچ کردن از یک منطقه به منطقه ای دیگر آن هم به خاطر داشتن زنده گی خوب و مرفه می باشد. اگر کوچ در بین کشور صورت گیرد به نام مهاجرت داخلی اگر در کشور های دیگر صورت گیرد به نام مهاجرت خارجی یاد می شود. در مهاجرت عوامل دفع کننده نقش مهمی داشته تا عوامل جذب کننده. زیرا بسیاری از مهاجرین به سبب مساعد نبودن شرایط زنده گی در روستا ویا کشور خود، مجبور به مهاجرت شده اند. مهاجرت سبب می شود که انسان ها مردم سراسر جهان را بهتر بشناسند. شهر به مکانی گفته می شود که دولت حاکمیت داشته، تراکم نفوس موجود بوده، فرهنگ انسان ها متفاوت بوده، روابط در آنجا رسمی بوده؛ خدمات اجتماعی، آموزشی، صحی، تفریحی، تجارتي و بازار کار در آن میسر باشد.

تنها زنده گی در شهر به معنی شهر نشینی نبوده؛ بلکه از فرهنگ و آداب زیستن در شهر نیز باید آگاه باشیم. اگر چنین نبود و نشد ما از شهر نشینی و شهر نشین بودن حرف زده نمی توانیم. مهاجرت های داخلی و خارجی هر دو بر فرهنگ شهر نشینی تأثیر می گذارند اما تأثیر و نقش مهاجرت های خارجی بر فرهنگ شهر نشینی بیشتر است. تأثیر مهاجرت بر فرهنگ شهر نشینی به دو شکل یکی مثبت و دیگری منفی بوده اما باید پذیرفت که تأثیر منفی مهاجرت نسبت به تأثیرات مثبت آن بیشتر است.

منابع

۱. آدینه، محمد صابر، له هیواده د ؤوانانو مهاجرت لاملونه او پایلی، کابل: د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د ؤوانانو چارو معینیت، ۱۳۹۵.
۲. افروغ، عماد، فضا و نابرابری اجتماعی، ارائه الگویی برای جدایی گزینی فضایی و پیامد های آن، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷.
۳. دولت آبادی، بصیر احمد، هزاره ها از قتل عام تا احیای هویت، قم: انتشارات دانش، ۱۳۸۵.
۴. شارع پور، محمود، جامعه شناسی شهری، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، ۱۳۸۹.

۵. عالمی بلخی، سید حسین، «مهاجرت؛ فرصت‌ها و چالش‌ها»، دیدگاه نو، سردبیر: دکتر سید مبین هاشمی، کابل: مؤسسه مطالعات حقوقی و سیاسی افغانستان، ۱۳۹۷.
۶. غفاری نمین، سپیده، حقوق مهاجرت؛ با تجدید نظر و اضافات و با دیباچه دکتر علیرضا حجت زاده، چاپ دوم، تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۰.
۷. کوئن، بروس، مبانی جامعه‌شناسی با تجدید نظر اساسی و اضافات، ترجمه: غلام عباس توسلی و رضا فاضل، تهران: مرکز پخش و نمایشگاه دائمی، ۱۳۸۶.
۸. کیلی، ری و فیل ماریلت، جهانی شدن و جهان سوم، چاپ سوم، ترجمه: حسن نورائی بیدخت و محمد علی شیخ‌علیان، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۴.
۹. گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، چاپ بیست و هشتم، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، ۱۳۹۲.
۱۰. محمدی، جمعه‌خان، مبانی جامعه‌شناسی- در آمدی بر مفاهیم و اصطلاحات جامعه‌شناسی-، کابل: انتشارات امیری، ۱۳۹۳.
۱۱. نظری، نادر شاه، مهاجرت به غرب چکیده‌ای از درد و رنج مهاجرین افغانستان در اروپا. سال چاپ معلوم نیست.
۱۲. Çelik, Celaleddin , Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, ۲۰۱۳-۱.
۱۳. Çelik, Celaleddin, "Göç, Kentleşme ve Din", Din Sosyolojisi el Kitabı, ۲ Bsk., Editörler: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafik Yayınları, ۲۰۱۳-۱.
۱۴. Erjem Sezgin ve Kızılçelik Yaşar, Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Konya: Günay Ofset, ۱۹۹۲.
۱۵. Holton, R.J., Kentler, Kapitalizm ve uygarlık, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, ۱۹۹۲.
۱۶. Kılıçbay, M. A., Şehirler ve Kentler, Ankara: Gece Yayınları, ۱۹۹۳.

۱۷. Okumuş, Ejder, Toplumsal Değişme ve Din, ۲. Bsk., İstanbul: İnsan Yayınları, ۲۰۱۵.

۱۸. Sencer, Y., Türkiye'de Kentleşme, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ۱۹۷۹.

۱۹. www.refugeenewsturkey.org.tr . (۲۰۱۸,۱۰,۱۹)

سرمحقق عبدالجبارعابد

نگاهی اجمالی به شهر و فرهنگ شهر نشینی

An overview of the city and the culture of urbanization

Abdul Jabar Abid

Abstract

A city is a geographical area that has a definite population in which population density is seen and its people are engaged in activities other than agriculture. The city is not only made up of people, but also includes different groups such as social classes, families, different races, associations and production institutes, and so on.

The first cities were established in Mesopotamia, the Nile River and the Indus Valley. The first civilizations are still known as the civilizations of Mesopotamia, Egypt and India.

Philosophers, sociologists and urban planners have studied the city and the urban system and expressed their different views. One of these expressions is about the ideal city or Ethiopia, which is also called the utopia. The famous philosopher Plato is said to be the father of the ideal city theory. While emphasizing the characteristics of the ideal city, Plato continues to have interesting and readable discussions about governance and government owners.

Unlike Plato, Aristotle does not discuss the depiction of the utopia in the imaginary world, but in his view the families that

make up the village, and the villages eventually lead to the formation of the city.

The historical and evolutionary theories of the city are another discussion that has been considered by scholars. In this theory, the origin of cities, the factors of development and formation of cities have been studied and it has been made clear that the emergence and evolution of urban society belongs to an era in which humans from the stage of hunting and collecting food naturally to the period of production and benefit. Vector has taken a step.

Max Weber's view of the city as an economic entity is remarkable. According to him, the city is the habitat of residents who live primarily through trade, not agriculture. Also, the middle class, social organization and the role of production companies are other views that have been expressed in the formation of a city.

As early societies entered a new phase of life, laws and other successive phenomena gradually took shape, and human beings entered a social order and endeavored to take fruitful steps in establishing and elevating the culture of the urban city.

خلاصه

شهر منطقه جغرافیایی را گویند که دارای جمعیت مشخص بوده تراکم جمعیت در آن دیده شده و افراد آن به اموری غیر از کشاورزی اشتغال داشته باشند. شهر تنها به تجمع افراد تشکیل نمی شود، بلکه شامل گروه های مختلف چون طبقات اجتماعی، خانواده، نژاد های مختلف، انجمن ها و موسسات تولیدی و غیره می شود.

نخستین شهر ها در بین النهرین، رود خانه نیل و دره سند اساس گذاشته شده همچنان اولین تمدن ها، تمدن های بین النهرین، مصر و هند دانسته شده است.

فلاسفه، جامعه شناسان و شهرسازان شهر و نظام شهری را مورد مطالعه قرار داده و نظریات مختلف شان را ابراز داشته اند. یکی از این ابراز نظرها در باره شهر آرمانی یا ایتوپیا است که به مدینه فاضله نیز مسمما شده است. افلاطون فیلسوف مشهور پدر تئوری شهر آرمانی گفته شده است. افلاطون ضمن اینکه روی ویژه گی های شهر آرمانی تأکید دارد همچنان روی حکومتداری و صاحبان حکومت بحث های جالب و خواندنی دارد.

ارسطو برخلاف افلاطون از ترسیم مدینه فاضله در عالم تخیل بحث نمی کند، بلکه از نظر او خانواده هاست که دهکده را تشکیل می دهند و دهکده ها سرانجام منجر به تشکیل شهر می شوند.

نظریه های تاریخی و تکاملی شهر بحث دیگری است که در رابطه از جانب اندیشمندان نظراندازی شده است. در این نظریه پیدایش شهرها، عوامل توسعه و شکل گیری شهرها مورد مطالعه قرار گرفته و واضح ساخته شده است که پیدایش و تکامل جامعه شهر نشینی به عصری تعلق می گیرد که انسان ها از مرحله شکار و جمع آوری خوراک به شکل طبیعی به دوره تولید و بهره برداری گام برداشته است.

در بحث شهر به مثابه یک نهاد اقتصادی نظر ماکس وبر قابل دقت است. از نظر او شهر زیستگاه ساکنانی است که در درجه اول از راه تجارت نه زراعت زنده گی نمایند. همچنان طبقه متوسط، سازمان اجتماعی و نقش موسسات تولیدی دیدگاه های دیگری است که در تشکیل یک شهر ابراز گردیده است.

زمانیکه جوامع اولیه وارد مرحله زنده گی جدید شد به تدریج قوانین و سایر پدیده های یکی پی دیگر شکل گرفت و انسان ها وارد یک نظم اجتماعی گردیدند و تلاش نمودند تا در بست و اعتلای فرهنگ شهر نرشنینی گام های مثر بردارند.

مقدمه

در رابطه به شهر، شهرنشینی و فرهنگ شهری طی دهه های اخیر، از سوی دانشمندان- جغرافیا، جامعه شناسی، اقتصاد و جمعیت شناسی، تعاریف متعددی داده شده است. آنچه بسیار اهمیت دارد همانا بررسی این دیدگاه ها است، چنانچه بعضی معتقد اند شهر محل تمرکز جمعیت، ابزار تولید، سرمایه و نیاز هاست، عده ای شهر را منظره به شکل مصنوعی از جاده ها، ساختمان ها، دستگاه ها و بنا هایی می دانند که زنده گی در شهر را امکان پذیری سازد. دسته ای به توجه به قدامت تاریخی از شهر تعریف ها دارند و اقتصاددانان شهر را به محلی اطلاق می نمایند که اکثریت ساکنان آن مصروف کار زراعت نباشند، همچنان نظر جمعیت شناسان این است که افراد یا جمعیت باید معیار یک شهر باشد.

آنچه در این مقاله به بحث کشیده می شود همانا تعریف های از شهر، مفهوم شهر و فرهنگ شهر نشینی که مجموعه ای از قانونمندی های حاکم بر زنده گی افراد جوامع

شهری است همچنان به آراء صاحب‌نظران مرتبط به این تعریف‌ها مراجعه خواهد شد که امیدوارم جمع‌آوری این نقطه‌نظرها به منظور استفاده در تحقیقات بعدی پیرامون موضوع بتواند ممد واقع گردد.

مبرمیت موضوع

ایجاد شهر سابقه‌بسا طولانی دارد که علما و دانشمندان پیرامون شهر و پیدایش آن دیدگاه‌های متفاوتی را ارائه داشته‌اند. اما اینکه شهرچیست و به فرهنگ شهر نشینی چگونه تعریف می‌توان داد با همین مبرمیت مقاله حاضر را آماده می‌نمایم.

هدف

هدف از تحقیق حاضر بررسی شهر و مفهوم آن همچنان فرهنگ شهر نشینی است به منظور تنویر اذهان عامه و علاقمندان به موضوع شهر و فرهنگ شهری. گذشته از آن ماخذی خواهد برای آن دانش پژوهانی که در این راستا کار می‌نمایند.

شیوه تحقیق

تحقیق حاضر به شیوه تحلیلی و توصیفی استوار می‌باشد.

منظور از شهر، منطقه جغرافیایی است که دارای جمعیت مشخصی بوده و تراکم جمعیت در آن وجود داشته و افراد در آن به امور غیر کشاورزی اشتغال داشته باشند.

شهر یک سازمان اجتماعی پیچیده است. یعنی شهر تنها از تجمع افراد تشکیل نمی‌شود، بلکه مشتمل بر گروه‌های مختلفی مانند خانواده، طبقات اجتماعی، کارگاه‌ها و کارخانه‌ها، گروه‌های نژادی، انجمن‌های مختلف و غیره است. (۱: ۴)

شهرها مکان‌های تمرکز یافته‌ای هستند که انواع فعالیت‌ها و مشاغل در آن‌ها به صورت مراکز اجتماعی و تجاری متمرکز شده‌اند تا نواحی اطراف از آن بهره‌مند شوند.

شهر؛ سکونتگاهی نسبتاً بزرگ و دائمی است. تعریفی که از جانب سازمان ملل متحد به شهر داده شده چنین است:

شهر، مکانی با تراکم بالای جمعیت و مرکزیت سیاسی، اداری و تاریخی است که در آن، فعالیت اصلی مردم، غیر کشاورزی است و دارای مختصات شهری بوده که از طریق دولت محلی، اداره می‌شود.

شاخص‌های تفکیک شهر از روستا، عبارت است از:

- وسعت.

- وضعیت و نوع فعالیت اقتصادی.
- درجه اشتغال و قشربندی اجتماعی.
- درجه پیچیده گی روابط و مناسبات.
- چگونگی بهره گیری از نهادهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی.
- میزان و ترکیب جمعیت. (۱۰: انترنت)

سابقه شهر نشینی در جهان

شهر نشینی در جهان سابقه کهن دارد. اولین شهرها در مناطقی مانند بین النهرین، دره سند، دره رودخانه نیل، دره مکزیک و در سواحل و نقاط مرتفع پیرو (واقع در امریکای جنوبی) شکل گرفته اند. اولین تمدن های جهان تمدن های بین النهرین، مصر و هند دانسته شده است که امروز به تمدن های مرده مشهور اند و تمدن های مغرب زمین، از این سه تمدن نخستین مایه گرفته است. (۱۰:۱)

پیدایش جوامع شهرنشین را در تاریخ به عصری که انسان از مرحله شکار و گردآوری خوراک به عصر بهره برداری از زمین قدم نهاد و منابع معیشتی خود را بر اقتصاد یکجا نشینی و گسترش دهات در بین النهرین، مصر و هند بنا نهاد؛ منسوب می کنند. حدود پنج هزار سال قبل از آن زمان، جوامع شهر نشین با تجهیزات مختلف، صنعت بازرگانی و اقشار مختلف اجتماعی وجود داشته است. (۷۰:۴)

قابل ذکر است که آثار بزرگ شهر نشینی و بنا های ارزشمند از گذشته های دور بر جای مانده، اما رشد بی سابقه شهرها در عصر حاضر، به دنبال توسعه صنعت، در قرن نهمین اتفاق افتاده و همراه با رشد سریع جمعیت، ما شاهد ظهور و گسترش شهر های بزرگ، غول آسا و مترکم هستیم که تا پیش از قرن نهمین و انقلاب صنعتی سابقه نداشته است. از روزگاران کهن تا به امروز، فلاسفه، جامعه شناسان، شهر سازان، شهر و نظام شهر نشینی را از دیدگاه های خاص مورد توجه قرار داده و نظریات مختلف را ارائه داشته اند که به برخی از این نظریات اجمالاً نظر اندازی می شود:

۱- شهر آرمانی یا اوتوپیا

در تاریخ عقاید و افکار اجتماعی نظریه « آرمان شهر » جای به خصوص را به خود اختصاص داده است. این نظریه که به « مدینه فاضله » یا « اوتوپیا » نیز شهرت یافته است مبتنی بر تصور خوشبینانه نسبت به امکان ایجاد شهرهایی است که از هر جهت نظام

یافته و زیر نظارت دقیق دولت یا سازمان های خاص دینی، سیاسی و حقوقی قرار داشته باشد یا به وسیله فلاسفه یا حکما یا ایدیالوگ ها اداره شود.

« نظام مدینه فاضله افلاطون که بیشتر هدفش اشاره به دولت - شهر های قدیم یونان است مبتنی بر محدودیت تعداد جمعیت شهر (۵۰۴۰ نفر) منطقه بندی بر حسب طبقات اجتماعی که سلسله مراتب معینی دارند. محدودیت ازدواج ها و موالید ساکن شهر، تعلیم و تربیت همگانی و دولتی و جا به جا کردن جمعیت اضافی بر حسب نظریات فلاسفه و حقوقدانان است. » (۶۳:۱)

افلاطون پدر تئوری شهر آرمانی است. در مدینه فاضله افلاطون، حاکمان حکیم هستند یا حکیمان حکومت می کنند. از این رو وی ویژه گی های را که باید آرمان شهر داشته باشد توصیف کرده است. (۷۲:۷) واحدهای مورد مطالعه افلاطون دولت، شهر یا جمهوری های فدرالی یونانی به تعبیر امروزی است. افلاطون اولین کسی است که درخصوص مدیریت شهری و برنامه ریزی برای اداره امور شهرها، نظر کارشناسی مطرح کرده است. افلاطون عقیده دارد هر شهر باید حد متناسبی از جمعیت را در خود جای دهد و بیش از آن تأثیر منفی بر زنده گی شهروندان و نیز دولت خواهد داشت.

ارسطو نیز پاره از نظریات افلاطون را تأیید می کند، خود در اصول حکومت آتن و سایر آثارش مونوگرافی ۴۰۰ شهر از شهر های یونان را تهیه کرده است. ارسطو و افلاطون آگاهانه بر علیه تحرک های جمعیتی و اقتصادی زیادطلبانه عصر خود واکنش نشان میدادند. خصوصاً جمهوری آتن که می توانست با اضافه جمعیت دچار هرج مرج یا آشوب گردد. این نظریه محافظه کارانه بود که می گوید جمعیت شهر باید ثابت باشد و به طبقات تقسیم بندی شود و در این باب دولت شهر اسپارت را الگوی تمام عیار آن می دانستند. (۶۳:۷)

ارسطو برخلاف استادش افلاطون به ترسیم مدینه فاضله یا شهر ایده آل در عالم خیال (هر چند برگرفته از واقعیات باشد) نمی پردازد بلکه راجع به آنچه هست صحبت می کند. ارسطو معتقد است از گرد هم آمدن چند خانواده، دهکده ها و از تجمع دهکده ها، شهرها به وجود آمده است. (۴۰:۸)

او معتقد به این امر است که جمعیت خیلی کم و یا جمعیت خیلی زیاد مضر هستند، زیرا جمعیت اگر خیلی کم باشد قادر به رفع حواجی داخلی نیست... و موقعی که جمعیت شهر زیاد است... بر قرار کردن حاکمیت قانون از عهده کارگزاران خارج است. (۸:۸)

گرایش ها و یا نظریات محافظه کارانه در یونان باستان که موجبات محدود کردن را فراهم می کرد، برعکس در تمدن های دیگر افزایش نا محدود را سبب می شد چنانکه پرودون و مارکس اضافه جمعیت را که موجب به فساد و هرج مرج و نهایتاً به انقلاب می شود تایید کرده مطلوب می دانستند چه به نظر آن ها وقوع انقلاب به نفع مردم است.

نظریه « آرمان شهر » افلاطون به صورت های مختلفی در « آراء اهل المدینه الفاضله » فارابی و در « شهر خدا » اثر سن آگوستین « شهر آفتاب » اثر کامینلا و « اوتوپیا » اثر توماس مور منعکس است و هر کدام در حقیقت ویژه گی های فیلسوف مآبانه و آرمانگرایانه یک شهر مطلوب و آرمانی را ترسیم کرده اند.

۲- نظریه های تاریخی و تکاملی شهر

صاحبان این نظریه با مطالعه شهر از خلال تاریخ و در گذر زمان، چگونگی پیدایش، عوامل موثر در توسعه، مراحل رشد و روند شکل گیری شهرها را مورد مطالعه و مذاقه قرار داده سعی نموده اند تا آینده شهر را براساس گذشته آن پیشبینی کنند. در این دیدگاه شهر یک پدیده تاریخی است که مرحله از رشد و تکامل جوامع انسانی را نشان میدهد و گاه به صورت موجودی که متولد می شود رشد می کند و سپس می میرد، مطرح شده است. چنین تحولی مبتنی بر تحول دولت ها و تغییرات سیاسی است که در جوامع رخ میدهد و نوعی فلسفه تاریخ ادواری را در خود دارد. هر مرحله از تحول شهر نشینی با مرحله از تکامل تمدن و فرهنگ بشری هماهنگ و همراه است.

بر اساس این نظریه، پیدایش و رشد جامعه شهرنشینی را به عصری که انسان از مرحله شکار و جمع آوری خوراک به صورت طبیعی، به دوره تولید و بهره برداری از زمین گام برداشت، منسوب کرده اند. نخستین شهرها در بین النهرین و خاورمیانه در حدود ۵۰۰۰ تا ۸۰۰۰ ق م پیدا شد و روش های پیشرفته کشت اهلی کردن حیوانات، امکانات تازه را فراهم نمود. اقتصاد یک جا نشینی و توسعه دهکده های نئولیتیک در بین النهرین، مصر و دره سند و نقاط دیگر زمین مانند امریکای مرکزی و جنوبی شکوفایی تازه ای به پیدایش و رشد شهرنشینی داده است.

یکی از مشهورترین صاحب‌نظرانی که نظریه تاریخی شهر را ارائه کرده فوستل دوکولانژ دانشمند فرانسوی است که «شهر باستان» را نوشته است. او از پیشگامان نظریه تاریخی شهر محسوب می‌شود. به نظر او هسته اصلی اجتماع پیش از شهرنشینی خانواده بود که نقطه تمرکز و تجمع خود را در قلب، نماد دینی خود و ستایش پدر به عنوان کشیش می‌یافت و اتحاد چند خانواده، قلب یا هسته فراتری (قبیله) را تشکیل میداد. چند قبیله نیز مشروط بر اینکه دین هریک محترم شمرده شود با هم متحد می‌شدند. روزی که چنین اتحادی صورت گرفت شهر به وجود آمد.

با توجه به نظر ماکس وبر که می‌گفت: «نقطه تعیین کننده در پیدایش شهر، اتحاد دینی و استقرار قلب و مرکز شهر بود. شهر شکل جدیدی از تقدیس را برای پرستش عمومی پیش گذارد، در واقع شهر باستانی، نوع اجتماع دینی بود.» (۵۹:۹)

به دنبال نظریه کولانژ، گلوتس (Glots) از نظریه او فراتر رفته و سه نیروی خانواده، شهر و فرد را که هرکدام به نوبه خود در یک دوره غالب بودند در نظر می‌گرفت و در نتیجه تاریخ نهاد های یونانی شهر را به سه دوره تقسیم می‌نمود: در نخستین دوره، شهر از خانواده ها تشکیل می‌شد که با تعصب بسیار از حقوق باستانی خود دفاع می‌کردند. در دوره دوم شهر خانواده ها را به خود وابسته دانسته و آنها را واحد های آزاد شده خوانده است. در دوره سوم فردگرایی سبب آشوب و طغیان شده و شهر را به ویرانی کشاند. این تحلیل و برخورد گلوتس نسبت به نگرش فوستل دوکولانژ مبنی بر احتمال وجود روند پیشرفت در دل نهاد پیچیده که شکل گیری شهر را ممکن می‌سازد بسی فراتر و عمیق تر است. (۶۰:۹)

تعدادی از اندیشمندان دیگر از دیدگاه تاریخی و جامعه شناسی، شهر را در قرون وسطی در مغرب زمین، در آسیا، شهر های اسلامی و خاورمیانه به لحاظ هسته بازرگانی و اقتصادی مورد ملاحظه و مذاقه قراردادند، به طوریکه از خلال این مطالعات ویژه گی های خاص شهر نشینی و غنای تمدن شهر نشینی انسان به خوبی روشن می‌شود.

آنتونی گیدنز، چهره های سنتی و گذشته شهرها را این طور نمایان می‌سازد: «در اکثر شهر های جهان باستان با گوناگونی تمدن های شان، برخی ویژه گی های مشترک یافت گردیده اند. شهرها معمولاً دارای دیوار بودند؛ دیوار ها که اساساً به خاطر دفاع نظامی برپا می‌شد برجدايي اجتماع شهری از روستا تأکید می‌کرد. ناحیه مرکزی شهر که اغلب

شامل فضای عمومی بزرگی بود، گاه در درون دیوار داخلی دومی احاطه می شد. مرکز شهر اگر چه معمولاً دارای بازاری بود، اما با نواحی تجاری که درهسته شهرهای امروزی یافت می شوند کاملاً فرق داشت. ساختمان های اصلی تقریباً همیشه مذهبی و سیاسی بودند مانند معابد، کاخ ها و غیره. سکونتگاه های طبقه حاکم یا نخبگان در مرکز شهر یا نزدیک شهر بود، درحالیکه طبقات غیرممتاز نزدیک به کناره های شهر زنده گی می کردند و برخی بیرون از دیوارهای شهر می زیستند اما درمواقع حمله خارجی می توانستند به سرعت وارد آن شوند.» (۶:۶۰۲)

ابن خلدون معتقد به این است که دولت ها قبل از به وجود آمدن شهرهای بزرگ و کوچک تشکیل می یابند و تأسیس شهرهای کوچک و بزرگ پس از بوجود آمدن دولت هاست. « ساختمان کردن شهرها و بنیان نهادن خانه ها بیگمان از انگیزه ها و تمایلات شهر نشینی است که تجمل خواهی و ناز و نعمت و سکون و آرامش موجب بنیان گذاری آن ها می شود. و دیگر آنکه شهرها و پایتخت ها دارای هیاکل و ساختمان های عظیم و عمارات با شکوه هستند و آنها را برای عموم بنیان می نهند نه مخصوص افراد ویژه، و از اینرو بنیان نهادن چنین بناهای عظیمی ناچار به همدستی گروه های بزرگ و به همکاری جمعیت های زیادی نیازمند است.» (۲:۶۷۳)

آگاهی از نظریات ابن خلدون اندرباب بادیه نشینی و شهر نشینی هم مهم است؛ به گفته او: زنده گی بادیه نشینی به منزله اصل و گهواره تمدن کهن تر و پیشتر از زنده گی شهر نشینی است. اساس و تشکیل شهرها و جمعیت آنها از بادیه نشینان به وجود آمده است. هنگامیکه وضع زنده گی طوایف توسعه یابد و در توانگری ورفاه به مرحله برتر از میزان نیازمندی برسند؛ آن وقت وضع نوین آنان را به آرامش طلبی و سکونت گزیدن وا می دارد و برای بدست آوردن میزان بیشتری از حد ضرورت و نیاز با یکدیگر همکاری می کنند و در راه افزایش خوراکی ها و پوشیدنی ها می کوشند و به بهتر کردن و ظرافت آن ها توجه می کنند و درصدد توسعه خانه ها و بنیانگذاری شهرهای کوچک و بزرگ می برآیند.» (۲: ۲۲۵-۲۲۹)

او می گوید که هرگاه مردم شهری را مورد کنجکاوی و تحقیق قرار دهیم، خواهیم دید که بیشتر آن ها در آغاز از بادیه نشینان و اهالی دهکده های آن شهر بوده اند (مهاجرت روستا به شهر) که پس از رسیدن به مرحله توانگری و ثروت به شهر منتقل شده و در آن سکونت

گزیده و رفته رفته به رفاه زنده گی و تجمل خواهی شهر نشینی متمایل گشته اند (روحیه شهری) و باید دانست که هریک از دوگونه زنده گانی بادیه نشینی و شهر نشینی در نوع خود متفاوت و گوناگون است.

۳- شهر به مثابه یک نهاد اقتصادی

هر گاه شهر را به مثابه یک نهاد اقتصادی در نظر بگیریم اضافه تر ماکس وبر جامعه شناس معروف در این باره نظر اندازی نموده است. او شهر را زیستگاه ساکنانی می داند که در درجه اول از راه بازرگانی نه کشاورزی زنده گی می کنند. وبر در کتاب معروف خود « شهر در گذر زمان » شهر سوداگرو بازرگان را در مقابل شهر مصرف کننده قرار می دهد. او از نوع سومی شهر تولید کننده نیز سخن می گوید که افزایش جمعیت و قدرت خرید آن ناشی از استقرار کارخانه ها، صنایع دستی یا صنایع خانواده گی است. (۷۰:۹) او نمونه هایی شهر های باستانی، شهر های آسیایی و انواع شهر های قرون وسطی را در این شمار قرار میدهد.

پیرن (Pirenne) جامعه شناس معروف، وجود جمعیت طبقه متوسط و سازمان اجتماعی را در تشکیل شهر لازم میدانست و از سوی دیگر شهر را اجتماع بازرگانان می داند. به نظر او دو خصلت ویژه در تشکیل یک شهر لازم می آید: جمعیت طبقه متوسط و یک سازمان اجتماعی.

نکته قابل توجه دیگر برای پیرن رشد یک طبقه جدید بازرگان بود که خود را با حومه شهر و اتباع آن بیگانه می یافت ... از نظر پیرن شهر اجتماع بازرگانان است. (۶۹:۱) خلاصه این که پیرن در کتاب « شهر های قرون وسطی » دو خصلت را برای پیدایش شهر لازم می داند:

۱- جمعیت طبقه متوسط - که اساساً شهر و ظهور این طبقه با هم دارای همبستگی قابل توجهی بوده است.

۲- سازمان اجتماعی مناسب - که این سازمان اجتماعی از نظر پیرن، اجتماع بازرگانان است. (۴۶:۸)

ژان رمی (J.Remy) اقتصاددان بلژیکی، شهر را به مثابه یک پدیده اقتصادی مطالعه می کند. به نظر او پیدایش شهرهای بزرگ سبب تمرکز وسیع مراکز تصمیم گیری موسسات

تولیدی می شود که همواره با تحرک و جنب و جوش و فعالیت مداوم و سراسام آوری توأم است. و این تمرکز و تحرک هرچه بیشتر باشد نشانه بیشتر اقتصادی است. (۷۱:۱)

اگست کنت جامعه شناس معروف، بر جامعه صنعتی تأکید بیشتر دارد، او چهار مورد را در این رابطه مشخص می نماید:

۱- روحیه علمی بر جامعه صنعتی حکومت خواهد داشت.

۲- صنعت اولین تجلی عینی و اجتماعی روح علمی و قلب و هسته اصلی جامعه صنعتی خواهد بود.

۳- افزایش تولید صنعتی یا متمرکز شدن کارگران و توده های زحمتکش در اطراف کارخانه ها و در چهار چوب شهر ها صورت خواهد پذیرفت. (۵۰:۸)

ژرژ فرمن اندیشمند دیگری است که روی جامعه شهری ابراز نظر نموده است. وی با تمایز دو نوع محیط یعنی محیط طبیعی و محیط فنی به ذکر خصلت های هریک، از میزان ارتباط با طبیعت می پردازد. جامعه فنی یا تکنولوژیک وی موید جامعه شهری است. محیط طبیعی محیطی است که در آن انسان با تماس مستقیم و بی واسطه به طبیعت قرار می گیرد... در محیط فنی بین انسان و طبیعت شبکه ای از ماشین ها، فنون پیچیده، شناخت ها، وسائل شناخته شده، تغییر و شکل یافته و تطابق یافته قرار می گیرد. (۵۱:۸)

بنابراین شهر مرحله تکامل یافته تری از تمدن و مدنیت میباشد و مشخصه آن فاصله گرفتن از طبیعت و توسل بشر به مصنوعات خود است.

گراس که اقتصاددان معروف است می گوید که: قبل از به وجود آمدن جامعه قصبه نشین، اقتصاد چادر نشین وجود داشت و بعد از به وجود آمدن جامعه قصبه نشین، اقتصاد اشتراکی که بدوی ترین شکل اقتصاد است به وجود آمد. قصبات هنگامی تبدیل به شهر گردیدند که طبقه سوداگر به طور دائم در قصبات سکونت اختیار کردند و در خانه های شان به دادوستد پرداختند. سرانجام هنگامیکه شرایط و مقتضیات مساعد تر شد، شهرهای کوچک به شهر های بزرگ تبدیل گردید. این شهر ها بر اثر پیدایش امپراتوری ها و دولت های ملی به وجود آمدند، وی شرایط پیدایش شهر بزرگ را به شرح زیر معرفی می کند، منابع طبیعی سرشار، شرایط مساعد برای حمل و نقل، مساعد بودن زمین برای ساختن جاده های طویل، نزدیکی به دریا یا رود، مسافت زیاد به شهر های بزرگ دیگر، آب و هوای معتدل. (۵۶:۸)

یکی از مهم ترین مفاهیمی که با شهر رابطه بسیار نزدیک دارد و ابعاد اجتماعی و سیاسی آن نیز پررنگ تر است واژه شهروندی است. گرچه این واژه به کرات در "جمهوری افلاطون" آمده است و آن را به معنای تابعیت یک فرد در واحد سیاسی دولت - شهر و حقوق مترتب بر آن میدانند اما امروز این مفهوم گسترشی بیشتری یافته است و حقوق شهروندی حیات دوباره و غنی تری یافته است. (۲۶:۸)

انسان شهری انسانیتی است که آگاهی ازهنجارهای جامعه داشته باشد، اخلاق و قانون زنده گی شهری را بداند، تکلیف خود و دیگران را درک کند در خوب و بد جامعه خود را شریک بداند همچنان در تغییر و تحول چه از لحاظ امنیتی باشد یا روحی و جسمی و یا حقوق شهروندی مسئولیت پذیر باشد و در بهسازی محیط زیست و تعالی فرهنگی از هیچگونه تلاش چشم پوشی ننماید. بناء شهر نشین خوب کسی است که تمام داشته های جامعه را ملکیت عام داند و در حراست آن ملکیت به مانند ملکیت شخصی خودش از هیچگونه جدوجهد دریغ نرزد.

مفهوم شهر نشینی

شهر نشینی فرایندی است که در آن تعداد بی شماری از افراد از سکونتگاه های روستایی به سکونتگاه های شهری نقل و مکان می کنند. هنگامیکه تعدادی زیادی از مردم از روستا به شهر رو می آورند، به کار اشتغال می ورزند و درشهرها سکونت می گیرند ، روند شهر نشینی آغاز می شود. (۳۷۱:۵)

شهرنشینی فرایندی است که در آن تغییراتی در سازمان اجتماعی سکونتگاه های انسانی به وجود می آید که حاصل افزایش، تمرکز و تراکم جمعیت می باشد. از نظر سازمانی، در شهرنشینی دگرگونی هایی در ساخت اجتماعی، اقتصادی و کارکردهای جمعیتی ایجاد می کند. (۲۳:۸) این جریان تغییراتی را در ساخت فضای داخلی شهرها به وجود می آورد. فرایند شهر نشینی زمانی روی میدهد که عدۀ زیادی از مردم ، مناطق کشاورزی کشور را ترک کنند و سکونتگاه های شهری ایجاد نمایند. (۳۶۰:۵) به طور کلی شهرنشینی دارای دو خصیصۀ اصلی است :

۱- مهاجرت مردم از حوزه های روستایی به شهری، جهت اشتغال در فعالیت ها و مشاغل غیر کشاورزی. به سخن دیگر، شهرنشینی کارکردهای اقتصادی ویژه ای را در اختیار مردم

قرار می دهد و تراکم جدیدی را به وجود می آورد و در نتیجه در کاربری زمین شهری نیز تغییراتی را موجب می شود.

۲- دگرگونی در سبک زندگی مردم، از سبک زندگی روستایی به شهری، به همراه تغییر در ارزش ها، نگرش ها که رفتارهای تازه ای را سبب می شود. (۴:۱۲)

دو جامعه شناس معروف به نامهای پل بی. هورتون (Paul B.Horton) و چسترال هانت (Chester L.Hunt) شش شرط لازم را برای شهر نشینی ذکر کرده اند:

۱- باید در بسیاری از مشاغل تخصصی در شهر تقسیم کار وجود داشته باشد.

۲- سازمان اجتماعی باید بر اشتغال، و طبقه اجتماعی مبتنی باشد بر روابط خویشاوندی.

۳- باید به جای نهاد خانواده، نهاد های رسمی دولتی و ملی (سراسری) حاکم باشد.

۴- باید نظام بازرگانی و تجارت وجود داشته باشد.

۵- باید وسایل ارتباطات و حفظ سوابق وجود داشته باشد.

۶- باید فناوری نظام یافته و معقولی وجود داشته باشد. (۵:۳۶۲)

باید گفت که روابط میان شهر نشینان، بیشتر غیرشخصی است و فرد با اکثرکسانیکه ارتباط بر قرار می کند نا آشناست و روابط میان افراد چندان پایدار نیست. جمعیت شهر چنان نا متجانس، انبوه و گسسته است که شخص می تواند به آسانی نا شناخته بماند و به شیوه دلخواه و مطابق ذوق و سلیقه خود زنده گی کند. در محیط شهری، بر خلاف محیط جامعه روستایی، شیوه های قومی، سنت ها و اهداف مشترک که مانع انحراف افراد از شیوه رایج زنده گی می شوند، بر رفتار جمعی اعضای جامعه غالب نیست. این عوامل بازدارنده در محیط شهری ضعیف شده اند و فرد از قیدو بند آن ها رهاست؛ از این رو، زمینه برای انحراف از ارزش های حاکم بر جامعه و به وجود آمدن گروه های منحرف و خلافکار مساعد است. درچنین محیطی ممکن است فرد به چنین گروه هایی جذب شود. در چنین محیط نسبت جمعیت شهری و گمنامی نسبی افراد در شهر در مقایسه با جوامع روستایی، زمینه را برای خلافتکاری و ارتکاب جرم و جنایت فراهم می سازد.

شهر نشینی از دیر باز مورد توجه انسان ها بوده است. به دلیل امتیازات و امکانات نسبی موجود در شهر انسان ها دوست دارند در شهر زنده گی نمایند. از مزایا و امکانات آن

استفاده نمایند. شاید کسی پیدا نشود که آرزو زنده گی بهتر و آسوده گی و رفاه بیشتر را نداشته باشد. زنده گی در شهر تا حدودی می تواند او را در این امر کمک نماید. فرهنگ که نمادی از دوستی، همدلی، همسویی و همگرایی بین افراد جامعه است. (۱۸۶:۳) همراه با شهر نشینی ارزش ها و آداب دیگری را نمایانگر است که اجمالاً به آن نظراندازی می شود.

فرهنگ شهرنشینی مجموعه از ارزش ها، هنجارها، نهادها، فضاها، امکانات، مقررات و آدابی است که به زنده گی در جامعه شهری نظم و تعادل می بخشد. از این منظر فرهنگ شهرنشینی امروزه بخش مهمی از فرهنگ عمومی هر جامعه را تشکیل می دهد که کیفیت آن نقش اساسی در فرآیند توسعه پایدار، کیفیت زندگی، سلامت و شادابی عامه مردم دارد. از سوی دیگر تبدیل ساکنان شهر به شهروندان تمام عیار مستلزم ایجاد و گسترش فرهنگ شهرنشینی است.

فرهنگ شهرنشینی مجموعه از ارزشها، نگرشها، قوانین مشترک بنیادی است که در بردارنده احساس تعلق، احترام به میراث مشترک و همچنین تشخیص حقوق و تعهدات شهروندی است. فرهنگ شهرنشینی مجموعه ای از هنجارها، ارزش ها و باورهایی است که نوع زنده گی انسان را در شهر تعیین می کند و با توجه به موقعیت، کارکرد یا وظیفه اجتماعی که بر آن محول شده، بررسی می شود. (۱۱: انترنت)

در چند دهه اخیر همراه با تشدید روند جهانی شدن، گسترش ارتباطات و پیدایش شبکه های اجتماعی، شیوه زنده گی شهری بسیار پیچیده تر و متنوع تر شده است. رشد سریع شهرنشینی در جهان، به ویژه در کشورهای جهان سوم، از یک سو فرهنگ های مختلف جهان را با هم مرتبط کرده است، و از سوی دیگر مرزهای فرهنگی میان جوامع شهری و روستایی را در هم ریخته است. گذشته از آن سازماندهی فرهنگ شهرنشینی و دستیابی به یکپارچگی و همگرایی فرهنگی را بسیار دشوار ساخته است.

زنده گی کنونی شهری نیاز به قوانین و ارتباطات خاصی دارد و هرگونه قصور، کوتاهی و نادیده گرفتن قوانین، موجب بسیاری از ناهنجاری های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می شود، لذا باید به شهروندان در جامعه، قوانین مربوط به شهرنشینی، یادآوری و آموزش داده شود. با توجه به بافت پیچیده که شهرها دارند و زنده گی در آنها بدون رعایت قوانین و آداب و رسوم شهرنشینی ممکن نیست، لذا این امر باعث تقویت اساسی قوانین

شهروندی و فرهنگ شهرنشینی شده و از بسیاری هزینه های گزاف که مسبب آن، ناهنجاری ها و ناملايمات اجتماعي است، جلوگیری خواهد کرد. باید گفت با تطبيق پلان انكشاف شهري، فرهنگ شهرنشینی نیز باید ارتقا يابد که در این راستا نقش رسانه ها بسیار کلیدی می باشد. رسانه ها می توانند با ارائه راهکار و پیشنهادات کارشناسی در امر توسعه بخشی، نقش بسزایی در توسعه شهر داشته باشند. علیرغم اینکه توسعه شهري مستلزم مشارکت مردم بوده و این مشارکت زمانی صورت می پذیرد که فرهنگ سازی لازم انجام گرفته باشد. در واقع همان ارتقاء فرهنگ عمومی شهرنشینی است و این امر مهم تنها توسط رسانه ها و در کنار توسعه شهري، امکان پذیر خواهد بود .

نتیجه

در شهر امکانات بیشتر و آسوده گی زیادتری وجود دارد از این رو بسیاری ها برای زنده گی، شهر را انتخاب می کنند و با خود یک فرهنگ یا یک سنت متفاوت را انتقال می دهند که این فرهنگ بر فرهنگ شهر نشینی تأثیر عمیق به جا می گذارد. احترام گزاردن به قانون و حفظ ارزش های شهري، نشان دهنده درک منطقی ما از مفهوم شهروندی و شهرنشینی می باشد؛ ولی متاسفانه امروز بیشترین مشکل ما عدم درک و دریافت درست و یا عدم رعایت اخلاق و قوانین شهري است. بسیاری از جامعه شناسان به این باور هستند که نبود فرهنگ شهر نشینی و بی اعتنائی مردم نسبت به رعایت اصول زنده گی بهتر شهري باعث ازدحام و آلوده گی بیش از حد در شهرها شده است. این کارشناسان معتقداند اگر نهادهای اجرایی یا شهروندان، خود مانع اعمال و رفتارهای خلاف شوند، بی تردید قانون پذیری و رعایت فرهنگ شهري و شهرنشینی رشد می نماید.

فرهنگ با زندگی شهري بالیده و راه تکاملی پیموده است. شهر واقعی، فارغ از زمان و مکان بدون فرهنگ بی معناست . فرهنگ شهرنشینی مجموعه از ارزش ها، هنجارها، امکانات، مقررات و آدابی است که به زنده گی در جامعه شهري نظم و تعادل می بخشد و لازمه زنده گی در شهر داشتن فرهنگ شهرنشینی است. اما در اوضاع و احوال امروزی مشکل بزرگ جامعه شهري ضعف فرهنگ شهري شهروندان و نارسائی در مدیریت و برنامه

ریزی شهری است که همراه با روند روز افزون توسعه شهر و شهر نشینی و مهاجرت های بی رویه به شهرها سبب بروز بحران های مختلف در زنده گی شهری شده است.

مآخذ

- ۱- توسلی، غلام عباس، جامعه شناسی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴.
- ۲- خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون، ترجمه پروین گنابادی، چاپ پنجم، جلد اول، تهران: وزارت فرهنگ و آموزش، ۱۳۶۳.
- ۳- سعید، عبدالرسول، نقش رسانه ها در تأمین فرهنگ شهر نشینی، مجموعه مقالات پنجمین سمینار علمی - تحقیقی میلاد کابل، شاروالی کابل، ۱۳۹۳.
- ۴- شکویی، حسین، دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۷۴.
- ۵- کوئن، بروس، مبانی جامعه شناسی، ترجمه غلام عباس توسلی و رضا فاضل، تهران: سمت، ۱۳۸۶.
- ۶- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ دوازدهم، تهران: ۱۳۸۳.
- ۷- محسنی، منوچهر، مقدمات جامعه شناسی، تهران: دوران، ۱۳۷۹.
- ۸- نقدی، اسدالله، در آمدی بر جامعه شناسی شهر، چاپ اول، همدان: فن آوران، ۱۳۸۱.
- ۹- وبر، ماکس، شهر در گذر زمان، با پیشگفتار تحلیلی مارتیدال، ترجمه شیوا کاپیانی، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۹.
- ۱۰- شهر - ویکی پدیا دانشنامه آزاد- ۱۳۹۸/۷/۲۷ -
<https://fa.wikipedia.org/wiki/%D>
- ۱۱- خبر گذاری ایمن، فرهنگ شهر نشینی- ۱۳۹۸/۷/۲۷ -
<https://www.imna.ir/news>

پوهنځیار عبدمحمد فلاح

سبب عقد در قانون مدنی افغانستان

Cause of contract in Afghanistan civil law

Eid M. Falah

Abstract

In contracts consider two very important issues. One is pillar of contracts and the other is conditions of contracts. There are three pillars in Afghanistan civil law. This research is about cause and cause is one of contracts pillars. Cause is a destination in primitive theory which promisor accept commitment for it. Or in other words cause is a commitment that promisor promise for another one. In new theory cause is a motivation in which persuade promisor to promise. But in Afghanistan law the old theory has accepted not the new. Cause is very important in contracts and it is valid in contracts when it has necessary conditions and these conditions are: agreement with peace and general mores and existence of legal cause.

The most important question of this research is what is definition and conditions of cause in Afghanistan law? And importance of this research is: if there is legal cause in contracts the contracts are valid and landlord with tenant must consider the cause in coagulation time otherwise they maybe in disadvantage. The research Method of this essay is analytic and descriptive

خلاصه

در بحث قراردادها دو موضوع مهم مطرح می‌گردد، یکی ارکان قراردادها و دیگری شرایط قراردادها. در قانون مدنی افغانستان قراردادها بصورت عموم دارای سه رکن است. سبب یکی از ارکان قراردادها است. سبب در نظریه قدیم عبارت از مقصد است که متعهد بخاطر آن تعهدی را قبول می‌کند و یا به عبارت دیگر سبب عبارت از تعهد است که متعهد به خاطر آن تعهدی را به نفع شخصی دیگر به عهده می‌گیرد. در نظریه ای جدید سبب عبارت انگیزه ای است که شخص متعهد را به تعهد ترغیب می‌کند. در قانون مدنی افغانستان نظریه قدیمی پذیرفته شده است نه نظریه جدید. سبب در قراردادها اهمیت زیاد دارد و در صورتی سبب در قراردادها اعتبار دارد که شرایط لازم را داشته باشد و این شرایط عبارتند از عدم مخالفت به نظم عمومی و آداب عمومی و موجودیت سبب مشروع. مهمترین سوال این تحقیق اینست که در قانون مدنی افغانستان تعریف و شرایط سبب چیست؟ و اهمیت تحقیق در این است که اگر سبب در قراردادها بصورت قانونی آن موجود باشد قراردادها اعتبار دارد و طرفین قرارداد باید در زمان انعقاد قرارداد، سبب را نیز مدنظر بگیرند و در غیر آن ممکن است متضرر شوند.

مقدمه

سبب یکی از ارکان مهم قرارداد است، یعنی هر قرارداد، باید دارای سبب باشد در غیر اینصورت قرارداد باطل می‌باشد. در کتاب دوم قانون مدنی افغانستان نیز به ارکان عقد پرداخته شده است و سه چیز (رضایت، موضوع و سبب) را به عنوان رکن عقد بیان نموده است. در مورد سبب چهار ماده (۵۹۱ - ۵۹۴) اختصاص یافته است که در ماده ۵۹۱ قانون مدنی کشور سبب تعریف شده است: سبب عبارت از مقصد اصلی است که عقد وسیله مشروع رسیدن به آن قرار گرفته باشد. البته یکی سبب تعهد است و دیگری سبب عقد است که منظور از سبب تعهد همان هدف قانونگذار در قراردادها است و منظور از سبب عقد هدف طرفین قرارداد است. نظریه سبب، تاریخچه طولانی دارد که به حقوق روم می‌رسد. حقوق روم قدیم خصوصاً در اوایل دوره جمهوری تا مدتی به علت غلبه شکل گرابی، از نظریه سبب دور بود. در این دوره قراردادها در حقوق روم قدیم شکلی بود و براساس شکلیات خاص منعقد می‌گردید. سه نوع عقد در حقوق روم موجود بود که اولی آن عقد صوری و دومی عقد لفظی، سومی عقد کتابتی بود که این سه نوع قرارداد، در واقع

قالب و چهارچوب بود که قراردادهای آنها ریخته می‌شد و اراده در آن هیچ نقش نداشت. بعد از ایجاد تحول در حقوق روم قدیم، خصوصاً در اواخر دوره ای جمهوری، نظریه سبب به صورت ابتدائی تحت عنوان دعوی استرداد و تدلیس مطرح شد و در دوره امپراطوری نظریه سبب در عقد قرض مطرح شد. قبل از دوره امپراطوری در صورتی که قرض گیرنده قبل از دریافت قرض، سندی قرض را به قرض دهنده می‌داد، باید قرض گیرنده ثابت میکرد که مبلغ قرض را دریافت نکرده است، اما در دوره امپراطوری این موضوع تغییر کرد و قرض دهنده باید ثابت می‌کرد که مبلغ قرض را پرداخته کرده است و اگر ثابت نمی‌کرد مستحق دریافت قرض نمی‌شد به علت اینکه سبب موجود نبود. علاوه بر این در این دوره عقود شکلی اعتبار خود را از دست داده و عقود غیر شکلی نیز در حقوق روم ظهور کرد. بعد از این تحولات، حقوق روم به نظریه سبب نزدیکتر شد؛ زیرا به هر اندازه ای که اراده در قراردادهای نقش پیدا کند به همان اندازه نظریه سبب، نقش خود را تبارز می‌دهد و هر اندازه ای که به عقود شکلی اهمیت داده شود به همان اندازه نظریه سبب نقش خود را در قرارداد از دست می‌دهد. حقوق روم در قرنهای هفتم الی یازدهم، به رکود مواجه شد و در قرن یازدهم زمانی که پوهنحی‌های حقوق در آلمان و فرانسه و ایتالیا ساخته شد، دوباره حقوق روم احیاء گردید و حقوقدانان آنرا مورد توجه قراردادند. از این قرن به بعد تا اوایل قرن نوزدهم نظریه سبب، همیشه در تحولات بود. اما با تمام تحولات که داشت نظریه سبب از مفهوم سنتی خود تغییر نکرد و بعد از قرن نوزدهم نظریه جدیدی راجع به سبب مطرح شده که با نظریه قدیمی و سنتی متفاوت بود (۹: ص ۲۴۷) ازینجا است که راجع به سبب دو دیدگاه سنتی و جدید بوجود می‌آید که هرکدام این نظریات در مباحث بعدی بصورت مفصل مورد مطالعه و بررسی قرار خواهد گرفت.

مبرمیت

بحث سبب هم اهمیت علمی دارد و هم اهمیت کاربردی و عملی دارد. اهمیت علمی آن این است که سبب یکی از مباحث مهم در بحث قواعد عمومی قراردادها است که موجودیت آن در هر قرارداد لازمی است و در صورت عدم آن قرارداد باطل می‌گردد. از جانب دیگر بحث سبب برای طرفین قرارداد اهمیت زیاد دارد. در صورتی که طرفین قرارداد به آن توجه نکنند قرارداد بی اثر باقی خواهد ماند و ممکن است ازین جهت طرفین

متضرر گردد و از همین جهت برای طرفین لازم است که سبب عقد را در انعقاد قرارداد در نظر بگیرند.

هدف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق تبیین و توضیح مفهوم سبب و شرایط سبب عقد در نظام حقوقی افغانستان، تحلیل و بررسی مواد قانون مدنی راجع به سبب عقد می باشد. روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله روش توصیفی تحلیلی است که موضوع در کتابهای مربوطه مطالعه و باتوجه به آن، مواد قانون مدنی افغانستان مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

مفاهیم

قبل ازینکه به موضوع اصلی این تحقیق پردازیم لازم است که اصطلاحات مرتبط به موضوع مورد بررسی و مطالعه قرار بگیرد.

عقد و قرارداد

عقد در لغت به معنی گره زدن و بستن است (۱: ص ۴۴۸) و اما فقره یک ماده ۴۹۷ قانون مدنی عقد را چنین تعریف نموده است: عقد، عبارت از توافق دو اراده است به ایجاد یا تعدیل یا نقل یا ازاله حق در حدود قانون. سوالی که ممکن است مطرح گردد اینست که فرق بین عقد و قرارداد چیست؟ در جواب این سوال باید گفت که برخی از حقوقدانان معتقدند که بین عقد و قرارداد فرق است و آن اینست که عقد برای عقود معینه استفاده می گردد و قرارداد برای عقود غیر معینه استفاده می گردد و برخی دیگر معتقدند که فرق بین عقد و قرارداد وجود ندارد. (۴: ص ۴۱) در قانون مدنی افغانستان اصطلاح عقد استفاده شده است از اصطلاح قرارداد استفاده نشده است. اما آنچه که مسلم است اینست که فرق بین عقد و قرارداد وجود ندارد.

تعریف رکن و شرط

رکن در لغت به معنی اساس، تهداب و پایه است و اما در اصطلاح عبارت چیزی است که وجود شی متوقف بر آن بوده و جزء از ماهیت شی نیز محسوب می گردد. شرط عبارت از چیزی است که وجود شی متوقف بر آن بوده اما جزء از ماهیت شی محسوب نمی گردد. (۵: ص ۸۹) پس رکن با شرط فرق دارد و آن این است که رکن جزء از حقیقت شی است، اما شرط جزء از ماهیت حقیقت شی نیست. (۶: ص ۳۰) راجع به رکن قراردادها اختلاف

دیدگاه است اما مطابق قانون مدنی افغانستان رکن قراردادها سه چیز است که اولی آنها رضایت، دومی موضوع و سومی آن سبب یا جهت است.

تعریف و شرایط سبب

در مورد تعریف و شرایط سبب قرارداد اتفاق نظر وجود ندارد. حقوقدانان راجع به تعریف و شرایط سبب در قراردادها از زمان های بسیار قدیم تا امروز، دیدگاه های مختلفی را مطرح کرده اند که از زمان پیدایش نظریه ای سبب در قراردادها، تا امروز دو نظریه در این مورد از جانب حقوقدانان مطرح شده است. بخاطری اینکه تعریف و شرایط سبب در نظام حقوقی افغانستان بصورت درست و واضح، تبیین گردد لازم است، قبل از اینکه تعریف و شرایط سبب را در نظام حقوقی افغانستان مورد مطالعه و بررسی قرار بدهیم، تعریف و شرایط سبب را بصورت جداگانه در نظریه قدیم و جدید بررسی نمایم.

نظریه قدیم

یکی از نظریات که راجع به سبب مطرح شده است نظریه قدیم و یا سنتی است که طرفداران این نظریه حقوقدانان دوره امپراطوری روم، حقوقدانان کلیسا و حقوقدانان فرانسه مانند دوما و پوتیه و کاپیتان می باشد که این نظریه در کود ناپلیون و قانون مدنی سابق مصر مورد پذیرش قرارگرفت.

تعریف سبب در نظریه قدیمی

طبق این نظریه، سبب قرارداد یا تعهدات، عبارت از هدف و مقصد اصلی است که طرفین برای نیل به آن به انعقاد قرارداد می پردازد. مثلا در عقد بیع سبب تعهدات بدست آوردن ملکیت ثمن توسط فروشنده و بدست آوردن ملکیت مبیعه توسط خریدار است، یعنی سبب تعهد فروشنده که تسلیمی مبیعه به خریدار است، بدست آوردن ثمن است و از جانب دیگر سبب تعهد خریدار که پرداخت ثمن به فروشنده است، بدست آوردن مبیعه است. در نظریه قدیم، سبب برسه نوع ذیل تقسیم شده است:

۱. سبب انشایی: سبب انشایی، سببی است که منبع و منشاء تعهدات می گردد و جزء از منابع تعهدات محسوب می گردد که این سبب از بحث ما خارج است.
۲. سبب توجیه کننده یا محرک: سببی محرک انگیزه ای است که متعهد را وا می دارد تا تعهدی را برعهده بگیرد. مثلا شخصی خانه ای را خریداری می کند، سبب محرک آن ممکن است استفاده و سکنی از خانه باشد و یا ممکن است ساختن کارخانه و یا

ساختن مکتب و دانشگاه و یا دایرکردن مرکز فحشا و یا قمار خانه باشد. این سبب را بنام انگیزه نیز یاد می کنند که دارای سه خصوصیات ذیل است:

اول: خارج از عقد است؛ زیرا در توافق ذکر نمی گردد و لزوماً از تعهد استخراج نمی گردد

دوم: شخصی است؛ زیرا به قصد و هدف متعهد و محرک های تاثیر گذاری بر او بر میگردد یا به عبارت دیگر نوعی نیست.

سوم: متغیر است؛ زیرا هر متعهد از تعهد خود هدف مشخصی دارد و حتی در یک عقد ممکن است فروشنده یک هدف از فروش داشته باشد و مشتری هدف دیگری داشته باشد.

۳. سبب قصدی یا قاطع: سببی است که متعهد بصورت مستقیم از رهگذر تعهد خود قصد رسیدن به آن را دارد که این سبب منظور نظریه قدیمی یا سنتی است. (۳: ص ۳۰۱)

بطور خلاصه می توان گفت که طرفداران نظریه قدیمی بین انگیزه و سبب فرق قایل بودند و معتقد بودند که سبب و انگیزه سه فرق مهم دارد.

- از لحاظ خارج و داخل بودن در عقد: انگیزه خارج از عقد است اما سبب داخل در عقد می باشد.
- از لحاظ شخصی و نوعی بودن: انگیزه امر شخصی است، معیار آن نیت و قصد شخص است و اما سبب امر نوعی است که نیت شخص متعهد در آن بی تاثیر می باشد.
- از لحاظ تغییر و عدم تغییر: انگیزه متغیر است نظر به اهداف طرفین در حال تغییر است. اما سبب تغییر نمی کند در یک نوع عقد نظر به دواعی و انگیزه های شخص تغییر نکرده و ثابت می باشد. (۳: ص ۳۰۲)

شرایط سبب در نظریه قدیم

همانطوریکه گفته شد قانون مدنی فرانسه و قانون مدنی سابق مصر از نظریه قدیم و سنتی پیروی نموده است. ماده ۱۱۳۱ قانون مدنی فرانسه مقرر می دارد: تعهدی که بدون سبب است، یا مبتنی بر سبب نادرست یا سبب نامشروع می باشد، فاقد اثر است. همچنان ماده ۱۱۳۲ قانون فرانسه بیان می دارد که سببی که به حکم قانون ممنوع است، یا بر خلاف اخلاق حسنه یا نظم عمومی است، نامشروع قلمداد می شود. (۱۴: ص ۱۸) ماده ۱۴۸ قانون مدنی سابق مصر بیان می دارد: شرط صحت تعهدات این است که مبتنی بر سبب

واقعی و مشروع باشد. باتوجه به مواد این قوانین سبب در نظریه قدیمی دارای سه شرط می باشد.

۱- موجود بودن سبب

۲- واقعی بودن سبب

۳- مشروع بودن سبب (۱۴: ماده ۱۴۸)

نظریه جدید

یکی از نظریات راجع به «سبب»، نظریه جدید است که طرفداران این نظریه، حقوقدانان معاصر فرانسه مانند ریپر، مازو، ژوسران و موری است. نظریه قدیمی «سبب» که مبتنی بر نظریه نوعی بود و بین سبب و جهت فرق می گذاشت، از جهات مختلف مورد انتقاد قرار گرفت. در این نظریه مفهوم سبب گاهی به سبب فاعلی و آنچه رومیان پنداشتند نزدیک شده وگاهی با اراده و موضوع تعهد نزدیک می گردید و مفهوم یکسان پیدا می کرد. (۸: ص ۲۴۸) از این جهت حقوقدانان کوشیدند که در مورد «سبب» نظریه جدیدی را مطرح کنند تا از این انتقادات در امان باشند.

مفهوم سبب در نظریه جدید

طبق نظریه جدید «سبب» عبارت است از انگیزه محرک و توجیه کننده قرارداد است که توجیه گر تعهد، متعهد است. به این بیان که اراده اشخاص گاهی همراهی انگیزه است که اراده را به حرکت در می آورد، این مورد بنام «تصرف مسبب» یا تصرف دارای سبب می نامند و گاهی هم اراده بدون انگیزه است که این مورد را «تصرف مجرد» می نامند. (۳: ص ۲۰۴) طرفداران نظریه قدیمی معتقد بودند که در قراردادها دو نوع هدف و قصد وجود دارد، یکی هدف قانونگذار است که درحین وضع قانون آن هدف را تعیین و مشخص می کند که هر قرارداد دارای هدفی است. مثلاً هدف از عقد بیع انتقال ملکیت است، هدف عقد اجاره انتقال منفعت، هدف از عقد رهن تضمین دین و هدف از عقد وکالت انجام کار و یا به کارگیری و استفاده از نیروی انسانی و کار شخص دیگر است. این اهداف را «سبب» می نامند. اگر شخصی قصد دارد که مالک خانه ای گردد، می تواند از طریق قرارداد بیع اقدام نموده و ثمن آنرا پرداخت نماید و در مقابل خانه را مالک گردد. در مثال فوق خریدار ثمن را پرداخت می کند؛ زیرا که ملکیت خانه به وی تعلق می گیرد و فروشنده، خانه را به خریدار تسلیم می کند؛ زیرا ثمن را مالک می گردد.

هدفی دومی در قراردادهای هدفی است که مربوط به طرفین قرارداد می‌گردد. در هر کار ارادی انگیزه ای وجود دارد که شخص به اساس آن انگیزه دست به انجام آن کار می‌زند، در قراردادهای هم طرفین قرارداد از انعقاد قرارداد هدفی و مقصد دارد. مثلاً شخص موتری را خریداری می‌کند قصد دارد که تجارت حمل و نقل اشخاص را انجام بدهد و یا ممکن است هدف از خریداری شان استفاده فامیلی باشد و یا ممکن است هدف شان سرقت اشیاء باشد که توسط این موتر جرم سرقت را انجام بدهد. شخص فروشنده هم از فروش موتر هدف دارد. ممکن است هدف فروشنده از فروش موتر بدست آورد مبلغی باشد تا با آن ثمن موتر، خانه ای برای سکونت خود بسازد و یا شفاخانه بسازد و یا ممکن است هدف شان ساختن فابریکه پروسیس مواد مخدر باشد. این اهداف را جهت یا انگیزه می‌نامند. طبق نظریه قدیمی هدف قانونگذار، سبب است نه هدف و مقصد طرفین قرارداد. در مثال فوق انتقال ملکیت مبیعه به خریدار و انتقال ملکیت ثمن به فروشنده، سبب قرارداد است. اما طبق نظریه جدید هدف و مقصد طرفین، سبب است نه هدف قانونگذار و طرفداران نظریه جدید معتقدند که آنچه را نظریه قدیمی به عنوان سبب می‌شناسد، سبب قرارداد نیست، بلکه سبب تعهد است و سبب قرارداد هدف طرفین قرارداد می‌باشد. (۴ : ص ۳۵۸) در مثال فوق هدف فروشنده که ساختن شفاخانه است توسط ثمن موتر و هدف خریدار که تجارت حمل و نقل اشخاص است توسط موتر، سبب قرارداد می‌باشد.

شرایط سبب در نظریه جدید

همانطوریکه سبب در نظریه قدیمی دارای شرایط است، سبب در نظریه جدید نیز دارای شرایطی است. باتوجه به قوانین کشورهای که از نظریه جدید پیروی نمودند، سبب قراردادهای باید شرایط ذیل را دارا باشد:

۱- وجود واقعی انگیزه

۲- مشروعیت انگیزه

۳- عدم مخالف نظم عمومی (۳ : ص ۳۰۶)

تعریف سبب در قانون مدنی افغانستان

ماده ۵۹۱ قانون مدنی کشورسبب را چنین تعریف نموده است: سبب عبارت از مقصد اصلی است که عقد وسیله مشروع رسیدن به آن قرار گرفته باشد. از تعریف فوق و ماده ۵۹۲ فهمیده می‌شود که قانون مدنی افغانستان نظریه قدیم را پذیرفته است، یعنی به

سبب تعهد یا وجیهه پرداخت است نه به سبب عقد. بخاطر اثبات این موضوع که در قانون مدنی، سبب تعهد پذیرفته شده است نه سبب عقد سه دلیل را می توان ذکر کرد. دلیل اول ماده ۵۹۱ قانون مدنی: قسمت اول ماده ۵۹۱ قانون مدنی، بیان می دارد که «سبب عبارت از مقصد اصلی است...» منظور از مقصد اصلی همان مقصد و غرض مستقیم (fin direct) است که طرفداران نظریه قدیم مطرح کرده بودند. آنها معتقد بودند که هدف یا مستقیم (fin direct) است و یا غیر مستقیم (but immediate)، هدف مستقیم سبب تعهد است؛ زیرا متعهد به قصد رسیدن به آن هدف تعهد کرده است و اولین نتیجه ای است که متعهد به آن می رسد و بعد از تحقق هدف مستقیم، متعهد به هدف غیر مستقیم می رسد که آن انگیزه یا جهت است. مثلا شخصی موتری را خریداری می کند تا توسط ثمن موتر، خانه ای برای خود بخرد، این شخص در قدم نخست باید ثمن موتر را بدست بیاورد، تا بتواند خانه ای را برای خود بخرد که بدست آوردن ثمن موتر هدف مستقیم و سبب تعهد است و خریداری خانه هدف غیر مستقیم و انگیزه و جهت قرارداد است که بعد از تحقق هدف مستقیم تحقق پیدا می کند.

همچنان قسمت دوم ماده ۵۹۱ قانون مدنی بیان می دارد «...که عقد وسیله مشروع رسیدن به آن قرار گرفته باشد» به این معنی که متعهد یا طرف قرارداد، برای رسیدن به مقصد اصلی، قرارداد را منعقد بسازد یا به عبارت دیگر عقد وسیله مشروع برای رسیدن به مقصد اصلی باید قرار بگیرد. اگر هدف اصلی مشتری یا خریدار، مالک شدن موتر است باید عقد بیع را منعقد ساخته و مبلغی را به عنوان ثمن به فروشنده پرداخت نماید، در غیر اینصورت مشتری مالک موتر نخواهد شد. در واقع این مفهوم و معنی از سبب، همان نظریه قدیمی است. نکته دیگری که از بخش دوم ماده ۵۹۱ قانون مدنی استنباط می گردد، اینست که رسیدن به مقصد اصلی باید از طریق عقد صورت بگیرد، یعنی تعهد باید ناشی از انعقاد قرارداد باشد و تعهدات خارج از قرارداد منظور نیست. پس احکام سبب که در قانون مدنی بیان شده است مربوط به تعهدات قراردادی است و تعهدات غیر قراردادی شامل آن نمی گردد؛ زیرا تعهدات غیرقراردادی، به موجب قانون ایجاد می گردد، تا بع اراده شخص نیست.

پس با توجه به تحلیل ماده ۵۹۱ قانون مدنی، می توان گفت که در نظام حقوقی افغانستان نظریه قدیم پذیرفته شده است، یعنی منظور از سبب در قانون مدنی کشور

سبب تعهد و وجیبه است نه سبب عقد؛ گرچند در ماده ۵۹۱ قانون مدنی بصورت صریح از سبب تعهد ذکر به عمل نه آمده است. اما بصورت ضمنی منظور از سبب که در ماده ۵۹۱ قانون مدنی بیان شده است، سبب تعهد است.

دلیل دوم ماده ۵۹۲ قانون مدنی: دومین دلیل که قانون مدنی افغانستان نظریه قدیمی و سبب تعهد را پذیرفته است، ماده ۵۹۲ قانون مدنی است که در این ماده بصورت صریح از سبب وجیبه نام برده شده نه از سبب عقد و ماده فوق در زمینه چنین مقرر میدارد: هرگاه سبب وجیبه مخالف نظام و آداب عامه بوده یا اصلاً وجود نداشته باشد، عقد باطل پنداشته میشود.

دلیل سوم: دلیل دیگری که قانون مدنی کشور نظریه قدیم را پذیرفته است، اینست که قانون مدنی مصوب ۱۳۵۵ کشور از قانون مدنی سابق مصر و عراق گرفته شده است. قانونی مدنی مصر و عراق از قانون مدنی فرانسه اقتباس شده است. قانون مدنی فرانسه در ماده ۱۱۳۱ و ۱۱۳۳ خود مانند قانون مدنی افغانستان از سبب تعهد و وجیبه نام برده است، ماده ۱۱۳۱ قانون مدنی فرانسه مقرر می دارد: تعهدی که بدون سبب است، یا مبتنی بر سبب نادرست یا سبب نامشروع می باشد، فاقد اثر است. همچنان ماده ۱۱۳۳ قانون فرانسه بیان می دارد: سببی که به حکم قانون ممنوع است، یا بر خلاف اخلاق حسنه یا نظم عمومی است، نامشروع قلمداد می شود. (۱۴: ص ۱۸) ماده ۱۴۸ قانون مدنی سابق مصر بیان می دارد: شرط صحت تعهدات این است که مبتنی بر سبب واقعی و مشروع باشد. (۱۳: ماده ۱۴۸)

ماده ۵۹۲ قانون مدنی افغانستان بیان می دارد: هرگاه سبب وجیبه مخالف نظام و آداب عامه بوده یا اصلاً وجود نداشته باشد، عقد باطل پنداشته میشود. ماده ۵۹۳ قانون مدنی افغانستان مقرر می دارد: وجود سبب مشروع در هر وجیبه، حالت اصلی پنداشته میشود، مگر اینکه دلیل به نفعی آن موجود گردد. (۱۱: ماده ۵۹۳) در صورتیکه در عقد سبب وجیبه مخالف نظم عمومی باشد و یا اصلاً در عقد موجود نباشد، عقد باطل می گردد. مثلاً شخصی خانه ای به قصد ساختن قمارخانه به اجاره می گیرد، این عقد باطل است چون سبب آن مخالف نظم عمومی است. از ماده ۵۹۳ قانون مدنی استنباط می گردد که سبب مشروع در هر عقد یک اصل است به این معنی که اگر ما شک کنیم که سبب عقد مشروع

است یا خیر؟ اصل براینست که مشروع است اما در صورتیکه توسط دلیل ثابت شود که سبب مشروع نیست در این صورت مشروعیت سبب عقد، تابع دلیل است.

اگرچند عبارات قانون مدنی فرانسه، مصر و افغانستان متفاوت است اما همه بیان گر سبب تعهد و وجبیه است. قانون فرانسه توسط رویه قضایی اصلاح شده است و رویه قضایی فرانسه سبب یا جهت عقد را پذیرفته است و بر اساس رویه قضایی نظام حقوقی فرانسه به نظریه جدید پیوسته است. قانون مدنی سابق مصر توسط قانون جدید ملغی شده است و قانون مدنی جدید مصر نیز به صراحت بیان نداشته است که کدام معنای سبب را در نظر دارد، ولی تأثیر پذیری قانون مدنی جدید مصر از رویه قضایی مصر و فرانسه و اینکه حقوق و رویه قضایی مصر، قانون مدنی قدیم مصر را نیز بر اساس نظریه جدید سبب تفسیر می نمودند، تردید باقی نمی گذارد که نظریه جدید سبب مورد پذیرش قانونگذار مصر قرار گرفته است. (۳ : ص ۳۳۳) اما در افغانستان، قانون مدنی تعدیل و یا ملغی نشده است و هنوز همان قانون مصوب ۱۳۵۵ نافذ و مرعی الاجراء است.

شرایط سبب در قانون مدنی افغانستان

یکی از مباحث مهم راجع به سبب که در قانون مدنی کشور مطرح شده است، بحث شرایط سبب است. ماده ۵۹۲ قانون مدنی در این مورد چنین مقرر می دارد: هرگاه سبب وجبیه مخالف نظام و آداب عامه بوده یا اصلاً وجود نداشته باشد، عقد باطل پنداشته میشود.

از ظاهر ماده فوق فهمیده می شود که اگر سبب وجبیه مخالف نظم و آداب عمومی باشد و یا اصلاً سبب وجبیه وجود نداشته باشد، عقد باطل می گردد. اما در حقیقت ماده فوق شرایط سبب را بیان می کند و نحوه بیان شرایط سبب در این ماده بصورت شرط منفی است، به این معنی که سبب باید مخالف نظم و آداب عمومی نباشد و همچنان سبب معدوم نباشد. اگر بصورت مثبت تبدیل شود گفته می توانیم که شرط سبب، مشروعیت و موجودیت سبب است. که اینک به بیان هرکدام این شرایط بصورت جداگانه می پردازیم.

۱- عدم مخالفت نظم عمومی: مطابق ماده ۵۹۲ قانون مدنی افغانستان، یکی از شرایط سبب این است که مخالف نظم عمومی نباشد. اصطلاح نظم عمومی ترجمه شده از *order public* قانون مدنی فرانسه است. از نظم عمومی تعریف های زیاد صورت گرفته است. اما آنچه قدر مشترک بین این تعاریف است، اصطلاحات منافع عمومی و مصالح عمومی است که برخی از حقوقدانان معتقدند که منافع عمومی معیار روشنی برای

تشخیص قواعد تفسیری و امری است و براین اساس گفته شده است که قوانین که به منظور حفظ منافع جامعه وضع می شود بستگی به نظم عمومی دارد، هدف حقوق عمومی حفظ منافع عمومی است و از همین جهت نظم عمومی مربوط حقوق عمومی است. قواعدی که ناظر به مصلحت فردی است در برابر آزادی اراده محدودیتی ایجاد نمی کند (۷: ص ۳۳۱) مربوط به حقوق خصوصی بوده و ارتباط به نظم عمومی ندارد و از همین جهت گفته شده است یکی از معیارات فرق بین حقوق عمومی و خصوصی، نظم عمومی است، یعنی حقوق عمومی مربوط به نظم عمومی است و حقوق خصوصی مربوط به نظم عمومی نبوده و هدف آن حمایت از حقوق فردی است.

اما یکعده ی دیگر معتقدند که نظم عمومی عبارت از منافع و مصالح عمومی است اعم از اینکه مصالح، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی باشد. امور مربوط به مصالح عمومی برتر از مصالح فردی است؛ لذا رعایت و تحقق آنها بر تمامی افراد لازم است. ازجانب دیگر مصالح و منافع عمومی که معیار تشخیص نظم عمومی از نظم فردی است در هر جامعه متفاوت است و معیار متغیری دارد از این جهت قاعده ثابتی که نظم عمومی را تعریف نماید و در هر زمان و مکانی قابل تطبیق باشد یافت نمی شود؛ زیرا نظم عمومی امری نسبی است. (۳: ص ۲۶۳) همانطوریکه بیان شد، قلمرو نظم عمومی را یکعده ی مربوط به حقوق عمومی میدانند، در حالی که نظم عمومی تنها شامل حقوق عمومی نیست، بلکه شامل حقوق خصوصی نیز می گردد. مثلا در زمینه حقوق اساسی، حقوق و آزادی های عمومی که در قانون اساسی برای شهروندان داده شده است و شهروندان نمی تواند بر خلاف آنها توافق نماید، از جمله نظم عمومی است و همچنان در حقوق اداری و حقوق کار، تشکیلات اداری و استخدام کارمندان و کارگران و حقوق و وجایب آنها، از جمله نظم عمومی است و در زمینه حقوق مالی پرداخت مالیات و قواعد راجع به آن مربوط به نظم عمومی است. در حقوق جزا نیز مسایل مربوط به مجازات و ارتکاب جرایم از موضوعات است که مربوط به نظم عمومی است.

در بخش حقوق خصوصی نیز می توان گفت که حقوق خصوصی یا مربوط به احوال شخصیه است و یا مربوط به احوال عینه که در هر دو بخش قواعد وجود دارد که مربوط به نظم عمومی است. مثلا در احوال شخصیه قواعد مربوط به اهلیت، اسم، نسب و حقوق ناشی از عقد ازدواج و شرایط عقد ازدواج از جمله قواعد مربوط به نظم عمومی است. در

احوال عینه یا مالی نیز قواعد وجود دارد که به نظم عمومی ارتباط دارد مانند حمایت از ملکیت، خیارجبن، خیارجیب، مرور زمان و غیره.

۲- عدم مخالفت با آداب عمومی: مطابق ماده ۵۹۲ قانون مدنی، یکی از شرایط سبب این است که سبب در عقد نباید مخالف آداب عمومی باشد. آداب به معنی اخلاق است که بسیاری از حقوقدانان این شرط را تحت عنوان اخلاق حسنه، بیان نموده اند. اما ما در این تحقیق با پیروی از قانون مدنی افغانستان این شرط را تحت عنوان آداب عمومی بررسی نموده ایم. آداب عمومی یا اخلاق حسنه مجموعه قواعدی است که مردم مطابق اصول اخلاقی حاکم بر روابط اجتماعی، خود را ملزم به تبعیت از آن می دانند. عوامل که در پیدایش اصول اخلاقی دخالت دارد ممکن است عرف و عادات باشد و یا ممکن است دین، سنت و ارزش های انسانی باشد. تمام این عوامل اصول اخلاقی ای را می سازد که مردم در مقابل آن سر فرود می آورند. مصادیق و نمونه های مخالف آداب عمومی قرارذیل است

- روابط جنسی غیر مشروع
 - ساختن فاحشه خانه ها
 - ساختن قمار خانه ها
 - دریافت عوض از شخصی در مقابل کاری که وظیفه آن است
 - درخواست مزد از شخصی در مقابل انجام ندادن جرم
- بنابراین اگر سبب عقد یکی از موارد فوق و یا چیز باشد که مخالف آداب عمومی است، باطل می باشد. مثلا اگر شخصی موتر خود را بفروش می رساند تا با پول آن قمارخانه یا فاحشه خانه و غیره بسازد، این عقد باطل است، زیرا که سبب مخالف آداب عمومی است.
- (۱۰: ص ۹۳)

۳- موجودیت سبب: مطابق ۵۹۲ قانون مدنی کشور یکی از شرایط سبب، موجودیت سبب است، در صورتی که سبب موجود نباشد عقد باطل می گردد. در ماده فوق سبب به تعهد نسبت داده شده است در حالیکه سبب به اراده ارتباط دارد و اراده رکن مهم عقد است و از ماده فوق نیز استنباط می گردد که تعهد بدون سبب نیز قابل تصور است، در حالیکه تعهد بدون سبب ممکن نیست؛ زیرا سبب همان انگیزه است و هیچ اراده ای بدون انگیزه نخواهد بود. بین سبب عقد و سبب وجبیه مغالطه صورت گرفته است، در حالیکه سبب

عقد همان انگیزه شخص است و سبب وجیهه همان مقصد اصلی در عقد است. (۲ : ص ۹۱)

۴- ذکر سبب در عقد: ذکر سبب در عقد، شرط برای سبب نیست. یعنی اگر سبب در حین انعقاد عقد، ذکر نگردد عقد باطل نمی گردد. ماده ۵۹۳ و ۵۹۴ قانون مدنی کشور دو حالت ذیل بیان می نماید:

- سبب در عقد ذکر نشده باشد

- سبب در عقد ذکر شده باشد

ماده ۵۹۳ قانون کشور حالت اول را بیان می کند که سبب در عقد ذکر نشده است، در این حالت دو مشکل ممکن است مطرح گردد. یکی از مشکلات که ممکن است مطرح گردد اینست که سبب را کدام شخص باید ثابت کند. درمورد این مشکل باید گفت که براساس منطق حقوقی اثبات دین بر عهده دائن است و اثبات سبب نیز بر عهده دائن است. مشکلی دیگری که ممکن است مطرح گردد اینست که اگر یکی از طرفین عدم مشروعیت سبب را ادعا کند، عقد چه حکم را بخود می گیرد؟ در این مورد نیز باید گفت که مطابق ماده ۵۹۳ قانون مدنی سبب مشروع در وجیهه حالت اصلی است، یعنی سبب در هر وجیهه مشروع است مگر اینکه ثابت گردد که سبب وجیهه مشروع نبوده است. ماده فوق در زمینه چنین مشعر است: وجود سبب مشروع در هر وجیهه، حالت اصلی پنداشته میشود، مگر اینکه دلیل به نفعی آن موجود گردد.

ماده ۵۹۴ قانون مدنی حالت دیگری را بیان می نماید و آن اینست که سبب در عقد ذکر شده باشد، اما در مورد اینکه سبب تصریح شده آیا سبب حقیقی است یا صوری؟ مطابق ماده ۵۹۴ قانون مدنی کشور، سببی که در عقد تصریح یافته، سبب حقیقی پنداشته میشود، مگر اینکه خلاف آن ثابت گردد.

نتیجه گیری

بعد از مطالعه و بررسی در این تحقیق به این نتایج رسیدیم که از زمان های بسیار قدیم، سبب یکی از ارکان عقد محسوب می گردید. در مورد رکن بودن سبب اختلاف بین حقوقدانان موجود نبوده است و همه حقوقدانان سابق و جدید بر این عقیده بودند که سبب رکن عقد است. اما در مورد مفهوم سبب بین حقوقدانان اختلاف دیدگاه بوده است. حقوقدانان سابق بر این عقیده بودند که سبب که رکن است در عقد، همان مقصد و هدف

اصلی است که داین برای رسیدن به آن متعهد می گردد یا به عبارت دیگر منظور از سبب، سبب تعهد و وجبیه است، یعنی اگر مشتری متعهد می گردد که ثمن را به بایع پرداخت نماید به این جهت است که مبیعه را از بایع دریافت می کند و بایع به علت دریافت ثمن مبیعه را به مشتری تسلیمی می نماید. اما حقوقدانان جدید بر این عقیده اند که منظور از سبب در عقود، انگیزه ای است که اشخاص را وادار به تعهد نموده است با به عبارت دیگر سبب عقد، رکن است نه سبب وجبیه و تعهد.

سبب بر دو دسته تقسیم می گردد، یکی سبب تعهد و وجبیه است و دیگری سبب عقد. فرق بین این دو سبب در این است که سبب تعهد و وجبیه ثابت است و سبب عقد متغیر است به این معنی که سبب وجبیه نظر به اشخاص و افراد یکسان است متفاوت نمی گردد مثلا در عقد بیع سبب، همان انتقال ملکیت است هر شخصی که عقد بیع را منعقد بسازد انتقال ملکیت سبب عقد است یا سبب عقد اجازه انتقال منفعت است هر شخصی که عقد اجازه را منعقد بسازد انتقال منفعت صورت می گیرد. اما سبب عقد نظر به اشخاص متفاوت است. مثلا ممکن است شخصی موتری را خریداری نماید به قصد سرقت و یا ارتکاب جرم و دیگری خریداری نماید به قصد استفاده شخصی و فامیلی و سومی خریداری نماید به قصد تجارت و منفعت بردن. در نظام حقوقی افغانستان نظریه قدیمی سبب پذیرفته شده است، زیرا در مواد ۵۹۳ و ۵۹۴ قانون مدنی مشخصا از سبب و جیبه نامبرده شده است که این خود دال بر اینست که نظام حقوقی افغانستان نظریه قدیم را پذیرفته است. در قانون مدنی کشور سه شرط مهم برای اعتبار حقوقی سبب ذکر شده است این شرایط عبارتند از عدم مخالفت با نظم عمومی و عدم مخالفت با آداب عمومی و وجود سبب در عقود.

پیشنهادهات

بعد از مطالعه و بررسی موضوعات در این تحقیق، پیشنهادهاتی به شرح ذیل مطرح می گردد:

- ۱- ماده ۵۹۱ قانون مدنی که سبب را تعریف نموده است باید این چنین تعدیل گردد. سبب عبارت از انگیزه ای محرک است که طرف عقد را به انعقاد عقد وادار می نماید.
- ۲- در ماده ۵۹۱، ۵۹۲ و ۵۹۳ قانون مدنی کشور سبب به تعهد نسبت داده شده است و از این موضوع فهمیده می شود که قانون مدنی کشور نظریه قدیمی سبب را پذیرفته است،

در حالیکه این نظریه مردود است باید این مواد تعدیل گردد به سبب عقد و اگر تعدیل هم نمی گردد باید رویه قضایی در زمینه ایجاد گردد که هدف از سبب در مواد فوق سبب تعهد نیست، بلکه سبب عقد است.

۳- در ماده ۵۹۳ باید عبارت « در صورتیکه سبب در عقد تصریح نشده باشد» اضافه گردد، چون ماده فوق مبهم است هم حالت تصریح و هم حالت عدم تصریح را شامل می گردد.

مآخذ

- (۱) آذرنوش و آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی - فارسی، نشرنی، تهران، ۱۳۷۹.
- (۲) دانش، حفیظ الله، حقوق وجایب، انتشارات مستقبل، کابل، ۱۳۹۵.
- (۳) سهنوری، عبدالرزاق، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، جداول، ترجمه محمدحسین دانش کیا و مهدی دادمرزی، مترجم، انتشارات دانشگاه قم، قم، ۱۳۸۲.
- (۴) شهیدی، مهدی، تشکیل قراردادهای و تعهدات، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۸۶.
- (۵) شیخ الاسلامی، اسعد، احوال شخصیه اهل سنت، نشر دانشگاه قم، تهران، بدون تاریخ.
- (۶) عبدالله، نظام الدین، حقوق وجایب، انتشارات سعید، کابل، ۱۳۹۵.
- (۷) عبدالله، نظام الدین، قواعد عمومی قراردادهای، انتشارات سعید، کابل، ۱۳۸۷.
- (۸) کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادهای، جلد دوم، شرکت سهامی انتشارات، تهران، ۱۳۸۸.
- (۹) لوی، فلیب ژان، تاریخ حقوق تعهدات، ترجمه رسول رضایی، مجد، تهران، ۱۳۸۶.
- (۱۰) نوئل، ماری و دیگران، حقوق وجایب، انتشارات سعید، کابل، ۱۳۹۲.
- (۱۱) وزارت عدلیه، جریده رسمی، قانون مدنی، شماره مسلسل ۳۵۳، مصوب ۱۳۵۵.
- (۱۲) قانون مدنی مصر مصوب ۱۳۶۷، ترجمه محمد علی نوری، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۸.
- (۱۳) قانون مدنی مصر، مصوب ۱۹۹۱.
- (۱۴) قانون مدنی فرانسه، ترجمه محمد علی نوری، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۰.

معاون سرمحقق فرزانه حبیبی

بازتاب اندیشه ها و رویکردهای علامه سید جمال الدین افغانی در گسترهٔ مطبوعات

The reflection of thoughts and views of Sayed Jamaluddin
Afghan, in the course of Journalism

Farzana Habibi

Abstract

Undoubtedly, investigation regarding the functions and activities of the prominent scholar, Sayed Jamalludin Afghani has had an increasing role corresponding to the press and professional knowledge development, enhancement of skills and attitudes of individuals and societies, especially those involved in the press. The reflection of the ideas of this great writer and orator is a guide to straggle despotism and creating a prosperous Islamic and humane society. Initially, this article discusses the intellectual and mental skills of the eminent scholar Sayyid Jamaluddin and his perception on the benefits of news. However, we will pinpoint how Sayyed has used his linguistic understanding to express his thoughts. Thereafter the article will further discuss on his work related to journalism studied in various countries and about the latest press activities of Sayed Jamaluddin and how this great man has been died

خلاصه

بی تردید، پژوهش در مورد کارکرد ها و فعالیت های مطبوعاتی علامه سید جمال الدین افغانی، نقش فزاینده ای در چگونگی توسعه فعالیت مطبوعات، توسعه دانش مسلکی، بلند بردن مهارت ها و نگرش های فردی و اجتماعی افراد جامعه و به خصوص دست اندرکاران مطبوعات داشته و دارد. بازتاب اندیشه های این ابر مرد قلم و سخن رهنمود و رهگشای مبارزه با استبداد و ایجاد جامعه مرفه اسلامی انسانی میباشد. در ابتدای این نوشتار در مورد مهارت های عقلی و ذهنی علامه سید و گفتار خودش در مورد فواید جراید پرداخته سپس در باره اینکه سید به وسیله مفاهیم زبانی چگونه افکار خود را القاء می نمود، اشاره خواهد شد و در ادامه از کارکردهای وی در عرصه ژورنالیزم در کشور های مختلف پژوهش شده و در فرجام در مورد آخرین فعالیت های مطبوعاتی سید و چگونگی وفات این راد مرد بزرگ پرداخته خواهد شد.

مبرمیت تحقیق: تحقیق و پژوهش در باره کارکرد های ژورنالیستی علامه سید جمال الدین افغانی در غنای فعالیت های مطبوعاتی مؤثر بوده و در تعیین پالیسی های نشراتی رسانه ها از اهمیت و مبرمیت خاص برخوردار است.

هدف تحقیق: در مجموع آگاه ساختن دست اندرکاران رسانه ها از چگونگی اندیشه ها و فعالیت های سید در عرصه مطبوعات و استفاده از تجارب وی در تطبیق برنامه های نشراتی رسانه ها هدف اساسی این پژوهش است، زیرا علامه سید جمال الدین افغانی حیات پر بار خویش را وقف تربیه ژورنالیستان و فعالیت های آنان نموده بود. روش تحقیق: در این تحقیق از روش تحلیلی استفاده شده است.

مقدمه:

سید جمال الدین افغانی از چهره های درخشان قرن نوزدهم افغانستان به شمار می رود. وی هم فیلسوف، هم نویسنده، هم خطیب و هم ژورنالیست بود. و از همه اولتر نزد دوستانش شخصیت طرفدار وحدت اسلام و در مقابل مخالفین افکار و نظریات خود یک مبارز بزرگ و نستوه بود. جریانات آزادی خواهی و مشروطیت طلبی که در اوایل قرن بیست در اکثری ممالک اسلامی موجود بود، تأثیر اندیشه های سید جمال الدین افغانی در آن میان بطور مشخص دیده میشود.

غایه تبلیغات وی در ممالک اسلامی، این بود که با نجات دادن ممالک اسلامی از زیر نفوذ سیاسی و استعمار اقتصادی اروپائیان با تأسیس حکومت های لیبرال و با وجود آمدن پیشرفت های داخلی این ممالک، همه دولت های اسلامی تحت اداره یک خلیفه جمع شوند و یک دولت نیرومند اسلامی تأسیس گردد تا در برابر هر گونه مداخله اروپائیان توان مقاومت بیابند. سید جمال الدین افغانی هم با قلم و هم با سخنرانی در راه اندیشه های اتحاد اسلامی خدمات شایسته انجام داده و از برازنده ترین چهره ها در زمینه بشمار میرود.

متن:

جهد کن زمین بندگی آزاد شو

تا که خود باشی خدای خویشان

سید جمال الدین افغان تبلیغ با گفتار و بیان و نشر جراید و مجلات را به حیث مهمترین وسیله مبارزه خود به کار برده است. این شخصیت بزرگ تاریخ افغانستان نه تنها در زادگاه خود مفکوره های جاویدان مبارزه بر ضد استعمار را از طریق گفتار و نوشتار به جا گذاشت بلکه عالم اسلام و مشرق زمین را نیز از پرتو فیوضات افکار و نظریات خود مستفید گردانید. سید جمال الدین افغان فرزند نام آور افغانستان و مبارز بزرگ شرق زمین در امور عقلی و ذهنی به طرز عجیب بحث می کرد، «برای امور عقلی و ذهنی یک لباس زیبا از الفاظ تیار کردن حصه علامه بود و بس.» (۹: ص ۱۰) وی دارای اندیشه ها و رویکردهای بود که هر کدام آن به ذات خود در خور تحقیق و کاوش بوده و برای افاده و ابراز آن رساله ها و کتب در کار است. چنانچه وی در علوم و فنون، صرف، نحو، تاریخ، جغرافیه، حدیث، فقه کلام، منطق، طبیعیات، الهیات، حساب، الجبر، نجوم، طب و تشریح همه ید طولا و توانا داشت، و در پهلوی این همه فضایل و دانش یک خبرنگار بارز و توانا در تنویر افکار عامه هم به حساب می آمد. در این مقاله تنها روی آن اندیشه ها و رویکرد های علامه سید بحث می شود که از طریق تبلیغ با گفتار و بیان، نشر جراید و اخبار و تربیه روزنامه نگاران و خبرنگاران بجا آورده اند و همین وسیله بوده است که مبارزه ایشان را جدی، موثر و جهانی ساخته است.

سید جمال الدین در آن وقت درک نموده بود که هویت یک ملت با هویت کارکردهای مطبوعاتی آن گره خورده است و تمامی مناسبات ملی و بین المللی تحت تأثیر آن قرار دارد

که اثبات ادعای ما مقاله ای است که سید جمال الدین در اخبار معلم شفیق تحت عنوان (فواید اخبار) به رشته تحریر در آورده است که قاضی عبدالغفار در کتاب خود تحت عنوان (آثار جمال الدین افغان) انجمن ترقی اردو هند- دهلی ۱۹۴۰م آن را اقتباس نموده است. بخش اول این اقتباس به زبان اردو است و قسمت اخیر آن به زبان دری است که آن را عیناً نقل می نمایم:

«... پس هر امتی که جویان سعادت و خواهان رفاهیت بوده باشد باید بداند که غیر از جراید و اخبار نامه‌هایی یومیه به مقصود اصلی و مطلوب حقیقی نخواهد رسید و لکن شرط آنکه صاحب جریده بنده حق بوده باشد، نه عبد دینار و درهم، زیرا که اگر بنده دینار هم باشد حق را باطل، باطل را حق، و خاین را امین و امین را خاین و صادق را کاذب و کاذب را صادق، و عدو را صدیق و صدیق را عدو و قرب را بعید و بعید را قرب، و ضعیف را قوی و قوی را ضعیف و منفعت را مضر و مضر را منفعت و حسن را قبح و قبح را حسن، و موهوم حقیقی را موجود و موجود حقیقی را موهوم و می نماید، و البته عدم این گونه جریده از وجود آن به مراتب غیر متناهی بهتر است.

چون فایده اخبار نامه ها و مزیت آن ها معلوم گردید اکنون وقت آن میرسد که تأسف خویش را اظهار کرده بگویم که هندوستانی که از قدیم معادن علوم و معارف و منبع صنایع و بدایع و نبوغ حکم و فلسفه و کان قوانین و نظامات مدنیت بوده است چرا باید جراید را در او این قدر که باید و شاید مقدار و منزلت نه باشد و جراید منطبعه در آن عبارت از معدودی چند باشد با کثرت عدد سکان که به دو صد میلیون (۲۰۰ کرور) بالغ می شود و در اهالی آن مملکت را رغبت تامه در خواندن جراید نباشد با عظم فایده و کثرت منافع آن. و اما آن عذری که بعضی از ارباب و جاهت هند در باب نخواندن جریده تقدیم کرده می گویند که جراید مطبوعه در این ممالک مطالبه نافع و مقالات مفیده را حاوی نیست لهذا طبع بقراءت آن رغبت نمی نماید البته آن عذر مقبول نخواهد افتاد زیرا که معلوم است که نزد هر صاحب بصیرتی که اتفاق، ضابط و احکام حرف و تانق در اعمال و تحسین افعال بر حسب رغبت و میل عموم امت می باشد پس نقص را باید در افکار عمومی دانست نه در اخبار نامه ها.

اگر عموم اهالی را رغبتی کامل و میلی صادق از برای خواندن جراید حاصل می شود بی شبهه صاحبان جراید صرف افکار نموده آنچه در خیابان عقول داشته باشند برای خواش

افراد امت به منصفه شهود جلوه خواهند داد بلکه فکر خویش را با افکار دیگران شریک کرده هر روزی مقاله های شیرین از برای تربیت و تهذیب عموم انشاء خواهند نمود- این است مجمل آنچه خواستم در فضیلت جراید بیان کنم.» (۲: صص ۸۴-۸۵)

در این مقاله علامه سید در ابتدا در مورد اهمیت اخبار و بعد درباره این که مدیر مسؤول و صاحب جراید چگونه افراد باشد و در قسمت اخیر مردمان هند را تشویق به داشتن اخبار و خواندن آن می نماید و ضمناً به شکل غیر مستقیم از بی محتوا بودن جراید و راه های حل آن، که چگونه بهترین مطبوعات داشته باشیم اشاره می نماید. این مقاله واقعاً در تنویر اذهان عامه در مورد فواید اخبار و کاربرد آن به حیث بهترین وسیله جهت آگاهی و مبارزه بر ضد استعمار آن وقت نقش اساسی داشت.

امروز برای تأمین ارتباط و ابراز فکر وسایل سریع و خیلی موثر تخنیکی، در اختیار انسان ها قرار گرفته است اما هنگامی که سید می زیست (۱۸۳۹-۱۸۹۶م) نه تنها وسایل امروز در اختیارش نبود بلکه در تأمین ارتباط و تبارز افکار او موانع اعم از انسانی و محیطی به کثرت موجود بود. اما با وجود آن هم با تمام وسایل ممکنه زبان، سخن، ملاقات، مسافرت، خطابه، کنفرانس، مقاله، جراید محلی، شرقی، بین المللی، ملاقات زمامداران شرقی، زعمای اسلامی، سیاست مداران اروپا، ارباب جراید، فلاسفه غرب، ارسال پیغام و مکاتبه، تشکیل جمعیت ها و احزاب وغیره متشبث شد. یعنی برای بر آورده شدن غایه خود از هر وسیله ممکن استفاده برده اند.

علامه سید، قسمت زیادی از افکار خود را به وسیله کلام زبانی و یا به اصطلاح امروزی مفاهمه زبانی القاء نموده است، و این امر نه تنها به خاطر مؤثریت آن انجام شده بلکه ایجاب و نیازمندی عصر هم مستلزم همین گونه مفاهمه بوده است، چنانچه در سراج الاخبار (شماره سوم، سال ششم) نوشته شده است که مدتی بعد از آنکه سید وارد قسطنطنیه شد لکچری در دارالفنون آن زمان ابراز کرد. برای استماع لکچر ایشان نه تنها هزاران نفر از اتباع دولت عثمانی حاضر شده بودند بلکه صدر اعظم، وزراء و سایر مامورین ارشد آن سرزمین، ادیتران و نامه نگاران اخبارها نیز حضور بهم رسانیده بودند.

سراج الاخبار نوشته است: «... علامه سید جمال الدین افغانی... به آواز بلند و لهجه پر رعب لکچر دادن شروع کرد در آن وقت از این جانب تا آن جانب هر قدر حاضرین و

سامعینی که موجود بودند- چنان خاموش و بی حس و حرکت بودند که گویی بر سر ایشان ابابیل آشیان نهاده است این لکچر این قدر فصیح اعلی و رافع بود...» (۸: ص ۶)

نشریه های آن وقت با نشر خبر این لکچر چنین نوشته اند: «علامه سید جمال الدین از لکچر پر اثر خود و از آواز سحر پرور خود هر یک عالم و جاهل را که در آنجا موجود بودند مبهوت و مسکوت ساخته بود. هر سامع سحر بیانی و آتش زبانی او را ثنا و تعریف می گفتند.» (۹: ص ۶)

بدون شک از این نوع لکچرها در مجامع مختلف کشورهای که سفر نموده ایراد کرده است و گذشته از آن از طریق همین مفاهمه زبانی به شاگردان و مصاحبت کنندگان هم تاثیراتی بجا گذاشته است. که از اثر همین بیانیه سید در دارالفنون قسطنطنیه موج پر طلاطم افکار نزد عده ای زیادی از شنوندگان او ایجاد شد و طبعاً این موضوع به ارباب حکومت عثمانی خوشایند نبود و بنابر آن عده ای حکومت را واداشتند تا سید را موقتاً از سرزمین عثمانی خارج کند تا افکار ایجاد شده نزد مردم آن سرزمین خاموش گردد.

سید از حوزه گنگا تا کنار نیل، و از سودان تا مراکش تا جایی که رسید، خودش جمعیت ها و انجمن-ها تشکیل نمود، و بجای که رسیده نتوانست توسط مکاتبه و پیغام ارتباط خویش را با منورین و علمای اسلام قایم کرد، و به آنها هدایات داد تا برای بیداری جوامع، جمعیت ها تشکیل کنند، و ارتباط خود را با تمام جمعیت های شرق قایم سازند که نویسنده کتاب (سید جمال الدین افغانی در مطبوعات افغانستان) از موجودیت جمعیت «ام القری» در عربستان، «محفل وطنی» در مصر و «حزب جوانان» در ترکیه همچنان تشکیل انجمن هایی در حیدرآباد، و سایر نقاط شرقی یاد آور می شود. (۴: ص ۲۳۰)

این اقدام سید، موثرترین نقشی است که در راه بیداری شرق بازی کرد، و چنان مردان بصیر و آزادی خواه از این جمعیت ها برآمدند که شرق خواب آلود را با تحریر مقالات و ایجاد مطبوعات تکان داد و به خود ملتفت ساخت.

سید جمال الدین افغانی بعد از خطابه ها و کنفرانس ها که مستقیم ترین طرز تلقین بود، به اشاعه جراید و نگارش مقالات بسیار اهمیت می داد، و توسعه مطبوعات جز آمال اساسی او بود که در داخل و خارج وطن به این امر توجه مخصوص داشت. چنانچه زمانی سید در نتیجه مبارزات آزادی خواهی خود از مصر به تصویب مجلس وزراء و موافقه پادشاه مصر، تبعید گردید و رهسپار اروپا شد سر انجام به پاریس رفت و آنجا به تأسیس و نشر

جریدهٔ عروۃ الوثقی پرداخت، تا از این طریق مقاصد و اهداف خود را به جهانیان ابلاغ کند. در این مورد سراج الاخبار می نویسد: بعد از آنکه علامه سید جمال الدین اجازت یافت به اروپا سفر نماید به لندن رفت و مدت کمی آنجا بماند. بعد به پاریس رفت، درینجا با شاگرد رشید و دوست قدیم خود محمد عبده (مصری) تصادف کرد. در آن وقت یک انجمن مسلمانان به نام «جمعیت العروۃ الوثقی» در مصر منعقد شده بود. این جمعیت از علامه سید جمال الدین خواست که جریده‌ای به نام عروۃ الوثقی در پاریس نشر نماید. و هدف جریده هم این باشد که در تمام عالم اسلام روح اتفاق و اتحاد را نفخ کند و تمام مسلمانان را در یک نقطه جمع کند.

«علامه این تقاضا را قبول فرموده عروۃ الوثقی را در پاریس جاری کرد در این اخبار گاهی او خود و گاهی شاگرد متذکره اش محمد عبده مضمون می نوشتند و شهرت اخبار در تمام عالم پخش شد.» (۷: ص ۶)

قرار ملاحظهٔ تصویر صفحه اول جریدهٔ عروۃ الوثقی، ناشر و مدیر سیاسی این جریده سید جمال الدین افغان و سر محرر و نگارندهٔ آن شیخ محمد عبده بوده است. اولین شماره آن به تاریخ ۱۵ جمادی الاول ۱۳۰۱ هـ. ق مطابق ۱۳ مارچ ۱۸۸۴ م هر پنجشنبه به زبان های عربی و فرانسوی نشر میشد. نشرات این جریدهٔ ادبی تا ماه اکتوبر ادامه داشت و بعد از نشر ۱۸ شماره متوقف گردید.

تمام مضامین جریدهٔ عروۃ الوثقی توسط عبدالله سمندر یک تن از شاگردان سید جمع آوری شد و به شکل کتاب چاپ شده است. دکتور طیبی در مورد پروگرام و مرام نشراتی این جریده چنین توضیح می دهد: «شرقی ها چون ملت پس مانده می باشد این اخبار می خواهد ایشان را ملتفت به پسمانی شان سازد تا قوت دوباره یابند. اخبار از مسلمانان تمنا می کنند تا گذشتگان خود را پیروی کنند.» (۷: ص ۶۰)

نویسنده یکی از شعارهای سید جمال الدین افغانی را که اساساً در مجموعهٔ مقالات عروۃ الوثقی آمده عیناً اقتباس می نمایم: «اندیشه های پراکنده را جمع کردم و تصورات گونه گون را گرد آوردم و به شرق و مردم آن نگریستم. کشور افغان مرا به خود مشغول داشت و نخستین سرزمینی است که بدن من خاک آن را لمس کرده است و باز هند که در آن عقلیت من برومند گشته و ایران به حکم همسایگی و علایق و جزیرهٔ العرب از حجاز که فرودگاه وحی است و نجد و یمن و شاهان آن و عراق و بغداد و هارون و مامون آن و شام و

کارنامه های امویها در آن و اندلس و کاخ های حمراء آن و سرنوشتی که به آن دچار گشته ام شرق! شرق!

دستگاه مغز خود را برای تشخیص بیماری و واریسی علاج آن اختصاص دادم و دیدم که کشنده ترین بیماری های آن همان درد تفرقه مردم آن و پراگنده گی افکار شان است که در امر اتحاد اختلاف دارند و در امر اختلاف اتحاد می کنند به توحید گفتار شان پرداختم و از خطر مغرب زمین که ایشان را احاطه کرده است هشدار دادم.» (۵: مقدمه)

مقاله اول سید در این اخبار در مورد (پالیسی برتانیه در شرق) بود. وی در این مقاله به برتانیه اخطار می دهد که نمی تواند آتش مهدی را خاموش سازد و صرف مصر و عثمانی توان آرام ساختن آنرا دارد. همچنین در همین شماره از «غلطی های برتانیه در مصر» و (ناکامی گاردن در سودان) (اطلاع می دهد. (۵: ص ۶)

مرور اجمالی به مقالات عروة الوثقی تحت عناوین: گذشته و حال ملت و علاج دردهای آنها، سکوت صاحب حق و جنبش مردم نا حق، اتحاد اسلامی، اتحاد و حاکمیت، وسایل حفاظت مملکت، شکست انگلیس در سودان، سیاست انگلیس در شرق، مغلوبیت انگلیس و غیره ثابت می سازد که هدف از نشر جریده اتحاد اسلام، نجات شرق و مبارزه علیه استعمار بود و این مقالات تاثیر انقلابی خود را از هند تا المغرب پخش کرده بود و در بیداری مردمان هند و مصر و سایر کشورهای اسلامی نقش ارزنده داشت و شماره های آن دست به دست می گشت و به کس نمی رسید، انگلیس ها که از هیچ حربه در شرق خاصاً در هند مانند حربه اتحاد اسلام نمی هراسید در نخستین مرحله منابع عایداتی اخبار را در یکی از مستعمراتش (هند) قطع کرد و به تعقیب آن حکومت فرانسه را وادار ساخت که نشرات این اخبار را قطع نماید که متأسفانه از اثر این فشارها نشرات عروة الوثقی بعد از ۱۸ شماره متوقف گردید.

به اساس تحریر عثمان صدقی طبق وثایق دست داشته، نام اشخاص ثبت شده که جریده عروة الوثقی مجانی به ایشان فرستاده می شد، جمعاً ۵۵۱ نسخه در شهرهای مصر توزیع می گردید. در فهرست استانبول نام خدیو سلطان عبدالحمید و دیگر اشخاص مهم، مانند منیف پاشا، خیر الدین پاشا، وزیر اصلاح طلب تونس... و غیره که اسمای دفاتر جراید و مجلات هم بود همچنان جمعاً ۱۰۱ نسخه دیگر هم در دنیای اسلام به اشخاص مهم توزیع می گردید. (۶: صص ۸۴-۸۵)

پس معلوم می شود نفوذ جریده عروة الوثقی در بلاد اسلامی خیلی زیاد بود زیرا اکثر مضامین منتشره جریده به قلم سید جمال الدین افغانی که در فن نویسندگی از پختگی و مبرمیت خاص برخوردار بود تحریر می گردید، بی جا نخواهد بود، یکی از مقالات سید جمال الدین را تحت عنوان «روش این جریده» که در آن علامه سید، اهداف و برنامه های نشراتی و کاری خود را توضیح می دهد، بیاوریم:

۱- جریده تا حدود امکان در خدمت شرقی-هاست و وجیهه-هایی را که فرو گذاشت آن باعث ضعف و سقوط آنان شده، بیان می کند، و همزمان، طرقي را که پیروی از آن برای جبران گذشته-ها و پرهیز مصائب آینده حتمی است، ارایه می کند.

۲- به جستجوی علت و ریشه اسبابی که مسلمانان را در آخر کار به سهل انگاری وا داشته می پردازد.

۳- هشدار می-دهد، که توازن در قوای نظری و اکتسابی نگهبان علایق و روابط سیاسی است، و همین که موازنه از میان رفت، این رابطه، تنها وسیله از بین بردن ضعیف توسط قوی است.

۴- به رفع تهمت های می پردازد، که به شرقی ها عموماً و به مسلمانان خصوصاً از طرف مردمی که از حال شان بیخبرند، و به واقعیت پرابلم های شان آشنایی ندارند، متوجه می گردد و این پندار را باطل می سازد.

۵- در تمام مراحل تقویه علایق عمومی میان ملت ها، و تحکیم رابطه میان افراد و پشتیبانی از منافع مشترک میان آن-ها، با تایید سیاست های مثبتی که علاقه به ظلم و تعدی به حقوق شرقی ها ندارند، بدوش می گیرد. (۵: صص ۹-۱۰)

وعدۀ تطبیق پلان نشراتی و وظایفی را که جریده عروة الوثقی به مسلمین جهان داده بود، بدون مبالغه از حد مبارزه قلمی کاملاً فراتر بود و ما شاهدیم جریده مذکور با نشر مقالات در عرصه های مختلف چگونه مرحله به مرحله به تطبیق آن پرداخته بود، اگر سلسله نشر جریده عروة الوثقی تا زمان حیات علامه سید ادامه می داشت، امروز کشورهای اسلامی الگوی رشد و پیشرفت، اتحاد و اتفاق و پاسدار واقعی عظمت اسلام و ملیت های مسلمان در روی کره خاکی می بود و علت توقف جریده هم این بود که بیگانگان ورود آن را به هندوستان و مصر قدغن نمودند. در این مورد محمد عثمان صدقی می نویسد: «در مصر، در زمان وزارت نوبار پاشا، قانونی تصویب شد که خبرش در خود «عروة الوثقی» نیز نشر

گردید، بدین قرار: «مجلس نظار مصر در قاهره تشکیل گردید، و اهتمامی در جلوگیری روزنامه «عروة الوثقی» دادند، و به وزارت داخله دستور دادند، که از ورود روزنامه مذکور در مصر به سختی جلوگیری نمایند، و مراقبت بیشتر کنند، و همچنان به پست دستور دادند، که دقت و مواظبت بیشتر نمایند.

«به ما خبر رسید، که در روزنامه رسمی، پس از انتشار این خبر اعلان شد که هر کس روزنامه عروة الوثقی را داشته باشد، از پانزده تا بیست و پنج لیره باید جریمه نقدی بپردازد...» (۶: صص ۸۸-۸۹)

علامه سید جمال الدین افغانی آن اوقاتی که جریده «عروة الوثقی» را نشر می کرد «... به استبداد و ظلم آتش ها میبارانید، و عموم دول و ملل اسلامی را به اتحاد و ترقی و تعالی و پس به دست آوردن اسلحه گمشده شان را که عبارت از حکمت و عرفان است به چنان زبان حکمت بیانی به زبان عربی و فرانسوی نشر می داد که ولوله انداز جهان می گردید. و نسخه های آن مانند حرز جان به پرزه های زر خریده و حفظ می شد.» (۹: ص ۷)

بعد از توقف عروة الوثقی سید مقالات خود را به زبان فرانسوی پخش می نمود که اکثر آن به انگلیسی ترجمه شده در اخبار های انگلیسی نشر می شد.

سید جمال الدین زمان اقامت در روسیه با نویسنده ها و ژورنالیستان روسیه تماس داشتند به طور مثال با کاتکوف، (مسکو گزت) در شماره ۱۳ جولای ۱۸۷۸ م خود آمدن سید را به روسیه اطلاع داده ضمناً شرح مختصری برای معرفی او از روزنامه (انترنا نسیژان) ارگان حزب سوسیالیست فرانسه اقتباس نموده، روزنامه مذکور مقصد سفر سید را به مسکو چنین توضیح نمود «مقصد باز دید او از روسیه اینست که با کشوری آشنایی حاصل نماید که شصت ملیون هندی تمام اعتماد شان را به آن بسته اند و امیدوارند که آن ها را از زیر یوغ منفور انگلیس رهائی بخشد.» (۳: ص ۷۵)

علامه سید در جرید هندی به زبان های دری و اردو مقاله می نوشت و با حلقه های علمی و مطبوعاتی حیدر آباد رابطه قائم نموده و مقالات وی در جریده (معلم شفیق) و (المعلم) نشر شد و این مقالات که از محرم ۱۲۹۸ (دسمبر ۱۸۸۰ م) در اخبار معلم شفیق چاپ شد قرار ذیل است:

«در شمار اول- فواید جریده.

در شماره دوم- تعلیم و تربیت.

در شماره سوم، پنجم و هفتم- اسباب حقیقت سعادت و شقای انسان.
در شماره دهم- فواید فلسفه.

در شماره های یازدهم و دوازدهم- شرح حال آگه‌پوریان با شوکت و شان.» (۷: ص ۴۲)
علاوه بر شش عنوان مقاله فوق تحت عناوین: تفسیر مفسر، لکچر در تعلیم و تعلم، قصر مسدس الشكل، سعادت اسباب صیانت، حقوق و فضایل دین اسلام نیز در جراید مذکور نشر شد. اهداف سید از نشر مقالات در هندوستان تنویر افکار عامه در هند، شکل دادن اتحاد هندو و مسلمانان بود که از کمک های مالی جمعیت های مخفی که در هند ایجاد کرده بود بعداً توانست جریده عروة الوثقی را نشر نماید.

سید جمال الدین هنگام اقامت در لندن جریده به نام (ضیاء الخافقین) را به زبان های عربی و انگلیسی تأسیس نمود که شماره اول آن در ماه فبروری ۱۸۹۲م نشر شد بعد از شماره دوم از اثر فشار حکومت ایران به مداخله حکومت انگلیس از نشر باز ماند.
بعد از معطل شدن نشر جریده ضیاء الخافقین سید به همکاری عبدالحسین فخرالملک یکی دیگر از مامورین سابق ایران که او هم از شاه و امین السلطان دل پر درد داشت به نشر یک سلسله مقالات علیه شاه و حکومت او در جریده (پال مال گزت) لندن و (لاکرونیکل) شروع نموده که موجب نا راحتی بیشتر دولت ایران گردیده بود. (۳: ص ۹۴-۹۵)

سید ۱۰ سال در مصر ماند و در دانشگاه الازهر تغییر و تحولی به وجود آورد که تحولات بعدی فکری مصر همه مرهون سید است.

علامه سید جمال الدین افغان نه تنها یکی از اساس گذاران نهضت های اسلامی در مصر بود بلکه او در رشد و انکشاف پایه های ژورنالیزم مصر نیز سعی و تلاش زیاد به خرج داده است. چنانچه در سال ۱۲۴۹ هـ اجازه نشر بعضی جراید سیاسی را از طرف حکومت آن وقت مصر حاصل نمود و نخستین جریده را تحت عنوان «ابو نظاره قه Abu- Nazaraqa» تأسیس نمود مدیر مسؤول این جریده شخصی به نام «یعقوب سانو» از اهل یهود و یکی از شاگردان سید جمال الدین بود. این جریده به اثر انتقادهای شدیدی سیاسی علیه حکومت مصر که در رأس آن «خدیو اسماعیل» قرار داشت. بعد از نشر پانزده شماره و طی دو ماه نشرات آن متوقف گردید و مدیر مسؤول آن از مصر اخراج و به فرانسه رفت. (۷: ص ۳۴)

علامه سید یکی از شاگردان خود را که به (ادیب اسحق) مشهور بود تشویق نمود تا جریده-ای به نام (مصر) و روزنامه-ای به نام (التجاره) تأسیس نماید. چنانچه جریده مصر به مدیریت ادیب اسحاق به نشرات آغاز نمود و بعداً این نشریه به شهر اسکندریه انتقال داده شد که مدیر مسؤول آن سلیم النقاش بود. این نشریه از شهرت خاصی برخوردار بود و تحت تاثیر نظریات و افکار سید جمال الدین قرار داشت. علاوه بر این در سال ۱۲۵۷ هـ به کمک علامه سید جریده دیگری به نام (مرأة الشرق) تأسیس گردید که مدیر مسؤول آن سلیم الضحوی بود نشرات این روزنامه در سال ۱۲۵۸ هـ. ش از طرف خدیو اسماعیل قطع گردید و ناشر آن از کشور تبعید شد.

جریده دیگری از طرف ادیب الحق شاگرد علامه سید در شهر اسکندریه نیز به نام (مصر الفتاب) تأسیس شد جریده مذکور از سال های ۱۲۵۸-۱۲۵۹ هـ به زبان های عربی و فرانسوی نشرات می نمود. (۱: ص ۹)

بدون مبالغه میتوان گفت که در این دوره تمام جراید مصر به شمول (الاهرام) اگر چه علامه سید در تأسیس آن دست نداشت، اما ممثل افکار سید بود. چنانچه دانشمندی در این باره می نویسد: «نه تنها علامه سید را می توان پدر سیاسی آزادی مصر خواند، بلکه او را می توان پدر مطبوعات و ثقافت مصر نیز یاد کرد.» (۷: ص ۳۵)

در ایران هکذا طرح اولین قانون اساسی مشروطیت ایران را ترتیب داد، که بعدها از طرف شاگردان و پیروان سید شکل نهایی اختیار نموده پانزده سال بعد به نام (قانون مشروطیت) شهرت یافت. (۳: ص ۸۶) اما با دریغ که در زمان حیات سید، شاه ایران به دلیل کاستن قدرت مطلقه اش آنرا نپذیرفت، سید سه بار به ایران دعوت شد و هر بار به امر شاه از ایران اخراج می شد. سید در اجتماعات ایران و در مطبوعات جهان تبلیغات گسترده برای بر انداختن نظام مطلقه و دسایس انگلیس در ایران به راه انداخته بود. چنانچه، سید در یکی از اولین مصاحبه های که بعد از رسیدن به لندن به تاریخ ۱۹ دسمبر ۱۸۹۱ با (آرتر آرنولد) مدیر روزنامه (پال مال گزت) به عمل آورد وقتی درباره اوضاع ایران و علت اخراج خود توضیحات می داد. مدیر روزنامه که ملیت سید را می دانست از او پرسید: «پس علاقه و ارتباط شما به ایران چگونه و برای چیست؟ سید جواب داد: «من افغانم لیکن افغان و ایران از یک اصل می باشند به علاوه دین اسلام زنجیری است که کشورهای اسلامی را به

هم پیوند می دهد. علاقه من به ایران از این جهت است که اکثرآ علما و مردمان بانفوذ ایران در بر انداختن ظلم و استبداد با من همفکر و متحد اند.» (۳: ص ۹۵)

سید، با ارسال اوراق تبلیغاتی از لندن مدت یک سال با تبلیغات شدید علیه رژیم ایران پرداخت، با نوشتن مقالات و دادن خطابه، ضربات شدیدی بر این نظام وارد کرد، مخصوصاً در جریده دو زبانه «ضیاء الخاقین» مقالات سید برای تنویر اذهان عامه جهان در مورد وقایع بزرگی که در شرق و غرب می گذاشت. در این جریده به نشر می رسید. سید، همیشه ضرورت آزادی های اساسی، و تاسیس یک تهداب محکم برای اصلاحات ممالک اسلامی آینده را بیان می کرد.

آخرین سفر سید جمال الدین به استانبول بود به گفته خودش از او مثل امیر پذیرایی کردند و یکی از ویلاهای مربوط به قصر سلطنتی را برایش تخصیص دادند، به اساس یادداشت های خود سید، وقتی از کشتی پیاده شد و مهماندار پرسید سامان سفر شما کجاست؟ سید چمدان دستی خود را نشان داده گفت در دستم- مهماندار باز سوال کرد مقصد من صندوق های اموال تان است سید گفت دیگر چیزی با خود ندارم آنچه دارم همه در همین چمدان است.» (۳: ص ۹۷)

شرح حال سید در استانبول در تمام کتبی که درباره وی به رشته تحریر در آمده است به شکل مفصل آمده است. اینکه سید امید داشت با سیاست پان اسلامیزم به سلطان نفوذ بکند و بر تلاش های خود علیه شاه ایران ادامه بدهد. واقعیات بعدی که چگونه ناصرالدین شاه قاجار به دست میرزا رضای کرمانی شاگرد و مرید قدیمی سید به قتل می رسد، و حکومت ایران باستناد معاهده استرداد مجرمین با دولت عثمانی خواستار تسلیمی سید با سه نفر از دوستان ایرانی و افغانی نزدیک میرزا رضا و عدم تسلیمی سید به نسبت افغان بودنش که قانوناً او را از تحت شرایط معاهده استرداد مجرمین خارج می ساخت و حوادث بعدی... سید، در آخرین نامه بی به یکی از دوستان نوشته، مطالبی را ذکر کرده، که پاره از آن نامه را نقل می کنم:

«من در موقعی این نامه را به دوست عزیز خود می نویسم، که در محبس محبوس و از ملاقات دوستان محروم، نه انتظار نجات دارم، و نه امید حیات، نه از گرفتاری متالم، و نه از کشته شدن متوحش، خوشم به این حبس، و خوشم به این کشته شدن جسم برای آزادی نوع، کشته می شوم برای زندگی قوم، ولی افسوس می خورم که کشت های خود را

ندرویدم، به آرزویی که داشتم کاملاً نایل نگردیدم، شمشیر شقاوت، نگذاشت بیداری ملل شرق را ببینم. دست جهالت فرصت نداد، صدای آزادی را از حلقوم ملل شرق بشنوم، ایکاش، من تمام بذر افکار خود را، در مزرعه مستعد افکار ملت کاشته بودم. چه خوش بود بذر بارور خود را در زمین شوره زار سلطنت بیهوده نمی ریختم. آنچه در آن مزرعه کاشتم، به نمو نرسید، هرچه در این زمین بی ثمر غرس نمودم، تلف گردید. در این مدت، هیچ یک از تکالیف خیر خواهانه من به کوشش سلاطین مشرق فرو نرفت.

همه را شهوت و جهالت مانع از قبول گشت. امیدواری ها، به ایرانم بود، اجر زحماتم را به فراش غضب حواله کردند. با هزاران وعده و وعید، به ترکیه احضار کردند این نوع مغلول و مقهورم نمودند، غافل از این که، انهدام صاحب نیت، اسباب انهدام نیت نمی شود...» (۶):

(۱۳۲)

سید ایرانیان را تشویق به مبارزه در برابر حکومت مطلقه ایران نمود و در ادامه می نویسد: «... در نسخ عاداتی که میانه سعادت و فردا ایرانی سد گردیده کوشش نمائید، نه در نیستی صاحبان عادات، هرگاه بخواهید، به صاحب عادت سعی کنید، باز آن عادت دیگران را به خود جلب می کند. سعی کنید موانعی را که میانه الفت شما و سایر ملل واقع شده رفع نمایید. گول عوام فریبان را مخورید.» (۶:ص ۱۳۵) علامه سید جمال الدین حتی قبل از آن که دامن مبارزه خود را به شکل جهانی آن وسعت دهد، در زادگاه خود افغانستان پروگرام جامعی را به حضور پادشاه وقت امیرشیر علی خان پیشنهاد کرد، می گویند وقتی سید جمال الدین از وطن خارج می شد، یک طومار مفصل اصلاحات را برای امیر شیر علی خان نوشته و به وی سپرده بود. در این طومار به طور مفصل همه آن رفورم ها یاد شده بود که در جامعه هندوستان در ذهن امیر به طور پراکنده خطور نموده بود.

سید جمال الدین در مورد کابینه عصری، مواصلات، مطبوعات، معارف، اردو و حتی در مورد اقتصاد به امیر افغانستان تذکر داده بود.

او برای امیر شیر علی خان نوشته بود که انگلیس دشمن همه شرق زمین است، و در دشمنی به خاطر این کامیاب اند که تمام نظام های شرق بر بنیاد استبداد استوار و مردم از جهالت و نادانی در گودال خرافات افتاده اند، وظیفه نجات این ملت ها به دوش پادشاهان است.

بدین ترتیب امیر شیر علی خان در دورهٔ دوم سلطنت خویش هدایت نامه سید جمال الدین را عملی نمود و سید جمال الدین از وطن بیرون شده و دوبار بر نگشت. (۱۰: ص ۱۴۶)

امیر شیر علی خان برای تطبیق پروگرام های اصلاحی سید همت گماشت و برای نخستین بار به اساس تحریر زرین انخوَر: جریده شمس النهار را در ۱۵ شعبان ۱۲۶۰ هـ. ق در مطبعهٔ شمس النهار به چاپ رسانید. (۱: ص ۲۲)

بناءً اساس و آغاز مطبوعات با نشر اولین جریدهٔ کشور از مشوره های خردمندانۀ عالم برجستهٔ شرق علامه سید جمال الدین افغان است.

سید جمال الدین افغانی در سال ۱۲۷۵ هـ مطابق ۹ مارچ ۱۸۹۶ میلادی در شهر استانبول در عالم غربت به عمر ۵۸ سالگی دیده از جهان بست و به قدردانی جمع غفیری از مردم ترکیه در قبرستان شیوخ دفن گردید، مراسم تدفین سید به قدری با شکوه برگزار شد که از کثرت هجوم مردم هژده نفر در زیر پاهای مشایعین جان داده اند. بقایای جسد سید در سال ۱۳۲۳ هـ.ش به افغانستان منتقل و در محوطهٔ پوهنتون کابل مدفون گردید. (۱۱: ص ۵۹۳) جهان به سید تنگ و تاریک گردید ولی جهان روشن و تابنده از خود به یادگار گذاشت که ارزش و بهای آن را فرزندان قدردان زادگاه و کشورش و سرزمین های که در آن قدم گذاشته و مردم آن از وی فیض بردند در دماغها و خاطره های خود ثبت کرده محفوظ نگهداشته اند.

گرچه او خود حاصل بذری را که کاشته بود بر نداشت، ولی جنبش هایی که در اخیر قرن نوزدهم و در قرن بیستم در ممالک اسلامی و شرقی پدید آمد همه محصول زحمات این مؤسس نهضت جدید شرق می باشد. سید یگانه ژورنالیستی است که موثرانه ثابت کرد، تاثیر تبلیغ و جریده نگاری، چسان کشور های بزرگ جهان را به زانو در می آورد، و مردم را به حقوق حقهٔ شان می رساند.

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق

ثبت است در جریدهٔ عالم دوام ما

نتیجه:

با در نظر گرفتن آنچه گفته شد، و با مطالعه متن های سخنرانی، آثار و مقالات منتشره علامه سید جمال الدین افغان در روزنامه ها و جراید آن وقت به این نتیجه میرسیم که سید جمال الدین افغان نظریات اصلاحی، اجتماعی، فلسفی و ادبی خویش را با استفاده از مفاهیم شفاهی که رایج ترین شیوه بیان بود و بعداً با تحریر مقالات و نشر آن در روزنامه ها و جراید آغاز کرد و تا آخرین لحظات حیاتش برای رسیدن به اهداف بزرگ اسلامی و انسانی خویش از آن استفاده پربار نموده بود. استفاده از نشریه های چاپی نه تنها بهترین و رایج ترین وسیله انتقال افکار و نظریات اصلاح طلبانه وی بود، بلکه مؤثر ترین وسیله برای ایجاد اتحاد و اتفاق میان مسلمین جهان، نجات شرق و مبارزه علیه استعمار خارجی و استبداد داخلی پنداشته میشد که سید همواره مسلمین جهان را به داشتن و خواندن روزنامه ها و جراید تشویق میکرد که در قبال مسایل مختلف موضعگیری های واقع بینانه، هدفمند و اصلاح طلبانه را اتخاذ میکردند، علامه حتی رسیدن به سعادت را به آن برابر میدانست. زمانی مقالات سید جمال الدین افغان را که در جریده عروة الوثقی به چاپ رسیده مطالعه گردد، انبوهی از معلومات و موضوعات مهمی که متناسب به نیاز های آن زمان بود حاصل میگردد؛ در این مقالات شیوه کاربرد فاکت ها، تحلیل مسایل و انشاء منحصر به شخص علامه است که مطالعه آن موج پر طلاطم افکار و نظریات رهنمودی و آگاهی دهی را در افراد جامعه ایجاد میکند. روی این علت بود که سخن رانی ها و مقالات سید، مؤثرترین نقش را در بیداری شرق بازی کرد و چنان مردمان بصیر و آزادی خواه توسط سید تربیه شد که شرق خواب آلود را تکان داده و به خود ملتفت ساخت، که میتوان وی را عامل مؤثر ایجاد روحیه بیدارگری، وحدت، تحرک و تجدد در عالم اسلام دانست. بناءً فعالیت و کارکرد ژورنالیستی سید جمال الدین افغان وی را نیرومندترین و فروزانترین مشعل جنبش های فکری و ادبی ملی و بین المللی ساخت که نه تنها مردم افغانستان بلکه مردمان ایران، ترکیه، هندوستان، فرانسه، مصر و روسیه نیز تحت تاثیر افکار و نظریات اصلاحی او قرار گرفتند؛ که این خود مکتب است برای تمام دست اندرکاران رسانه های افغانستان و کشور های دیگر که با کدام اهداف و استراتژیی نشرات نمایند و نظر به ضرورت جوامع خویش مواد نشراتی خویش را ترتیب، پخش و نشر نمایند.

- ۱- انخوړ، زرین. د افغانستان د ژورنالیزم مخکښان، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۶۵.
- ۲- بختانی خدمتگار، عبدالله. «سید جمال الدین افغان او جریده لیکنه»، مجله عرفان، شماره فوق العاده، شماره مسلسل ۱۲، د پوهنی مطبعه: کابل، ۱۳۵۵.
- ۳- رښتیا، سید قاسم. سید جمال الدین افغانی و افغانستان، انتشارات بیهقی، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۵۵.
- ۴- رهپو، صدیق. سید جمال الدین افغانی در مطبوعات افغانستان، مؤسسه انتشارات بیهقی، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۵۵.
- ۵- سمندر، عبدالله. عروۃ الوثقی اثر سید جمال الدین افغانی، انتشارات بیهقی، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۵۵.
- ۶- صدقی، محمد عثمان. سید جمال الدین افغانی پیشوای انقلاب شرق، مؤسسه چاپ کتب بیهقی، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۵۵.
- ۷- طیبی، عبدالحکیم. تلاش های سیاسی سید جمال الدین افغانی، انتشارات بیهقی، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۵۵.
- ۸- طرزی، محمود. «السید جمال الدین»، جریده سراج الاخبار افغانیه، شماره سوم، ۲۲ سنبله، ۱۲۹۵، ص ۶.
- ۹- طرزی، محمود. «احوال السید جمال الدین افغانی»، جریده سراج الاخبار افغانیه، شماره پنجم، ۲۱ میزان، ۱۳۹۵، صص ۶، ۷، ۱۰.
- ۱۰- عطایی، محمد ابراهیم. تاریخ معاصر افغانستان، مترجم جمیل الرحمن کامگار، بنگاه انتشارات میوند: کابل، ۱۳۸۳.
- ۱۱- غبار، میر غلام محمد. افغانستان در مسیر تاریخ، مطبعه دولتی: کابل، ۱۳۴۶.

پوهنیار حسنا شریفی

شناسایی مؤلفه های ارزیابی و کارکرد آن در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان

Identification of the Components of Evaluation and its Function on Students Academic Achievement.

Husna Sharifi

Abstract

Educational evaluation is a key element of the education process and we need educational evaluation to have an effective education system. The purpose of this paper is to introduce the components of assessment and its function in students' academic achievements. Evaluation is a systematic process for analyzing and interpreting information in order to determine how organizational goals are being researched. Evaluation in general is divided into two categories: formative evaluation and summative (final) evaluation, as well as Descriptive assessment as a component of assessment plays a major role in students' academic achievement. As a result, by better understanding of the evaluation components and considering the evaluation methods, we can help students in order to have academic improvement. Also, identifying the evaluation components is considered for future research in the evaluation area.

ارزیابی آموزشی یکی از عناصر کلیدی پروسه آموزش و پرورش بوده و جهت داشتن یک نظام آموزشی مؤثر، ما نیازمند ارزیابی آموزشی هستیم. هدف از نگارش این مقاله آشنایی با مؤلفه های ارزیابی و کارکرد آن در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان می باشد. ارزیابی یک پروسه نظام دار است برای تجزیه، تحلیل و تفسیر اطلاعات به منظور اینکه آیا اهداف سازمانی تحقیق یافته اند و به چه میزانی. ارزیابی در کل به دو دسته تقسیم شده است: ارزیابی شکلی و ارزیابی پایانی همچنان ارزیابی پیشرفت تحصیلی و ارزیابی توصیفی به عنوان مؤلفه های ارزیابی در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان نقش عمده را ایفا می کند. بناً شناخت بهتر مؤلفه های ارزیابی و مدنظر گرفتن روش های ارزیابی می توان دانش آموزان را بیشتر همکاری کرد برای اینکه پیشرفت تحصیلی خوبی داشته باشند و شناسایی مؤلفه های ارزیابی پیش زمینه برای تحقیقات بعدی در ساحه ارزیابی به حساب می آید.

مقدمه

در دهه اخیر، باتوجه به تغییرات ناشی از تحولات اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیک در سیاستگذاری و برنامه ریزی آموزشی برای بهبود کیفیت یادگیری تحولات قابل توجهی رخ داده است. همگام با ایجاد تحول در عناصر نظام آموزشی از جمله در برنامه درسی، روشهای تدریس و منابع یادگیری، ضرورت تحول در شیوه های سنجش آموخته ها نیز احساس شده است. از آنجا که نظام آموزش عمومی مهمترین بخش نظام آموزشی هر کشور در آماده کردن شهروندان آگاه و مسئولیت پذیر است؛ بهبود آن در زمره ی موضوع های اصلی نظام های آموزشی است بناء ارزیابی آموزشی یکی از عناصر کلیدی پروسه آموزش و پرورش بوده و جهت داشتن یک نظام آموزشی مؤثر ما نیازمند ارزیابی آموزشی هستیم چون یگانه مورد که ما را از میزان تحقق اهداف ما آگاه می سازد، روند ارزیابی هر سازمان است، برای انجام ارزیابی مفید و مؤثر جا دارد ابتدا با مؤلفه های ارزیابی آموزشی که در واقع زیربنای ارزیابی آموزشی را تشکیل می دهد، آشنا شویم.

مبرمیت موضوع

مبرمیت موضوع در این است که ارزیابی یکی از موضوعات اساسی در نظام های آموزشی فعلی می باشد، در حقیقت ما را از میزان تحقق اهداف سازمان آگاه می سازد و به ما همکاری می کند تا نقاط قوی و ضعیف سازمان را شناسایی کنیم و از نقاط مثبت استفاده

بهتر کرده همچنان با شناسایی نقاط ضعیف و برای از بین بردن آن، راه حل های مناسب را ارائه نماییم، بناء شناسایی مؤلفه های ارزیابی می تواند ما را در داشتن یک نظام آموزشی مؤثر همکاری کند.

هدف

ارزیابی یکی از موارد با اهمیت در نظام های آموزشی به حساب می آید و تأثیر بسزایی در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دارد بناء هدف از نگارش این مقاله علمی، آشنایی با مؤلفه های ارزیابی و کارکرد آن در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان می باشد.

شیوه تحقیق

تحقیق در این مقاله کتابخانه ای بوده، همچنان از شیوه تحلیلی و توصیفی استفاده شده است.

تعریف و تاریخچه ارزیابی

در باره آغاز امتحانات و ارزیابی مشکل است تاریخی را تعیین کرد ولی از نظر تعلیم و تربیه، امتحان تاریخچه طولانی داشته و شروع آنرا با معرفی تعلیمات رسمی می توان فکر کرد. در گذشته ها خصوصاً قبل از آغاز تعلیمات رسمی امتحانات به شکل تقریری و مباحثه صورت می گرفت. فارغان آن زمان برای بدست آوردن کادر علمی شان در یکی از مراکز علمی و در بارپادشاهان از دانش خود دفاع می نمودند مانند کشور های هندوستان، چین و روم قدیم. در باره چگونگی امتحان تا وقتی که تعلیم و تربیه شکل غیر رسمی را داشت امتحانات نیز غیر رسمی بود ولی با شروع موسسات رسمی امتحانات نیز شکل رسمی را بخود گرفت. در نیمه قرن ۱۹ امتحانات کتبی جای امتحانات شفاهی را گرفت و نتایج این امتحانات معیار ارتقاء از یک صنف به صنف دیگر و پذیرفته شدن به موسسات عالی تعلیمی شد که اولین امتحان تحریری در سال ۱۸۵۰ میلادی در امریکا اخذ گردید. در سال ۱۹۵۵ میلادی امتحانات عینی به میان آمد یکی از مشخصات بارز این امتحان دادن نمرات مطابق کلید از قبل تعیین شده توسط شخص امتحان گیرنده بود که این امر به ذات خود از درجه دخالت ذهنیت شخص نمره دهنده کاسته و به موثق بودن امتحان می افزاید. (۷: ۹)

ارزیابی آموزشی به عنوان جوان ترین شاخه علمی حوزه تخصصی علوم تربیتی در نیم قرن اخیر رشد یافته است. این حوزه که در حال حاضر سال های بزرگسالی را طی می کند، در

سال ۱۹۶۱ دوران کودکی را سپری کرد و در سال ۱۹۷۱ به دوران بلوغ رسید. سال های نوجوانی را در سال ۱۹۸۱ با رشد قابل ملاحظه طی کرد و به دوران پختگی رسید. (۱۲: ۹) در دوره اخیر، علاوه بر انتشار مجله های علمی و کتابهای تخصصی متعدد به زبان انگلیسی در باره ارزیابی آموزشی نیز انتشار یافته است. (۱۴: ۱۰)

در آستانه قرن بیست و یکم میلادی، ارزیابی آموزشی، به عنوان شاخه از علوم تربیتی، در ارتقای کیفیت نظام های آموزشی کاربرد قابل توجهی دارد. بدین سان، در هر فعالیت آموزشی یا بطور کلی در هر فعالیتی که برای انتقال، برانگیختن و کسب دانش، نگرش و توانش به عمل می آید. ارزیابی آموزشی به عنوان فرآیند مستمر و منظم برای توصیف کردن، هدایت و اطمینان یافتن از کیفیت فعالیت های آموزشی استفاده می شود. (۱۱: ۸) اصطلاح ارزیابی، به طور ساده، به تعیین ارزش برای هر چیزی یا داوری ارزشی کردن گفته می شود. با این حال، تعریف جامع تری از ارزیابی را به شرح زیر می توان به دست داد، ارزیابی به یک فرایند نظامدار برای جمع آوری، تحلیل، و تفسیر اطلاعات گفته می شود به این منظور که تعیین شود آیا هدف های مورد نظر تحقق یافته اند یا در حال تحقق یافتن هستند و به چه میزانی، همچنان ارزیابی باید به صورت مستمر و دائم انجام پذیرد. (۶: ۲۱۹-۲۳۱) بنابر تعریف پاتون، ارزیابی برنامه عبارت است از گردآوری برنامه، بهبود اثر بخشی برنامه و یا اطلاع رسانی برای تصمیم گیری جهت برنامه ریزی آینده. (۱۳: ۲۳) به گفته تایلر ارزیابی، پروسه تعیین اینکه تا چه اندازه اهداف آموزشی تحقق یافته اند میباشد. (۱۰: ۶۹)

یکی از ویژگیهای مهم ارزیابی تعیین کیفیت است در فرایند ارزیابی داوری ارزشی با توجه به کیفیت به عمل می آید. ورتن و سندرز (۱۹۸۷) دوتن از صاحب نظران در حوزه ارزیابی آموزشی گفته اند، در آموزش و پرورش، ارزیابی به یک فعالیت رسمی گفته می شود که برای تعیین کیفیت، اثر بخشی، یا ارزش یک برنامه، فرآورده، پروژه، فرآینده، هدف، یا برنامه درسی به اجرا در می آید، این متخصصان ارزیابی آموزشی برای روشن ساختن تعریف خود مثال زیر را به دست داده اند: یک ارزیاب برنامه درسی ابتدا هدفهای کلی یا غایتهای برنامه درسی را تعیین می کند و بعد، با استفاده از درون داد به دست آمده از گروه های مرجع مربوط، تعیین می کند که این هدفها برای دانش آموزان، پدران و مادران، و جامعه خوب هستند یا نه. پس از آن، ارزیابی اطلاع لازم را برای ارزیابی از میزان تحقق یافتن آن

هدف ها و آثار جانبی ناشی از برنامه درسی جمع آوری می کند. سپس به تحلیل و تفسیر اطلاعات به دست آمده می پردازد. و وقتی که این کار نیز انجام گرفت، آن گاه ارزیاب در باره ارزش برنامه درسی قضاوت یا داوری میکند. و معمولاً به فرد یا افراد مسؤؤل در تصمیم گیری های نهایی پیشنهاد ها ارائه می دهد در واقع ارزیابی وسیله پاسخگویی است. (۹): (۱۵۴)

گفتیم که ارزیابی آموزشی در پی تعیین کیفیت است و در ارزیابی پیشرفت تحصیلی کیفیت را به عنوان میزان دستیابی دانش آموزان دانشجویان به دانش، مهارتها، و توانایی هایی که از آنها انتظار می رود تعریف کرده اند در ارزیابی آموزش به طور کلی کیفیت به صورت تناسب داشتن موضوع مورد ارزیابی با هدفهای مورد نظر تعریف می شود مثلاً وقتی که نتایج یک برنامه درسی مورد ارزیابی قرار می گیرد و معلوم می شود که اجزای آن برنامه هدف های مورد نظر را بر آورده کرده است، می گوئیم که آن برنامه از کیفیت مطلوب بر خوردار است، در کل می توان گفت اندازه گیری + قضاوت = ارزیابی. (۳: ۳۰۷)

هدف های ارزیابی

ارزیابی وسیله ای برای رسیدن به اهداف زیر می باشد:

- ۱- شناخت توانایی، زمینه های علمی شاگردان و تصمیم گیری برای انجام فعالیت های بعدی آموزشی.
- ۲- شناساندن هدف های آموزشی در فرآیند تدریس.
- ۳- بهبود و اصلاح فعالیت های آموزشی.
- ۴- شناخت نارسایی های آموزشی شاگردان و ترمیم آنها.
- ۵- ایجاد رغبت و کسب عادات صحیح آموزشی در دانش آموزان.
- ۶- ارزیابی به عنوان عاملی برای ارتقای دانش آموزان. (۷: ۲۳)

انواع ارزیابی در آموزش و پرورش

اسکریون ارزیابی آموزشی بر دو نوع ارزیابی کلی پایانی، شکلی و تکوینی تقسیم کرده است. همچنان ارزیابی تربیتی با توجه به زمان و اهداف آن مورد استفاده قرار می گیرد، به

سه دسته تقسیم می گردند که عبارتند از ارزیابی های (ابتدایی) ارزیابی تکوینی (شکلی) و ارزیابی های (کلی - پایانی). (۷: ۴۴)

ارزیابی آغازین (ابتدایی)

نخستین ارزیابی معلم که قبل از آغاز فرآیند آموزشی یا فعالیت مورد نظر و به منظور آگاهی از میزان آموخته ها، توانایی ها و آمادگی های قبلی دانش آموزان و شروع مناسب فرآیند تعلیم و تربیت و جبران نارسایی ها و کاستی های احتمالی آنان انجام می گیرد. (۷: ۴۴).

ارزیابی شکلی (تکوینی)

هدف این ارزیابی اطلاع از نحوه یادگیری شاگردان به منظور تعیین نقاط قوی و ضعیف در یادگیری آنان و تشخیص مشکلات، روش آموزش معلم در رابطه با هدف های آموزشی معین و مشخص است. علت نامگذاری این ارزیابی آن است که این ارزیابی در زمانی اجرا می شود که یادگیری هنوز در حال تکوین و شکل گیری است. با استفاده از این ارزیابی، معلم می تواند در زمانی که یادگیری هنوز در جریان است و امکان رفع مشکلات یادگیری شاگردان و بر طرف کردن نواقص روش آموزش آنان مسیر است، به انجام چنین کاری اقدام کند. معلم همواره در جریان آموزش و تدریس باید از خود بپرسد آیا کارها به خوبی پیش می روند؟ آیا شاگردان هدف هایی را که در نهایت به هدف های اصلی و نهایی درس می انجامد یاد می گیرند؟.

امتحانات که در مراحل مختلف تدریس از شاگردان به عمل می آید و یا در جریان آموزش اخذ می گردد، ارزیابی تکوینی یا مرحله یی نامیده می شود. ارزیابی تکوینی به شاگردان امکان می دهد که در طول مدت یاد گیری از وضع خود آگاه شوند و کمبود های خود را جبران کنند. معلم هم از کیفیت یادگیری شاگردان و چگونگی تدریس خود مطلع می شود و به نقاط قوی و ضعیف خویش پی می برد. به نظر استافیل بیم ارزیابی شکلی عبارت از اطلاعات به طور مداوم جمع آوری و مورد استفاده قرار می گیرد و نیاز به فیدبک های فردی - محیطی دارد تا بتواند تصمیم گیری های لازم را در جهت افزایش اثر بخشی برنامه ها یا فعالیت های تربیتی اتخاذ کند. این نوع ارزیابی که بیشتر به فراهم آوردن اطلاعات برای بهبودی کار انجام میشود تأکید دارد. (۷: ۴۴)

در کل می توان گفت ارزیابی تکوینی یکی از انواع ارزیابی آموزشی بوده که در جریان تدریس استفاده می گردد و جنبه اصلاحی دارد، یعنی ما را همکاری می کند تا نقاط ضعیف را در پروسه درسی شناسایی کرده و با استفاده از روش های متفاوت تدریس به اصلاح آن پردازیم.

فواید ارزیابی شکلی (تکوینی):

اجرای راهبردهای ارائه شده در صنف درسی طی دوره و زمان آموزش، فواید ذیل را برای شاگردان به همراه خواهد داشت:

- کسب مهارتهای بحث و گفت و گو .
- کسب مهارت های مربوط به ارتباطات بین فردی .
- مشارکت در فعالیت های گروهی .
- ایجاد انگیزه برای مطالعه و یادگیری .
- توجه به موضوع مورد مطالعه .
- تلفیق مهارت های شنیدن، خواندن، تفکر و نوشتن .
- تثبیت یاد گیری از طریق مرور کردن، سوال و جواب، یافتن جواب و... .
- درک ارتباط بین مطالب خوانده یا شنیده شده .
- ارتباط بین یادگیری های قبلی و بعدی (معنی دار کردن یاد گیری) .
- شرکت فعال در یاد گیری از طریق تفکر فردی و گروهی.
- افزایش اعتماد به نفس و ابزار وجود.
- تعیین درجه تسلط یک شاگرد در یک مضمون و یا وظیفه آموزش شخصی است(۱: ۸-۱۴)

ارزیابی تراکمی یا پایانی

در ارزیابی نهایی تمام آموخته های شاگردان در طول یک دوره ی آموزشی تعیین می شود و هدف آن نمره دادن به شاگردان و قضاوت درباره مؤثریت کار معلم و برنامه ی درسی یا مقایسه ی برنامه های مختلف درسی با یکدیگر است. به وسیله این ارزیابی می توان یادگیری های متراکم شاگردان را در طول یک دوره آموزشی اندازه گیری کرد و چون معمولاً در پایان دوره ای آموزشی انجام می شود به آن ارزیابی نهایی نیز می گویند. از امتحاناتی که در ارزیابی نهایی استفاده می گردد بسیار جامع و مفصل هستند و نمونه یی

کاملی از محتوای درس و هدف های آموزشی را دربر می گیرد که با انواع سؤالات، روش ها و فنون مختلف سنجش و اندازه گیری صورت می پذیرد.

هدف ارزیابی نهایی نیز نمره دادن و اتخاذ تصمیم مختلف جهت ارتقای شاگردان به صنف های بالاتر، دادن امتیازات تحصیلی، اعزام به دوره های عالی تر تحصیلی، اعطای بورس تحصیلی و غیره و هم تعیین مؤثریت پلان ها و طرح های آموزشی و هدف های معلم و درجه موفقیت معلم در تطبیق کردن مراحل مختلف طرح آموزشی است. ارزیابی نهایی چنانچه تذکر داده شد در پایان یا ختم پروگرام انجام می شود که هدف آن قضاوت نهایی در باره پروگرام می باشد. البته نمی توان میان ارزیابی تکوینی و ارزیابی پایانی کاملاً جدایی قائل شد. زیرا، مثلاً در مورد یک برنامه در حال تدوین که دارای چند بخش است، پس از پایان هر بخش، به تدوین بخش دیگر پرداخته می شود. در این صورت تمایز میان ارزیابی تکوینی و ارزیابی پایانی به سهولت میسر نیست. در نتیجه می توان گفت، ارزیابی تکوینی می تواند برای برنامه ریزی و بهبود فعالیت های آموزشی انجام شود. در حالی که ارزیابی پایانی برای انتخاب از میان گزینه های ممکن، پاسخگویی (حسابرسی) و اعتبار سنجی نظام آموزشی انجام می شود. (۷: ۴۸)

ارزیابی تراکمی نوع ارزیابی است که در پایان هر دوره تحصیلی جهت ارتقا دانش آموزان به صنف بعدی و یا بالاتر اخذ می گردد. این نوع ارزیابی ما را از میزان تحقق اهداف آموزشی آگاه ساخته و همچنان این آگاهی را برای ما می دهد که برای دوره بعدی چه تغییرات و اصلاحات بوجود آید تا کورس مذکور متمر تر واقع گردد.

خصوصیات ارزیابی کلی (پایانی)

- ارزیابی پایانی، یک ارزیابی مجموعی و کلی از آموخته های فراگیران است که اطلاعات محدودی در مورد میزان موفقیت برنامه ای درسی به برنامه ریزان، معلمان، شاگردان و والدین آنها می دهد.
- ارزیابی پایانی به طور محدود توانایی نسبی دانش آموز را در بر خورد با مسائل، زمانی که او در شرایط کنترل شده ای قرار می گیرد، می سنجد.
- نقش عوامل خارجی در قضاوت را تا حد امکان کم می کند و تعداد زیادی از شاگردان را در زمان محدود ارزیابی می کند.

- آگاهی دانش آموز از وجود ارزیابی پایانی او را وادار می کند تا نسبت به دقت، صحت و پیگیری آن چه را فرا می گیرد حساسیت بیش تری نشان دهد.
- ارزیابی پایانی، ابزاری مناسب در سنجش دانش آموز و قضاوت در مورد حدود توانایی های اوست.
- چون تمام شاگردان در موقعیت مشابه سنجیده می شوند کار قضاوت معلم ساده تر و دقیق تر اوست.
- ارزیابی پایانی معمولاً در پایان دوره آموزشی به عمل می آید (۸: ۳۲)
- در پهلوی سه نوع ارزیابی که از آن ها تذکار به عمل آمد، دانشمندان عرصه تعلیم و تربیت به دو نوع دیگر ارزیابی که ارزیابی توصیفی و ارزیابی پیشرفت تحصیلی است نیز تعمق نموده اند.

ارزیابی توصیفی

ارزیابی توصیفی، نوع از ارزیابی تحصیلی- تربیتی است که در آن معلم با مشارکت فعال شاگردان و اولیای ایشان با استفاده از ابزار های مختلف به جمع آوری اطلاعات در زمینه تلاش ها، پیشرفت ها و موفقیت های شاگردان می پردازد و با طبقه بندی تحلیل و تفسیر اطلاعات به آنها کمک می کند تا بهتر یاد بگیرند و مشکلات یاد گیری خود را به کمک اولیا و معلمان برطرف کنند. هدف اصلی ارزیابی توصیفی بهبود شرایط یاد گیری شاگردان و محصلان با از بین بردن اضطراب نا مطلوب ناشی از برگزاری امتحانات و پیمایش ها است. در ارزیابی توصیفی به جای دادن نمره به شاگردان از عبارت های کیفی مثل تلاش خوبی داشته ای، با تلاش به موفقیت رسیده ای، برای موفقیت باید بیشتر تلاش کنی، با انجام تمرین بیشتر مشکل شما برطرف می شود، استفاده می شود. ارزیابی توصیفی به زمان خاص محدود نمی شود این ارزیابی در کل جریان یادگیری، در فعالیت های خارج از صنف و در محیط زنده گی جریان دارد. همانگونه که یاد گیری شاگردان در ساحه مختلف و سطوح متفاوت است، سنجش و ارزیابی آن نیز باید با استفاده از ابزار هایی باشد که بتواند این یادگیری ها را بسنجد. امتحانات، مشاهدات از جمله ابزار هایی است که در ارزیابی توصیفی مورد استفاده قرار می گیرند. در ارزیابی توصیفی اصل بر ارتقای محصلان به پایه های بالاتر است مگر در موارد بسیار نادر و زمانی

که محصلان دارای ناتوانایی های ذهنی باشند. کار نامه شاگردان علاوه بر عملکرد درسی، عملکرد اجتماعی و عاطفی و جسمانی - فیزیکی را منعکس می کند. (۷: ۱۴۰)

مشکلات ارزیابی فعلی کم توجهی به تمامی آموخته ها و یادگیری های دانش آموزان، مثلاً در زمینه علاقه، انگیزه، احساسات، نگرش ها، توانایی ها، مهارت ها، کارهای علمی و ... است. مواردی که به جرأت می توان گفت هدف اصلی و اساسی دوره ابتدایی رشد و شکوفایی آنها است که در ارزیابی توصیفی برای هر یک از آنان ابزار و گروه، روش مشاهده و ابزاری در نظر گرفته شده است. بنابراین، معلم گرامی ضمن توجه به این بُعد یعنی بُعد اجتماعی، آن را با روش و ابزار درست ارزیابی می کند و اطلاعات حاصله را بررسی، تجزیه و تحلیل کرده و از نتایج آن برای تصمیم گیری درخصوص تنظیم برنامه آموزشی خود و اطلاع به والدین برای فراهم کردن زمینه تلاش و فعالیت بیشتر همراه با انگیزه لازم، به کار می برد.

محاسن ارزیابی توصیفی

- شناخت عمیق تر و دقیق تر از شاگردان و محصلان.
- کاهش اضطراب نا مطلوب و فعالیت های شاگردان و محصلان در کنار موفقیت.
- به خدمت گرفتن ارزیابی برای آموزش و یادگیری بهتر.
- مشارکت محصلان و والدین در ارزیابی.
- حمایت از کودک و توجه به حقوق آن در صنف و مکتب.
- ایجاد فضای محبت و همدلی بین شاگردان.
- شناسایی مشکلات یادگیری در زمان مناسب و تلاش برای رفع آن. (۱۰: ۲۴)

اهداف ارزیابی توصیفی:

- بهبود کیفیت فرایندی یاددهی یادگیری.
- تاکید بر اهداف آموزش و پرورش به جای تاکید بر محتوای کتاب ها.
- فراهم نمودن زمینه مناسب برای حذف حاکمیت مطلق امتحانات پایانی در تعیین سرنوشت تحصیلی دانش آموزان.
- افزایش بهداشت روانی محیط یاددهی یادگیری یا کاهش فشار های روانی ناشی از نظام ارزیابی موجود. (۴: ۲۷)

ارزیابی پیشرفت تحصیلی

ارزیابی پیشرفت تحصیلی عبارت از سنجش عملکرد شاگردان و مقایسه نتایج حاصل با هدفهای تربیتی از پیش تعیین شده به منظور تصمیم گیری در این باره که آیا فعالیت های تربیتی معلم و کوششهای یادگیری شاگردان یا محصلان به نتایج مطلوب انجامیده اند و یا خیر. علی اکبر سیف در ارزیابی پیشرفت تحصیلی مینویسد "ارزیابی پیشرفت تحصیلی عبارت است از سنجش عملکرد یادگیرنده گان و مقایسه نتایج حال با هدف های آموزشی از پیش تعیین شده به منظور اینکه آیا فعالیت های آموزشی مهم و کوشش های یادگیری دانش آموزان به نتایج مطلوب انجامیده و به چه میزانی، ضرورت استفاده از ارزیابی در بهبود نظام های تربیتی چنین است، در سازمان آموزشی که ارزیابی انجام نشود، آن سازمان نمی تواند موفقیت را از شکست تمیز کرد. اگر موفقیت را تشخیص ندهید، نمی توانید به آن پاداش دهید اگر شکست را فرق ندهید، نمی توانید آن را تصحیح کنید اگر به وسیله ارزیابی نتایج نظام های تربیتی را نمایان کنید، می توانید حمایت های لازم را به دست آورید". (۵: ۱۵)

با توجه به توضیحات فوق ارزیابی پیشرفت تحصیلی فرآیند جمع آوری سازمان یافته اطلاعات به منظور بررسی و سنجش عملکرد یادگیرندگان و داوری در مورد تلاشهای یادگیری دانش آموزان برای تشخیص میزان پیشرفت آنان و مقایسه نتایج حاصل با هدفهای از پیش تعیین شده آموزشی براساس ملاک های معین و تصمیم گیری در باره این که آیا فعالیت های آموزشی معلم و کوشش های یادگیری دانش آموزان به نتایج مطلوب انجامیده است و به چه میزانی.

روشهای مختلف ارزیابی پیشرفت تحصیلی:

اغلب معلمان وقتی که به ارزشیابی شاگردان می اندیشند، فکر شان متوجه تعریف محدود انواع آزمون های کتبی و سوالات امتحانی می شود، ولی باید به خاطر داشت که بسیاری از ارزش گذاری های ما بر اساس مشاهده فعالیت های است که شاگردان در درون مکتب انجام می دهند؛ مثلاً هنگامی که وقت شناسی، انجام دادن مطلوب فعالیت های آموزشی یا احساس عدم امنیت شاگردی را در مقایسه با شاگردان دیگر می سنجمیم یا در باره حس همکاری آنان در فعالیت های آموزشی قضاوت می کنیم یا ابتکار شاگردی را در حل مسائل جدید می ستاییم، همه ارزیابی های کتبی و شفاهی معمول برهاند و روشهای

ارزشیابی را با روشهای مختلف، عمق و محتوا ببخشد، بیشتر می تواند به اعتبار روش ارزشیابی خود متکی باشد و به آن اطمینان کند.

اگر چه روش مشاهده نیز معایب و محدودیت هایی دارد، مثلاً ممکن است موقعیت هایی که شاگردان مختلف در آن تحت مشاهده قرار می گیرند یکسان نباشد یا احتمال تطابق میزان ها و مقیاس هایی که مشاهده کننده گان مختلف به کار می گیرند بسیار ضعیف باشد، ولی لازم است که ارزشیابی شاگردان در موقعیتی واقعی و با توجه به ویژگیهای خاص خود صورت بگیرد.

از طرف دیگر، برای بعضی از رفتار ها، آزمونهای شایسته و مناسبی وجود ندارد که بتواند جانشین موقعیتهای طبیعی بشود و در مورد بعضی از رفتار ها شاید هرگز چنین آزمون هایی به وجود نیاید. بنابر این، در هر بحث جامعی که در باره روشهای ارزشیابی به عمل می آید، باید لزوماً به کلیه روشهایی که به نحوی ضریب اعتماد و اطمینان نتایج ارزشیابی را بالا می برد، توجه کافی مبذول داشت. در مواردی که تهیه آزمونهای مناسب میسر باشد، به کار گیری روشهای آزمون مرجع است؛ زیرا در این صورت، می توان تسلط و کنترل بیشتری بر موقعیت داشت و موقعیت و عمل واحدی را به همه شاگردان عرضه کرد. می توان با روشهای آزمون یکسان، نتایج دقیقتری به دست آورد. علاوه بر این، با این روش نتایج ارزشیابی کمتر تحت تاثیر شخص آزماینده قرار خواهد گرفت. با وجود این، نباید فراموش کرد که بسیاری از جنبه های مختلف رفتار شاگردان را نمی توان به مرحله آزمونهای ساده تنزل داد و باید آنها را در موقعیت واقعی سنجید.

با توجه به مطالب فوق و انواع تغییراتی که در حیطه های مختلف یاد گیری به وجود می آید، حد اقل چهار روش ارزشیابی به شرح زیر پیشنهاد می شود:

۱. ارزشیابی از طریق مشاهده؛

۲. ارزشیابی از طریق انجام کار؛

۳. ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی؛

۴. ارزیابی از طریق آزمون کتبی؛

معلم می تواند از مجموع روشهای فوق یا از آزمونهای ترکیب شده - که به «آزمونهای موقعیتی» معروف است - استفاده کند. ارزشیابی موقعیتی موقعیتهای مرکب و پیچیده ای را ارزشیابی می کند که از طرفی دارای وضع ثابت و یکسان آزموننی است و از طرف دیگر،

جنبه طبیعی و واقعی آموزش و یادگیری را باز گو می کند. آزمونهای روش ارزشیابی موقعیتی بین عینی و استاندارد بودن روش آزمونی از یک طرف، و طبیعی بودن روش مشاهده رفتار واقعی از طرف دیگر، سازش ایجاد می کند و برای دست یافتن به رفتار هایی که نمی توان آنها را از طریق انواع معمولی ارزشیابی به دست آورد، امکانات متعدد و جالبی عرضه می دارد (۶: ۳۴۹).

نتیجه گیری

ارزیابی یکی از عناصر اساسی نظام آموزش و پرورش بوده که در حقیقت ما را از میزان تحقق اهداف آموزشی سازمان آگاه می سازد و وسیله برای بهتر شدن سیستم آموزش و پرورش به حساب می آید. برای داشتن یک ارزیابی مؤثر و کارآ، نیاز است با مؤلفه های ارزیابی آشنایی کامل داشته باشیم. ارزیابی در گُل به دو دسته تقسیم می شود ارزیابی های شکلی و پایانی، ارزیابی شکلی در جریان سمستر صورت می گیرد که هدف آن اصلاح می باشد ولی ارزیابی پایانی که به آن ارزیابی تراکمی نیز می گویند در پایان هر دوره آموزشی صورت می گیرد، همانا کیفیت دوره آموزشی را مشخص می کند. انواع دیگر ارزیابی که به عنوان مؤلفه های دیگر در این مقاله توضیح گردید، ارزیابی های پیشرفت تحصیلی و ارزیابی های توصیفی می باشد که ارزیابی پیشرفت تحصیلی عبارت از سنجش عملکرد شاگردان و مقایسه نتایج حاصل با هدف های تربیتی از پیش تعیین شده، به منظور تصمیم گیری در این باره که آیا فعالیت های تربیتی معلم و کوشش های یادگیری شاگردان یا محصلان به نتایج مطلوب انجامیده اند و یا خیر، همچنان ارزیابی توصیفی الگوی جدیدی است که تلاش می کند زمینه ای را فراهم سازد تا دانش آموزان در صنف درسی با شادابی و نشاط بهتر مطالب درسی را یاد بگیرند. در نتیجه می توان گفت با شناخت و در نظر گرفتن تمامی مؤلفه های ارزیابی می توان زمینه را مساعد ساخت، تا دانش آموزان بیشتر و خوبتر بیاموزند، اساتید شیوه های تدریس بهتر را اختیار کنند و در گُل با کمک ارزیابی آموزشی می توان به نکات قوی و ضعیف پی برده و همچنان با از بین بردن نکات ضعیف می توان به یک سیستم آموزشی مؤثر و کارآ دست یافت.

مآخذ

۱. ایکروز، آدرین، برنامه ریزی آموزشی و باز پروری کودکان از تولد تا ۵ سالگی.

تهران: سمت، ۱۳۸۱.

۲. بازرگان، عباس، ارزیابی آموزشی. تهران: سمت، ۱۳۸۱.
 ۳. بازرگان، عباس، ارزیابی آموزشی. چاپ دوم. تهران: سمت، ۱۳۸۳.
 ۴. سیف، علی اکبر، اندازه گیری، سنجش، ارزیابی آموزشی. تهران: دوران، ۱۳۸۲.
 ۵. سیف، علی اکبر، سنجش فرایند و فراورده یادگیری - روشهای قدیم و جدید. تهران: دوران، ۱۳۸۷.
 ۶. شعبانی، حسن، مهارتهای آموزشی روشها و فنون تدریس. تهران: سمت، ۱۳۸۶.
 ۷. عظیمی، عبدالواسع، سنجش و ارزیابی تربیتی. کابل: سعید، ۱۳۹۵.
 ۸. فراهمند، منصور، ارزیابی آموزشی. تهران: سمت، ۱۳۸۱.
 ۹. مشایخ، فریده، دیدگاه های نو در برنامه ریزی آموزشی. تهران: سمت، ۱۳۸۱.
 ۱۰. مومند، عبدالعظیم، ارزیابی تربیتی. کابل: مطبوعه صنعتی امام، ۱۳۹۲.
- ۱۰ Tyler, R. W. (۱۹۵۰). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: University of Chicago Press.
 - ۱۱ Guba, E. G. (۱۹۷۸), *Toward a Methodology of Naturalistic Inquiry in Educational Evaluation*, Monograph Series ۸, UCLA, Center for the Study of Evaluation.
 - ۱۲ Conner, R. F., D.G. Altman and Jackson C. (eds) (۱۹۸۴), *Evaluation Studies Review Annual*, ۹, Beverly Hills, CA: Sage.
 - ۱۳ Patton, M. Q. (۱۹۹۷), *Utilization- Focused Evaluation*, ۳rd ed. London: sage.
 - ۱۴ Walberg, H. J. (ed) (۱۹۹۰), *Encyclopedia of Educational Evaluation*. London: pergamon.

محقق محمد رضا میرزائی

زعفران؛ کشت بدیل کوکنار در افغانستان

Saffron as an alternative for poppy in Afghanistan

M. Reza Mirzai

Abstract

In Afghanistan, vast agriculture lands and many labors have been allocated to the cultivation and production of opium poppy, when it's highest returns is collected by traders internationally. Simultaneously, the country is a suitable geography for cultivation and production of saffron in terms of climate, social and culture. Saffron which in addition to economic and social consequences also has cultural and political implications because on the one side provides job opportunities to women who cannot go far a way of home due to cultural constraints, and on the other side, changing image of the country from largest producer of narcotics into the largest saffron producer in the world. The government and international communities are encouraging the people to cultivate and produce saffron instead of opium poppy. In this research, it is studied whether saffron can be an alternative to opium poppy in Afghanistan? Firstly opium poppy in the country is reviewed and then superiority of saffron is discussed base on several major indicators

زعفران منحنیث یک بدیل پر درآمد در مقایسه با کشت و تولید کوکنار در افغانستان پیامد های اجتماعی و اقتصادی داشته است چون از یک طرف هزارها شخص به دلیل استفاده نادرست کوکنار از دائره فعالیت های مثمر خارج گردیده و از طرف دیگر بصورت مستقیم و غیر مستقیم باعث کاهش عواید دولت گردیده است. این در حالی است که افغانستان برای کشت و تولید زعفران دارای ظرفیت وتوانایی بسیار خوب می باشد. طوریکه زعفران افغانستان طی چندین سال متواتر از لحاظ کیفیت مقام اول را در تقابل با زعفران دیگر کشورها در سطح جهان از آن خود کرده است. زعفران در صنایع غذایی، عطریات، طبابت و ادویه سازی مورد استفاده قرار می گیرد که با توجه به شاخص های چون اشتغال زایی، درآمد، بازارها و مراحل پروسس، کشت و تولید آن نسبت به کوکنار از مزایایی زیاد برخوردار می باشد.

مقدمه

در افغانستان ساحات زیاد زمین های زراعتی و نیروی کار به کشت و تولید کوکنار که بیشترین عواید آن را تجار بین المللی صاحب میشوند؛ اختصاص یافته است. درحالیکه این کشور از لحاظ اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بستر مناسب برای کشت و تولید زعفران می باشد. زیرا زعفران بر علاوه پیامدهای مثبت اقتصادی و اجتماعی دارای پیامدهای فرهنگی و سیاسی نیز می باشد، این محصول از یک طرف زمینه کار را برای زنان که بنا به محدودیت های فرهنگی نمی توانند دور از منزل سفر کنند فراهم می کند و از طرف دیگر جایگاه کشور را در سطح جهان از بزرگترین تولید کننده مواد مخدر به بزرگترین تولید کننده زعفران تبدیل می نماید. تلاش های زیاد، در راستای حمایت زعفران از جانب دولت و دوستان بین المللی جریان دارد. در این تحقیق؛ بررسی می گردد که آیا زعفران میتواند گزینه بدیل کوکنار در افغانستان باشد؟ طوریکه اولاً به چگونگی تولید کوکنار در افغانستان روشنی انداخته شده و سپس چند شاخص عمده که اهمیت و برتری زعفران را نشان میدهد به بحث گرفته میشوند.

مبرمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه افغانستان یک کشور زراعتی است و در کشت و زرع زعفران که دارای پیامد های خوب اقتصادی؛ امنیتی و اجتماعی می باشد، میتواند بدیل برای کشت

کوکنار باشد. تحقیق در این زمینه باعث آگاهی بیشتر زارعین و عامه مردم از فواید کشت و استفاده زعفران می گردد.

هدف تحقیق

هدف این تحقیق برجسته ساختن فواید چند بعدی کشت و تولید زعفران نسبت به زرع و تولید کوکنار می باشد.

میتود تحقیق: در این تحقیق از میتود تحلیلی و تشریحی کار گرفته شده است.

کوکنار در افغانستان

قبل از اینکه پیرامون کشت و پرورس زعفران منحصیث امتعه بدیل کوکنار بحث نمایم لازم است تا نخست بطور خلص پیرامون کشت، ترافیک و اضرار مشهود کوکنار نظر اندازی نمایم. کشت و تولید کوکنار با وصف اینکه در اقتصاد باعث ایجاد و خلق ارزش شده اما در تولید ناخالص داخلی سنجش نمیگردد(۳: صص. ۷۴-۷۵). افغانستان با تولید ۹۰ فیصد کوکنار جهان در صدر کشورهای تولید کننده قرار دارد(۱۵: انترنت). بر اساس معلومات اداره مرکزی احصائیه، سهم سکتور زراعت در سال های اخیر یک پنجم تولید ناخالص داخلی را تشکیل میدهد که بتدریج در حال کاهش است، خشکسالی های پی در پی از یک طرف و اختصاص یافتن قسمت زیاد ساحات زراعتی به کشت کوکنار از طرف دیگر، از دلایل عمده آن می باشد. آمار و ارقام سال ۲۰۱۷، اداره مبارزه با مواد مخدر و جرایم ملل متحد و وزارت مبارزه با مواد مخدر افغانستان، نشان میدهد که در ۲۴ ولایت افغانستان قسمت زیادی ساحات زراعتی تحت کشت کوکنار قرار دارند که مجموعاً به ۳۲۸۰۰۰ هزار هکتار میرسد. نکته مهم اینست که صرف در صفحات شمال کشور(در ولایات بدخشان، تخار و بلخ) بالترتیب ۵۰٪، ۴۵٪، و ۱۶٪ کشت کوکنار بالای زمین های للمی انجام میشود و مابقی تماماً بالای زمین های آبی زراعتی کشت شده و از منابع آبی که میتواند برای کشت دیگر محصولات استفاده شود آبیاری میشود(۱۹: صص. ۱۳-۲۰).

کشت و تولید کوکنار در افغانستان باعث شده است تا از یک طرف هزار ها شخص به دلیل معتاد شدن به آن از فعالیت های مثمر اقتصادی بازمانند و از طرف دیگر و خامت وضع امنیتی و افزایش فساد اداری به اوج خود برسد. بین کشت و تولید کوکنار، فساد اداری و تروریزم رابطه مستقیم وجود دارد طوریکه تجار مواد مخدر به افراد داخل نظام

پول میدهند تا کشت کوکنار را مانع نشده و تخریب نکنند و گروه های مخالف دولت با مساعد ساختن زمینه کشت و تولید کوکنار و تسهیل انتقال آن به کشور های همسایه از دهاقین عشر و از تجار مالیه می گیرند (۱۴: انترنت). احصائیه های ملل متحد سال ۲۰۱۷ نشان میدهد که کشت کوکنار در ولایت های که گروه های مخالف دولت حضور فعال دارند ۶۶ فیصد افزایش یافته و در ولایت های مرکزی که نفوذ کمتر دارند تنها ۲ فیصد افزایش را نشان میدهد (۱۵: انترنت). این در حالی است که بیشترین عواید ناشی از کشت و تولید کوکنار را تجار بین المللی صاحب میشوند طوریکه بر اساس قیمت های سال ۲۰۰۱ یک کیلوگرام کوکنار افغانستان در زمان ورود به پاکستان به ۳۸۳ دالر و در زمان خروج به ۵۴۰ دالر میرسد، همینطور یک کیلوگرام کوکنار در زمان ورود به تاجکستان ۸۰ دالر و در زمان خروج ۵۵۰ دالر می باشد که در مجموع درآمد کشورهای همسایه ناشی از قاچاق کوکنار از افغانستان بالغ به ۴ میلیارد دالر می گردد (۲۰: ص. ۱۶۶).

تلاش های که طی یک و نیم دهه از سوی حکومت افغانستان با همکاری ایالات متحده آمریکا و دیگر نهاد های کمک کننده به هزینه ۸ میلیارد دالر در راستای کاهش و از بین بردن کشت و تولید کوکنار در افغانستان صورت گرفته است؛ متأسفانه منجر به نتیجه مطلوب نشده طوریکه این معضل نه تنها از بین نرفته بلکه افزایش هم یافته است (۶: صص. ۲۹-۳۴). بنابر این بخاطر کاهش و از بین بردن کشت و تولید کوکنار؛ گزینه های بدیل آن که یکی هم گیاه زعفران می باشد باید مورد توجه دهاقین و حمایت گسترده ای دولت قرار گیرد.

زعفران، گزینه ای بدیل

زعفران به دلایل ایجاد اشتغال و درآمد، نیازمندی کم به آب و جلوگیری از مهاجرت روستایی یک محصول مهم و استراتژیک در اقتصاد می باشد. این گیاه در ارتفاع بین ۶۰۰ تا ۲۳۰۰ متر از سطح بحر کشت میشود که در صنایع غذایی، نساجی، طبابت و ساختن عطر مورد استفاده قرار می گیرد (۱: ص. ۵). در کشورهای اروپایی، آسیایی، شرق میانه و افریقای شمالی بعنوان خوش طعم کننده و خوش رنگ کننده مواد غذایی قرار میگیرد و در طبابت برای ساختن ادویه استفاده میشود چون این گیاه به کاهش کلسترول و برای گلسیرید کمک می کند، خاصیت ضد سرطانی داشته و در تداوی

زعفران؛ کشت بدیل کوکنار...

عقامت آقایان نیز مفید می باشد، همینطور برای رنگ کردن تکه در نساجی و خوشبو کننده عطر و ادکلن از کیفیت بالای برخوردار می باشد (۵: ص. ۳). افغانستان به دلیل موقعیت در منطقه خشک جغرافیایی، ارتفاع مناسب از سطح بحر و فرصت های دیگر از هر لحاظ مکان مناسب برای کشت و تولید این گیاه می باشد (۱۳: انترنت). کشت و تولید زعفران در افغانستان میتواند رشد اقتصادی را رونق ببخشد. شکل ۱ نشان دهنده گل و رشته زعفران می باشد.

شکل ۱: تصاویر زعفران

حالت فعلی

زعفران افغانستان طی سال های ۲۰۱۴-۲۰۱۶ از میان ۳۰۰ گونه زعفران از کشورهای مختلف توسط انستیتوت بین المللی ذائقه واقع در بروکسل از لحاظ کیفیت مقام اول را از آن خود کرده بود (۲: ص. ۶). کشت این گیاه طوریکه در گراف ۱ ملاحظه میشود طی سال های اخیر در افغانستان افزایش چشمگیری داشته است (۱۲: انترنت). بر مبنای طرح پنج ساله انکشاف زعفران قرار بود کشت زعفران افغانستان طی این پنج سال به ۴۰۰۰ هکتار زمین برسد اما این مقدار در ختم اولین سال خود به ۵۰۰۰ هکتار رسیده است (۱: ص. ۵). تولید زعفران در افغانستان در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال قبل که حجم آن به ۱۶ متریک تن میرسید ۲۳ فیصد افزایش یافته و تلاش ها جریان دارد که تا سال ۲۰۳۰ افغانستان سالانه ۶۰ تا ۷۰ تن زعفران تولید کند (۸: انترنت). تدوین برنامه ملی زعفران که محتوای آن را توزیع پیازهای زعفران به دهاقین، ارایه آموزش های حرفوی به دهاقین، ارایه آموزش های حرفوی به شرکت های خصوصی جهت بسته بندی و صادر نمودن محصول با استاندارد و کیفیت بالا، بازاریابی در بازارهای داخلی و خارجی، اشتراک در نمایشگاه ها، بارکد گذاری، عقد موافقت نامه های معافیت مالیاتی با کشورهای خارج، ایجام نام تجاری، فراهم سازی سهولت ها جهت اعطای نشان استاندارد بین المللی از طرف سازمان بین المللی استاندارد (ISO) به شرکت ها معتبر و ایجاد انستیتوت تحقیق مسلکی زعفران از تلاش های اند که اکنون صورت گرفته و در حال تحقق یافتن اند (۲: ص. ۳).

اشتغال زائی

گیاه زعفران با توجه به اینکه بیشتر از ۸۰٪ کار تولید و پروسس آن توسط دست انجام میشود سبب ایجاد اشتغال برای هزارها تن خصوصا برای طبقه اناث در جامعه می گردد (۱۲: انترنت). کشت، آبیاری و نگهداری مزرعه زعفران که ۲۰ فیصد کار آن می باشد بیشتر توسط مردان و ۸۰ فیصد آن که عبارت از جمع کردن (درو کردن) و جدا نمودن رشته از گل می باشد توسط زن ها انجام میشود چون بنابر محدودیت های اجتماعی و فرهنگی زمینه کار برای آنها محدود می باشد لذا آن کار را نسبت به مردان با دستمزد پائین انجام میدهند، خلق عاید برای زنان باعث تقویت اقتصاد خانواده و سر انجام باعث افزایش تقاضای مجموعی در اقتصاد می گردد (۵: ص. ۳). زعفران محصول است که کشت و برداشت آن بصورت تدریجی افزایش یافته و به همان پیمانها تقاضا به نیروی کار نیز افزایش می یابد. در ولایت هرات در سال اول برای یک جریب زمین جهت جمع کردن و جدا نمودن رشته از گل به ۱۰ کارگر بصورت روزانه که مجموعاً ۳۰۰ کارگر و در سال سوم ۲۰۰۰ کارگر نیاز می باشد. شغل آفرینی ۱۰۰۰ هکتار زعفران به اندازه ۱۸۳۰۰۰ هکتار کوکنار می باشد طوریکه برای نشتر زدن و جمع کردن یک جریب زمین کوکنار سالانه بطور ثابت به ۷۰ کارگر بصورت روزانه ضرورت می باشد (۱۶: ص. ۱۵). همچنان بصورت غیر مستقیم نیز تعداد زیاد افراد در بخش های بسته بندی، انتقال و خرید و فروش آن در بازارهای خرد و کلان مشغول کار میشوند. از طرف دیگر این محصول به سه نوع رشته ای، پودر و مایع مورد استفاده تجارتنی قرار میگیرد که افزایش تولید این محصول فعال شدن کارخانه های مثل بوتل سازی، جعبه سازی و تبدیل رشته زعفران به پودر و مایع آن را در پی داشته که به نوبه خود شغل آفرینی نموده و رشد اقتصادی را کمک خواهد کرد (۱: ص. ۵).

درآمد ناشی از کشت زعفران

زعفران در افغانستان نسبت به هر محصول دیگر زراعتی، دارای درآمد بیشتر می باشد (۱۳: انترنت). بر اساس قیمت سال ۲۰۱۶ عاید خالص یک جریب زمین از کشت زعفران دو چند عاید است که از کشت کوکنار بدست می آید طوریکه در ولایت هرات، عاید خالص سالانه یک جریب زمین کشت کوکنار ۱۰ تا ۱۵ هزار افغانی می باشد ولی از زعفران تنها از نیم جریب زمین در سال اول ۶۰۰۰، در سال دوم ۱۵۰۰۰، در سال

زعفران؛ کشت بدیل کوکنار...

سوم ۴۵۰۰۰ و اگر عاید از مدرک پیاز زعفران هم بر آن علاوه گردد این مبلغ به ۱۷۰۰۰۰ افغانی بالغ می گردد (۱۶: ص. ۲۲). قیمت یک کیلو گرام زعفران درجه یک در بازارهای داخلی ۸۰ هزار افغانی و از درجه دوم ۷۰ هزار افغانی می باشد (۱۷: ص. ۶). در حالیکه قیمت یک کیلوگرام زعفران افغانستان در کشورهای اروپایی ۲۵۰۰ یورو و در کشور چین ۲۵۰۰ دالر می باشد (۲۰: ص. ۱۲). حکومت افغانستان در این اواخر واردات زعفران را ممنوع قرار داده است. بر بنیاد آمارهای وزارت زراعت افغانستان در سال ۲۰۱۹ بیست میلیون دالر از فروش زعفران، بدست آمده است. این در حالی است که ۹۰ فیصد زعفران افغانستان به کشورهای خارجی صادر شده و هر کیلوگرام آن حدود ۴۰۰۰ دالر بفروش رسیده است (۸: انترنت). افزایش مصرف زعفران در کشورهای پرنفوس جهان مثل هند و چین و افزایش دستمزدها در کشورهای تولید کننده با توجه به اینکه برداشت زعفران باید توسط دست انجام شود، گویایی درآمد پایدار برای دهاقین و کارکنان این بخش در آینده می باشند (۵: ص. ۸).

بازارهای زعفران

بر اساس گزارش صدای آلمان عمده ترین بازارهای داخلی زعفران افغانستان، شهر های هرات و کابل می باشند و بازارهای خارجی آن را کشورهای عربی، چین، هند، آسیایی میانه، ترکیه، امریکا، استرالیا و کشورهای اروپایی تشکیل میدهند (۸: انترنت). بر اساس قرار داد که بین چین و افغانستان در سال ۲۰۱۶ عقد گردیده است آن کشور توافق دارد تا سالانه ۱۰۰ تن زعفران را از افغانستان خریداری نماید (۱۰: انترنت). در حالیکه خیلی از کشورها خواهان عقد قرارداد برای خرید بیشتر زعفران افغانستان می باشند، بتازگی ولیعهد ابوظبی طی دیدارش با رئیس جمهور افغانستان گفته است که تمام زعفران افغانستان را کشور او خریداری خواهد کرد (۴: انترنت).

شمار کشورهای تولید کننده زعفران در سطح جهان به ۳۰ کشور میرسد که از لحاظ تولید ایران در جایگاه نخست، هندوستان در جایگاه دوم و افغانستان در جایگاه سوم قرار دارد و این کشورها بیشتر از ۵۰ فیصد زعفران شان را به شکل رشته ای به بازار های جهانی عرضه می کنند (۱۳: انترنت). کشورهای عمده صادر کننده زعفران عبارتند از ایران، اسپانیا، افغانستان، پرتغال، فرانسه هنگانک، هلند، یونان، چین، آلمان و سوئیس. کشورهای عمده وارد کننده آن را اسپانیا، ایتالیا، آمریکا، هند،

فرانسه، سوئد، ارژانتین، عربستان سعودی، هنگانگ، بریتانیا، سوئیس و امارات متحده عربی تشکیل میدهد (۲: صص. ۶-۸). از میان کشورهای فوق همانطوریکه مشاهده میشود یک تعداد کشورهای هستند که هم صادر کننده و هم وارد کننده زعفران می باشند. این کشورها، زعفران کشورهای دیگر را وارد کرده و بعد از پروسس و بسته بندی مناسب دوباره آنرا به بازارهای جهانی عرضه می کنند، طوریکه ۵۶ فیصد زعفران ایران را کشور اسپانیا در سال ۲۰۱۶ وارد کرده بود (۵: ص. ۶).

مراحل تولید و پروسس

زعفران افغانستان طوریکه در شکل ۲ نشان داده شده است شامل مراحل کشت، جمع آوری، جدا سازی رشته از گل، بسته بندی و توزیع میشوند. بهترین مرحله که در کیفیت زعفران نقش زیاد دارد، جمع آوری و جدا سازی رشته از گل می باشد و این مرحله توسط دست صورت میگیرد زیرا کشورها توسعه یافته و رو به توسعه تا اکنون دارای تکنالوژی مناسب در این خصوص نشده است. به این اساس، موجود بودن نیروی کار وافر در افغانستان میتواند این کشور را در راستای تولید زعفران پیشتاز و بی رقیب سازد (۴: صص. ۸-۹). آماده سازی زمین، کشت پیاز، آبیاری و کود دادن آن توسط مردان و مرحله جمع آوری و جدا سازی رشته از گل حدود ۹۰ فیصد توسط زنان و مرحله های بسته بندی و توزیع آن توسط تجار و معامله گران داخلی و خارجی این عرصه صورت میگیرد (۱۶: ص. ۱۴).

چالش ها فراه راه تولید و تجارت زعفران

۱. عدم دسترسی دهاقین به منابع مالی
۲. وجود فساد در گمرکات کشور
۳. عدم موجودیت لابراتوارهای مجهز و استندرد
۴. ورود غیر قانونی و قاچاقی زعفران بی کیفیت از ایران و برعکس صدور زعفران با کیفیت افغانستان به آن و عرضه آن در بازارهای بین المللی بنام زعفران ایران
۵. بسته بندی غیر معیاری و غیر قابل قبول مشتریان خارجی

فرصت ها

۱. آگاهی مردم از فواید زعفران در کشورهای مختلف جهان
۲. افزایش تقاضا در بازارهای جهانی خصوصا کشورهای هند و چین

۳. داشتن روابط تجاری خوب با کشورهای وارد کننده زعفران
۴. وافر بودن نیروی کار ارزان و اقلیم مناسب برای تولید زعفران در کشور
۵. حمایت دولت و استقبال جامعه از کشت و تولید این محصول
۶. گشودن دهلیز های هوایی با چندین شریک تجاری
۷. قطع روابط تجاری کشورهای وارد کننده زعفران با کشور ایران به دلیل تحریم های اقتصادی ایالات متحده آمریکا
۸. کسب اعتبار جهانی از نگاه کیفیت توسط انستیتوت بین المللی ذائقه

نتیجه

در نتیجه میتوان گفت که کشت زعفران یک بدیل خوب برای کشت کوکنار در افغانستان بوده میتواند. کشت و تولید زعفران اولاً مشکل شرعی و قانونی ندارد، ثانیاً بر علاوه انتقال آسان، اشتغال زایی و ذخیره سازی آن در مقایسه به کوکنار بیشتر می باشد و ثالثاً دارای پیامد های ناگوار اقتصادی و اجتماعی نه می باشد. اقلیم مناسب، وافر بودن نیروی کار ارزان، افزایش تقاضا در بازارهای داخلی و خارجی و حمایت دولت، زعفران را از جمله با ارزش ترین محصول زراعتی با درآمد پایدار می سازد. زعفران افغانستان از لحاظ کیفیت و کمیت در ردیف نخست زعفران در سطح جهان قرار دارد طوریکه از لحاظ کیفیت طی چندین سال متواتر مقام اول را از آن خود کرده است و از لحاظ کمیت هم در مقام سوم قرار دارد. افزایش دستمزد ها و جذب نیروی کار بیشتر در بخش های صنعت و خدمات در دیگر کشورهای تولید کننده باعث میشود که کشت و تولید زعفران در سال های آینده در افغانستان یک طرف به دلیل کیفیت بهتر و از طرف دیگر به دلیل کاهش عرضه ای سایر کشورهای تولید کننده، رونق یافته و کشور را از بزرگترین تولید کننده مواد مخدر به بزرگترین تولید کننده بهترین زعفران جهان تبدیل نماید.

تخریب مزارع کوکنار به هدف از بین بردن کشت کوکنار راهکاری است که از سوی حکومت افغانستان و همکاران بین المللی همه ساله روی دست گرفته میشود اما نتیجه آن برعکس می باشد زیرا از یک طرف باعث کاهش تقاضای مجموعی در اقتصاد شده و از طرف دیگر زارعین را وادار می سازد تا در سال بعد زمین های بیشتر شان را کوکنار کشت کنند. زارعین کوکنار در شروع سال از تجار بخاطر رفع مایحتاج روزمره

شان پول میگیرند که در ختم سال باید با دادن کوکنار آنرا جبران نمایند. به این اساس اگر آنها نتوانند قرضه شان را پرداخت کنند در سال بعد بیشتر قرضدار شده و باید بیشتر کوکنار کشت کنند. به خاطر رسیدن به هدف فوق، بهتر است که زمینه کار با راه اندازی پروژه های انکشافی کلان و متوسط برای افراد واجد شرایط کار که در مزارع کوکنار کار می کنند فراهم گردد و زارعین از طریق دادن قرضه های بدون ربح و متوسط المدت به کشت و تولید زعفران حمایت گردند.

پیشنهادها

۱. زارعین ولایت های که در کشت و تولید کوکنار پیشتاز هستند تحت پروگرام های حمایتی زعفران قرار گیرند.
۲. قرضه های کوتاه مدت، متوسط المدت و طویل المدت به زارعین زعفران که کدام منبع عایداتی دیگر ندارند فراهم گردد.
۳. با کسانیکه زمینه کشت و تولید کوکنار و قاچاق زعفران را فراهم می کنند برخورد جدی صورت گیرد.
۴. موانع فراه راه تأسیس و ثبت انجمن های زعفران وجود دارند برداشته شوند.
۵. سرمایه گذاری های که در امور پروسس و ساخت و ساز لابراتوارهای مجهز برای تثبیت کیفیت زعفران سرمایه گذاری میکنند تشویق و ترغیب گردند.

مأخذ

الف: مقالات

۱. اسلمی، محمد هاشم. زعفران افغانستان، هفته نامه دهقان، ناشر وزارت زراعت و مالداري، ۲۲ حمل ۱۳۹۷، ص ۵.
۲. کریم زاده، محمد رضا. گزارش زعفران در افغانستان، (---)، ۱۳۹۶.
۳. نورعباد، حمید الله. "فعالیت های اقتصاد غیر رسمی و امکانات افزایش عواید دولت"، مجموعه مقالات سمینار علمی- تحقیقی، ریاست نشرات اکادمی علوم افغانستان، کابل، ۱۳۹۶.
۴. وزارت جهاد و کشاورزی ایران. تجارت جهانی زعفران، (دفتر طرح ملی گیاهان دارویی)، وزارت جهاد و کشاورزی ایران، ۱۳۹۶.

زعفران؛ کشت بدیل کوکنار...

۵. وزارت صنعت و تجارت. استراتژی ملی صادرات ۲۰۱۸-۲۰۲۲، بخش زعفران، شگوفه برای رفاه، وزارت صنعت و تجارت، ۲۰۱۸.

۶. وزارت مبارزه با مواد مخدرافغانستان، استراتژی ملی کنترل مواد مخدر، وزارت مبارزه با مواد مخدر، جدی ۱۳۹۴.

ب: سالنامه های احصائیوی

۷. سالنامه احصائیوی، اداره مرکزی احصائیه: کابل، ۱۳۹۰-۱۳۹۵ ه.ش.

ج: سایت های انترنتی

۸. ابراهیم خیل، شکیلا. تولید زعفران در افغانستان ۲۳ درصد افزایش یافته است، صدای آلمان، ۲۰۱۹/۳/۱۹، www.dw.com، مراجعه ۲۵ حوت ۱۳۹۷.

۹. افغانستان بیش از نیم از زعفران تولید شده اش را صادر کرد، بی بی سی، ۶ نوامبر ۲۰۱۷، www.bbc.com، مراجعه ۲۳ حوت ۱۳۹۷.

۱۰. اقتدار ملی. سطح زیر کشت طلای سرخ در افغانستان افزایش میابد، هفته نامه اقتدار ملی، سرطان ۱۳۹۶ دسترسی: <http://eqmweekly.com.af> مراجعه

۱۳۹۷/۱۰/۶

۱۱. جی، لیمی، کاهش کشت و زرع تریاک علل و تاثیرگذاری، سلسله پالیسی نامه، واحدتحقیق و ارزیابی افغانستان، ۱۳۸۹.

[https://areu.org.af/wp-content/uploads/D-Declining-Opium Poppy-Cultivation-Reasons-and-Effects-PN-.pdf](https://areu.org.af/wp-content/uploads/D-Declining-Opium-Poppy-Cultivation-Reasons-and-Effects-PN-.pdf)

۱۲. دانش، ضیا. نقش زراعت در اقتصاد، روزنامه هشت صبح، ۱۳۹۷، <https://am.af/the-role-of-agriculture-in-the-economy>مراجعه/جدی/۱۳۹۷

۱۳. دانش، ضیا. چشم انداز تولید و تجارت زعفران در افغانستان، بی بی سی، ۱۳۹۶، <http://www.bbc.com/persian/afghanistan> مراجعه ۱۳۹۷/۱۰/۶.

۱۴. صباح، بصیر. نقش طالبان در کشت، تولید و قاچاق مواد مخدر، وبسایت میهن، ۱۳۹۷، [http://maihan.org/wp-content/uploads/maqala-e-](http://maihan.org/wp-content/uploads/maqala-e-rasana.f)

[rasana.f](http://maihan.org/wp-content/uploads/maqala-e-rasana.f) مراجعه ۱۳۹۷/۱۰/۹.

۱۵. صباح، بصیر. تولید و ترافیک مواد مخدر چگونه و توسط کیهان انجام میشود؟،
وبسایت حقیقت، ۲۰۱۷، <https://www.haqiqat.org> مراجعه
۱۳۹۷/۱۰/۲.

۱۶. تولید زعفران، (گیاه شناسی زعفران)، ۱۳۹۶،
۱۷. <http://mail.gov.af/Content/files.pdf>، مراجعه: ۱۳۹۷/۹/۱۲.

د: منابع انگلیسی

۱۷. Ghorbani. M. The Economics of Saffron in Iran. Ferdaws University of Mashhad, ۲۰۰۷.
۱۸. Minoia, Giulia and Pain Adam. The Social Relation of Saffron Production, Afghanistan Research and Evaluation Unite, Working paper, ۲۰۱۶.
۱۹. SIGAR. COUNTER NARCOTICS CONTENT, Report to United States Congress, ۲۰۱۷.
۲۰. UNODC & MCN, Afghanistan Opium Survey ۲۰۱۴: Socio-economic analysis, ۲۰۱۵.
۲۱. UNODC & MCN. Afghanistan Opium Survey ۲۰۱۷: Cultivation and Production, ۲۰۱۷.
۲۲. UNODC. The Opium Economy in Afghanistan: An International Problem, ۲۰۰۳.